

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПОЦЕЛУЙКО ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 336.77(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Галузь науки: 07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність: 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

____ ____ І. В. Поцелуйко

Науковий керівник: Дубина Максим Вікторович,
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської
справи та страхування Національного університету «Чернігівська
політехніка»

Чернігів – 2025

АНОТАЦІЯ

Поцелуйко І. В. Розвиток ринку кредитних послуг України в умовах фінансової нестабільності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (07 «Управління та адміністрування»). – Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів, 2025.

У дисертації узагальнено й поглиблено теоретико-методичні положення функціонування ринку кредитних послуг та розроблено прикладні засади забезпечення його розвитку в умовах фінансової нестабільності.

Забезпечити економічний розвиток країни без підтримки стабільного функціонування ринку кредитних послуг неможливо. Саме тому питання формування сприятливих умов для ефективної роботи кредитних установ та якісної взаємодії з їхніми клієнтами є важливими й потребують вивчення та поглиблення розуміння зазначених процесів. Ринок кредитних послуг у своєму розвитку, як і будь-яка економічна система, проходить декілька фаз, початок яких і закінчення значною мірою зумовлені економічним розвитком країни, стабільним функціонуванням її національного господарства. Саме циклічність зазначеного розвитку, а отже, і розвитку ринку кредитних послуг зумовлює важливість дослідження особливостей його функціонування і трансформації в умовах нестабільності зовнішнього середовища, виникнення непередбачуваних обставин та непрогнозованих ситуацій на ринку фінансових послуг.

У дисертації розширено понятійно-категоріальний апарат фінансової науки в частині уточнення сутності таких категорій, як «макроекономічна нестабільність», «фінансова стабільність», «фінансова нестабільність», «фінансова криза». Це дало можливість поглибити розуміння особливостей функціонування ринку кредитних послуг в умовах нестабільності. Відповідно запропоновано фінансову нестабільність розглядати як системну

характеристику фінансової системи, яка відображає дисипативні, турбулентні процеси в розвитку такої системи, що ускладнюють її здатність виконувати покладені на неї функції, забезпечувати сприятливі умови для функціонування фінансових установ, їхньої здатності перетворювати фінансові ресурси економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси для економічного розвитку країни.

У роботі обґрунтовано наукові положення щодо функціонування ринку кредитних послуг, що здійснено через використання міждисциплінарного підходу, зокрема дослідження його змісту з використанням таких підходів: правовий, ринковий, інституціональний, системний, трансформаційний, просторовий та поведінковий. У подальшому запропоновано такий ринок розглядати як сукупність економічних суб'єктів, які взаємодіють між собою у процесі руху фінансових ресурсів від одних із них до інших, що опосередковується виникненням кредитних відносин між ними і здійснюється на основі дотримання принципів строковості, платності, поверненості та забезпеченості. Також у роботі обґрунтовано функції ринку кредитних послуг (трансформаційна, перерозподільна, регулююча, забезпечувальна, стимулююча, інноваційна), визначено особливості його функціонування в різних умовах економічного розвитку країни.

Також для вивчення трансформаційних процесів на ринку кредитних послуг у роботі проведено дослідження сутності та особливостей функціонування механізму такого ринку. Це здійснено через вивчення основних суб'єктів, методів, інструментів, принципів, видів ресурсного забезпечення такого механізму. Запропоновано такий механізм розглядати як сукупність позичальників, позикодавців, відносин між ними, які формуються у процесі руху фінансових ресурсів між такими суб'єктами та здійснюються через дотримання принципів платності, строковості, поверненості, використання відповідних методів, інструментів, необхідного забезпечення та відповідної інфраструктури.

Сформульовано науковий підхід до обґрунтування напрямків трансформації ринку кредитних послуг, який полягає у конкретизації особливостей такої трансформації, її причин та умов здійснення в періоди макрофінансової нестабільності та економічного відновлення діяльності кредитних установ. Це реалізовано на основі детального аналізу функціонування кредитних установ в різних кризових умовах функціонування ринку фінансових послуг в Україні. Результати такого аналізу дозволили виокремити специфічні риси та наслідки для розвитку зазначеного ринку різних за природою кризових ситуацій.

У дисертації вагома увага приділена розгляду сутності таких понять як «економічна криза», «фінансова криза», що дозволило описати в теоретичній площині види кризових ситуацій у національній економіці та обґрунтувати, як вони впливають на функціонування ринку кредитних послуг. Було розглянуто сутність поняття «криза ринку кредитних послуг», яке запропоновано розглядати як стан функціонування такого ринку, якому притаманна незбалансованість попиту та пропозиції на позикові кошти, що супроводжується руйнуванням економічних відносин між позичальниками та кредиторами, зниженням доступності кредитних ресурсів та формуванням інституціонального простору для зменшення рівня довіри між основними його учасниками; врахування окресленого підходу до розуміння зазначеного поняття дало можливість виокремити його змістовні ознаки, визначити передумови та причини формування кризових явищ у межах ринку кредитних послуг.

Також у дисертації визначено основні перешкоди в розвитку ринку кредитних послуг та розроблено основні детермінанти активізації такого розвитку в сучасних, стохастичних умовах в межах національної економіки України. Відповідно серед запропонованих заходів вагома увага приділена питанням цифровізації діяльності кредитних установ і загалом ринку кредитних послуг. Серед цих заходів детально було розглянуто перспективи впровадження кастомізованих кредитних продуктів фінансовими установами, визначено сутність кастомізації кредитної послуги.

Також проведено систематизацію видів кастомізації кредитних послуг, які були виокремлені через використання процесного підходу до розгляду змісту кредитної послуги та визначення особливостей формування кредитних відносин в межах фінансової системи. Серед таких видів було виокремлено такі: персоніфікована, цінова, поведінкова, цифрова, групова та ризикова, розглянуто їхню сутність, відмінності та особливості застосування.

З урахуванням результатів дослідження ролі кастомізації в сучасному розвитку кредитних послуг було розроблено модель впливу кастомізації кредитних послуг на стабільність функціонування ринку кредитних послуг в умовах цифровізації фінансової системи, обґрунтовано передумови наявності такого впливу. Встановлено, що кастомізації притаманні як переваги, так і латентні загрози для функціонування кредитних установ у межах ринку фінансових послуг, так і для забезпечення функціонування такого ринку. Відповідно, у роботі обґрунтовані обмеження використання цифрових технологій з метою розробки персоніфікованих кредитних послуг.

Ключові слова: кредитна послуга, фінансова установа, банківська установа, кредитний ринок, макроекономічна нестабільність, фінансова нестабільність, фінансова криза, банківська криза, кастомізація, цифровізація, ринок фінансових послуг, системний ризик.

ABSTRACT

Potseluko I. V. Development of the Ukrainian credit services market in the face of financial instability. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 072 “Finance, Banking and Insurance” (07 “Management and Administration”). – Chernihiv National Polytechnic University. – Chernihiv, 2025.

In the dissertation, theoretical and methodological provisions of functioning of the credit services market are summarised and deepened, and applied principles of ensuring its development in the context of financial instability are developed.

It is impossible to ensure the country's economic development without supporting stable functioning of the credit services market. That is why issues of creating favourable conditions for efficient operation of credit institutions and quality interaction with their customers are important and require study and deeper understanding of these processes. The credit services market, like any economic system, goes through several phases in its development, the beginning and end of which are largely determined by the country's economic development and stable functioning of its national economy. It is the cyclical nature of this development and, accordingly, development of the credit services market that makes it important to study peculiarities of its functioning and transformation in the face of unstable environment, unforeseen circumstances and unpredictable situations in the financial services market.

In this dissertation, conceptual and categorical apparatus of financial science is expanded in terms of clarifying the essence of the categories of “macroeconomic instability”, “financial stability”, “financial instability”, “financial crisis”. This made it possible to deepen our understanding of peculiarities of functioning of the credit services market in unstable environment. Accordingly, the author proposes to consider financial instability as systemic characteristic of the financial system, which reflects dissipative, turbulent processes in development of this system, which

complicate its ability to perform its functions, to provide favourable conditions for functioning of financial institutions, their ability to transform financial resources of economic entities into credit and investment resources for economic development of the country.

In this paper, the author substantiates scientific provisions on functioning of the credit services market, which was carried out using the interdisciplinary approach, in particular, study of its content using following approaches: legal, market, institutional, systemic, transformational, spatial and behavioural. Further, the author proposes to consider this market as a set of economic entities that interact with each other in movement of financial resources from one of them to another, which is mediated by emergence of credit relations between them and is carried out based on principles of maturity, payment, repayment and security. Also, in the paper, functions of the credit services market (transformational, redistributive, regulatory, securing, stimulating, innovative) are substantiated, peculiarities of its functioning in different conditions of economic development of the country are identified.

In addition, to study transformation in the credit services market, in the article, the essence and peculiarities of the functioning of the mechanism of this market is studied. This is done by studying the main actors, methods, tools, principles, and types of resource support for this mechanism. The author proposes to consider this mechanism as a set of borrowers, lenders, and relations between them, which are formed in movement of financial resources between these entities and are carried out through compliance with principles of payment, maturity, repayment, use of appropriate methods, instruments, necessary collateral and appropriate infrastructure.

In the article, the scientific approach to substantiating directions of transformation of the credit services market is formed, which consists in specifying features of this transformation, its causes and conditions of implementation in periods of macro-financial instability and economic recovery of credit institutions. This is based on the detailed analysis of functioning of credit institutions in different crisis conditions of the financial services market in Ukraine. Results of this analysis made it possible to identify specific features and consequences for development of this market of different crisis situations.

In this dissertation, considerable attention is paid to the essence of the concepts as “economic crisis” and “financial crisis”, which allowed to describe in theoretical terms types of crisis situations in the national economy and to justify how they affect functioning of the credit services market. In the article, the author considers the essence of the concept of “crisis of the credit services market”, which is proposed to be considered as the state of functioning of this market, which is characterised by imbalance of supply and demand for borrowed funds, accompanied by destruction of economic relations between borrowers and lenders, decrease in available credit resources and formation of institutional space for reducing the level of trust between its main participants; taking into account the outlined approach to understanding this concept made it possible to distinguish its substantive features

In addition, in the dissertation, the main obstacles to development of the credit services market are identified, and the main determinants of intensification of this development in modern, stochastic conditions within the national economy of Ukraine are developed. Accordingly, among the proposed measures, significant attention is paid to digitalisation of credit institutions and the credit services market in general. Among these measures, the NBU considered in detail prospects for introducing customised loan products by financial institutions, and the essence of customisation of credit services was defined.

In addition, in the article, types of customisation of credit services are systematized, which were identified using the process approach to considering the content of the credit service and determining peculiarities of forming credit relations within the financial system. Among these types, the author distinguishes the following: personalised, price, behavioural, digital, group and risk, and considers their essence, differences and specifics of application.

Taking into account results of the study of the role of customisation in modern development of credit services, in the article, the model of influence of customisation of credit services on stability of functioning of the credit services market in the context of digitalisation of the financial system, substantiates the prerequisites for such influence is developed. It is established that customisation has both advantages

and latent threats for functioning of credit institutions within the financial services market and for ensuring this market functioning. Accordingly, the paper substantiates limitations of use of digital technologies for development of personalised credit services.

Keywords: *credit service, financial institution, banking institution, credit market, macroeconomic instability, financial instability, financial crisis, banking crisis, customisation, digitalisation, financial services market, systemic risk.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Parubets O., Shyshkina O., Sadchykova I., Yevtushenko Yu., Tarasenko A., **Potseluyko I.** Dynamics of the Development of the Credit Services Market in the Conditions of Financial Instability: A Case of Ukraine. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. 2023. Vol. 18, No 9. Pp. 2733-2745. (1,5 ум. друк. арк.). Особистий внесок: розглянуто особливості функціонування ринку кредитних послуг в умовах макроекономічної нестабільності (0,25 ум. друк. арк.).
2. Дубина М., **Поцелуйко І.** Теоретичні положення обґрунтування сутності фінансової нестабільності. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 180–198. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-180-198](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-180-198). (2,2 ум. друк. арк.). Особистий внесок: визначено та систематизовано основні підходи до розгляду сутності дефініції «фінансова нестабільність» (1,5 ум. друк. арк.).
3. Чийпеш Н., **Поцелуйко І.** Сучасні тенденції інноваційного розвитку кредитному ринку України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-78>. (0,5 ум. друк. арк.). Особистий внесок: визначено тренди інноваційного розвитку ринку кредитних послуг (0,1 ум. друк. арк.).
4. Дубина М. В., Білий М. М., **Поцелуйко І. В.** Трансформація кредитної діяльності банківських установ в умовах макрофінансової нестабільності та економічного відновлення. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 3(39). С. 182-200. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3\(39\)-182-200](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3(39)-182-200). (2,2 ум. друк. арк.). Особистий внесок: конкретизовано причини та напрямки виникнення нестабільності у функціонуванні банківських установ та її вплив на їхню кредитну діяльність (1,1 ум. друк. арк.).
5. Дубина М. В., **Поцелуйко І. В.** Сутність макроекономічної нестабільності, причини її виникнення та вплив на функціонування кредитних установ. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. <https://economyandsociety.in.ua/>

index.php/journal/article/view/5194. Особистий внесок: обґрунтовано сутність макроекономічної нестабільності та внутрішні, зовнішні причини її виникнення. (0,5 ум. друк. арк.).

6. Дубина М. В., **Поцелуйко І. В.**, Швець М. А. Теоретичні положення функціонування кредитних установ в умовах кастомізації сфери фінансових послуг. *Бізнес Інформ*. 2024. № 9. С. 342–350. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-9_0-pages-342_350.pdf. (1,04 ум. друк. арк.). Особистий внесок: виокремлено специфічні риси кредитної діяльності банківських установ, сутність та особливості кастомізації фінансових послуг. (0,5 ум. друк. арк.).

7. **Поцелуйко І. В.**, Решетилів Д. С. Теоретичні положення функціонування ринку кредитних послуг. *Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 45-46. (0,1 ум. друк. арк.) Особистий внесок: описано роль ринку кредитних послуг у економічному розвитку країни (0,05 ум. друк. арк.)

8. Дубина М. В., **Поцелуйко І. В.**, Решетилів Д. С. Фінансова нестабільність: сутність та причини виникнення. *Юність науки – 2023: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2023 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. С. 54-55. (0,1 ум. друк. арк.) Особистий внесок: обґрунтовано зміст фінансової нестабільності як економічної категорії та описано її особливості формування в межах фінансової системи країни (0,05 ум. друк. арк.)

9. Вербівський І. Р., **Поцелуйко І. В.**, Мацьків В. В. Проблеми інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств та шляхи їх подолання. *Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика* : збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і

молодих учених / ред. кол.: Н. А. Хрущ, Р. С. Квасницька, І. В. Форкун та ін. (відп. ред. Н. А. Хрущ). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 125-126. (0,1 ум. друк. арк.) Особистий внесок: виокремлення проблеми, які стримують інвестиційний розвиток сільськогосподарських підприємств (0,04 ум. друк. арк.)

10. Поцелуйко І. В. Хмарні технології в цифровій економіці. *Сучасні тенденції соціально-економічних перетворень в умовах війни* : Всеукраїнська науково-практична конференція сучасні тенденції соціально-економічних перетворень в умовах війни (м. Чернігів, 21 листопада 2023 р.). Чернігів, 2023. С. 96-97. (0,1 ум. друк. арк.).

11. Дубина М. В., **Поцелуйко І. В.**, Швець М. А. Кастомізація кредитних послуг банківських установ: сутність та особливості. *Молодіжна наука: інновації та глобальні виклики* : збірник тез за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Полтава: НУПП імені Юрія Кондратюка, 2024. С. 103-104. (0,1 ум. друк. арк.). Особистий внесок: уточнено сутність поняття «кастомізація» та визначено її специфічні риси кастомізації кредитних послуг. (0,03 ум. друк. арк.).

12. Білий М. М., **Поцелуйко І. В.** Кредитна діяльність банківських установ в умовах макрофінансової нестабільності. *Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 28 лист. 2024 р. / М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький : ЦНТУ, 2024. С. 118-121. (0,2 ум. друк. арк.). Особистий внесок: визначено напрямки трансформації кредитної діяльності банківських установ. (0,1 ум. друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	23
1.1. Сутність ринку кредитних послуг, його функції та роль у розвитку фінансової системи	23
1.2. Фінансова нестабільність: зміст та передумови виникнення.....	42
1.3. Особливості функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності	58
Висновки до першого розділу.....	78
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	81
2.1. Сучасний стан функціонування ринку кредитних послуг в Україні.....	81
2.2. Сучасні тенденції розвитку небанківських кредитних установ	98
2.3. Основні тенденції розвитку кредитних установ в Україні в умовах фінансової нестабільності	120
Висновки до другого розділу	137
РОЗДІЛ 3 ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	140
3.1. Напрямки забезпечення стабільного розвитку ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності.....	140
3.2. Роль кастомізації у забезпеченні стабільного функціонування ринку кредитних послуг	155
3.3. Модель регулювання ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності	169
Висновки до третього розділу	181
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	186
ДОДАТКИ	212

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ринок кредитних послуг відіграє одну з ключових ролей в економічному розвитку країни. У межах цього ринку формуються позикові ресурси, які необхідні економічним суб'єктам для підтримки їхньої поточної діяльності та забезпечення реалізації проєктів для подальшого розвитку. Стабільне функціонування ринку кредитних послуг також є важливим елементом забезпечення макрофінансової стабільності в країні та формування належного рівня її фінансової безпеки. Цей ринок являє собою сукупність позичальників і кредиторів, якими виступають банки та небанківські кредитні посередники. Саме тому стабільність функціонування такого ринку значною мірою залежить від надійної роботи цих установ. Проте економічна історія засвідчує, що забезпечити стабільність їх діяльності досить складно в умовах ринкової економіки. Це вимагає значних зусиль та впровадження складної моделі нагляду й регулювання за роботою цих фінансових посередників.

Досвід подолання наслідків світових фінансово-економічних криз свідчить, що саме стабільність роботи фінансових установ, особливо тих, які надають кредитні послуги, є основою забезпечення економічного розвитку та його стійкості в довгостроковій перспективі. Саме тому дослідження ринку кредитних послуг і його особливостей функціонування в різних умовах економічного розвитку країни є важливим для розуміння процесів, які відбуваються між кредиторами й позичальниками в умовах непередбачуваних кризових обставин, є необхідним для опису процесів зародження кризових явищ у межах такого ринку, які призводять до формування системних ризиків у фінансовій системі й, у підсумку, мають здатність призводити до економічних, фінансових криз національного і навіть світового масштабу.

Питання функціонування ринку кредитних послуг, обґрунтування його ролі у розвитку фінансової системи розглядали в наукових працях такі науковці: С. Аржевітін, О. Базілінська, Т.Васильєва, В. Геєць, О. Гонта,

Ю. Гудзь, І. Гуцал, Н. Демчишак, О. Дзюблюк, В. Ільчук, А. Іващенко, В. Коваленко, Ю. Коваленко, Д. Кретов, З. Криховецька, О. Люльов, В. Міщенко, І. Мурашківська, С. Науменкова, О. Петрівський, Є. Поліщук, Л. Прийдун, А. Семенов, А. Тарасенко, Н. Чийпеш, І. Школьник та ін.

Особливості функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності, непередбачуваності економічного середовища для роботи кредитних установ досліджували такі вчені: І. Дорошенко, М. Дубина, С. Глущенко, О. Євтух, А. Жаворонок, Л. Жердецька, М. Забаштанський, В. Лавренюк, Г. Миськів, Н. Реверчук, В. Рисін, О. Попело, Н. Приказюк, Б. Пшик, І. Садчикова, І. Чирак, О. Шишкіна та ін.

Проте сьогодні теоретичні методичні та прикладні положення розвитку ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності недостатньо обґрунтовані. Це пов'язано з тим, що виникають нові виклики перед кредитними установами, які ускладнюють процес забезпечення їхньої стабільної роботи. Військова агресія, складний та швидкий процес цифровізації кредитних відносин призвели як до макроекономічної нестабільності, так і до інноваційного розвитку ринку кредитних послуг, що в підсумку формує умови для, з одного боку, нестабільності його функціонування, непрогнозованості макроекономічного середовища, у якому функціонують кредитні установи, а з іншого – до утворення нових позитивних імпульсів для динамічного розвитку такого ринку в умовах становлення цифрової економіки. Окреслене зумовлює важливість проведення додаткових досліджень з метою поглиблення наукових та практичних положень функціонування, трансформації й розвитку ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертаційна робота виконана в межах планів науково-дослідних робіт Національного університету «Чернігівська політехніка» за такими темами: «Розвиток ринку кредитних послуг в умовах становлення цифрової економіки» (номер державної реєстрації 0121U113250), у межах якої автором

обґрунтовано сутність та характерні риси функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності; «Стратегічні детермінанти розвитку ринку фінансових послуг в умовах цифровізації національної економіки» (номер державної реєстрації 0123U104317), у рамках якої здобувачем розглянуто сутність кастомізації та особливості її використання кредитними установами в умовах цифровізації ринку фінансових послуг; «Теоретико-прикладні положення розвитку ринку кредитних послуг в умовах макроекономічної нестабільності та повоєнного відновлення економіки (номер державної реєстрації 0123U104319), де автором обґрунтовано передумови, особливості функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності та наслідки для кредитних установ, національної економіки від виникнення кризових ситуацій в межах фінансової системи країни.

Метою дисертаційної роботи є узагальнення та поглиблення теоретико-методичних засад функціонування ринку кредитних послуг та розробка прикладних положень забезпечення його стабільного розвитку в умовах фінансової нестабільності.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлено такі *завдання*:

- розглянути сутність ринку кредитних послуг, його функції та роль у розвитку фінансової системи;
- дослідити зміст фінансової нестабільності та визначити передумови її виникнення у фінансовій системі;
- конкретизувати особливості функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності;
- провести дослідження сучасного стану ринку кредитних послуг України;
- з'ясувати особливості трансформації ринку кредитних послуг у кризових умовах функціонування фінансової системи України;
- визначити перешкоди розвитку ринку кредитних послуг в Україні;
- сформулювати основні детермінанти забезпечення стабільного розвитку ринку кредитних послуг;

- описати модель впливу процесу кастомізації фінансових послуг на стабільність функціонування ринку кредитних послуг;
- обґрунтувати роль макропруденційної політики в забезпеченні стабільного розвитку ринку кредитних послуг.

Об'єктом дослідження є процес розвитку ринку кредитних послуг в умовах нестабільного функціонування фінансової системи.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних положень розвитку ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності.

Методи дослідження. У роботі використано спектр загальних і спеціальних методів дослідження, серед яких варто виокремити такі: метод контент-аналізу та метод систематизації – для обґрунтування наукових підходів до визначення змісту таких дефініцій, як «макроекономічна нестабільність», «фінансова нестабільність», «фінансова стабільність», «фінансова криза», «криза ринку кредитних послуг»; системний підхід – для дослідження ринку кредитних послуг як цілісної системи, а також для опису механізму функціонування такої системи в умовах нестабільності; методи абстрагування та узагальнення – для характеристики особливостей функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності та економічного відновлення; статистичні методи аналізу та індексний метод – для опису сучасних тенденцій функціонування кредитних установ і загального розвитку ринку кредитних послуг в Україні; методи економетричного моделювання – для обґрунтування впливу макроекономічних чинників на діяльність різних типів кредитних установ; методи аналізу, синтезу – при конкретизації базових перешкод розвитку ринку кредитних послуг, сучасних викликів щодо забезпечення його ефективного функціонування, обґрунтування заходів розвитку кредитних установ в умовах макроекономічної нестабільності; метод групування – для опису наукових підходів до трактування сутності категорії «кастомізація» та конкретизації видів

кастомізації кредитних послуг; графоаналітичний та табличний методи – для узагальнення статистично-аналітичної інформації та наочного представлення результатів, отриманих у процесі дослідження.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі акти України, нормативно-правові документи, які стосуються функціонування кредитних установ, банківської системи України, наукові праці вчених, у яких досліджуються питання виникнення фінансової нестабільності, її наслідки для функціонування різних типів кредитних установ, статистична інформація Державної служби статистики України, Національного банку України, інформаційні ресурси мережі Інтернет, особисті спостереження та розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретико-методичних засад та розробці науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення стабільного розвитку ринку кредитних послуг у сучасних умовах. Найбільш суттєві результати, які характеризують наукову новизну роботи, полягають у такому:

вперше:

– запропоновано модель впливу процесу кастомізації кредитних послуг на стабільність функціонування ринку кредитних послуг в умовах цифровізації фінансової системи, що реалізовано через визначення сутності кастомізації фінансової послуги, її специфічних рис, переваг і недоліків, можливих наслідків для роботи кредитних установ, опис алгоритму її впровадження у їхню діяльність;

удосконалено:

– систематизацію видів кастомізації кредитних послуг, які, на відміну від інших підходів, були виокремлені через використання процесного підходу до розгляду змісту кредитної послуги та визначення особливостей формування кредитних відносин у межах фінансової системи; це дало можливість конкретизувати такі види кастомізації кредитної послуги як: персоніфікована, цінова, поведінкова, цифрова, групова та ризикова, а також розглянути їхній зміст;

– наукові положення щодо розуміння сутності та змістовних ознак функціонування ринку кредитних послуг, які на відміну від існуючих концепцій, сформульовані на основі використання міждисциплінарного підходу, зокрема дослідження його змісту з використанням таких підходів: правовий, ринковий, інституціональний, системний, трансформаційний, просторовий та поведінковий; це дало можливість розглянути функції ринку кредитних послуг (трансформаційна, перерозподільна, регулююча, забезпечувальна, стимулююча, інноваційна), визначити його особливості розвитку, описати прикладні аспекти функціонування механізму такого ринку;

– науковий підхід до обґрунтування напрямків трансформації ринку кредитних послуг, який, на відміну від існуючих підходів, полягає в конкретизації особливостей такої трансформації, її причин та умов здійснення в періоди макрофінансової нестабільності та економічного відновлення діяльності кредитних установ, що здійснено через врахування результатів аналізу впливу макрофінансових показників на функціонування ринку кредитних послуг;

набули подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат фінансової науки у частині уточнення сутності таких категорій, як «макроекономічна нестабільність», «фінансова стабільність», «фінансова нестабільність», «фінансова криза», запропоновано фінансову нестабільність розглядати як системну характеристику фінансової системи, яка відображає дисипативні, турбулентні процеси в розвитку такої системи, що ускладнюють її здатність виконувати покладені на неї функції, забезпечувати сприятливі умови для функціонування фінансових установ, їхньої здатності перетворювати фінансові ресурси економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси для економічного розвитку країни; врахування такого підходу до розуміння сутності фінансової нестабільності дозволило визначити її ознаки, описати наслідки формування для кредитних установ;

– теоретичні положення щодо розгляду сутності механізму функціонування системи ринку кредитних послуг, що реалізовано через дослідження його сутності, основних суб'єктів, методів, інструментів, принципів, визначення видів ресурсного забезпечення, які необхідні для підтримки стабільного функціонування такого механізму (нормативно-правове, інституціональне, фінансове, інформаційне, кадрове); це дало можливість розглянути особливості трансформації зазначеного механізму в умовах виникнення кризових ситуацій у функціонуванні фінансової системи країни;

– наукові підходи до розгляду сутності поняття «криза ринку кредитних послуг», яке запропоновано розглядати як стан функціонування ринку кредитних послуг, якому притаманна незбалансованість попиту і пропозиції на позикові кошти, що супроводжується руйнуванням економічних відносин між позичальниками та кредиторами, зниженням доступності кредитних ресурсів та формуванням інституціонального простору для зменшення рівня довіри між основними його учасниками; врахування окресленого підходу до розуміння зазначеного поняття дало можливість виокремити його змістовні ознаки, визначити передумови та причини формування кризових явищ в межах ринку кредитних послуг.

Практичне значення отриманих результатів полягає в доведенні основних положень, викладених у дисертації, до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій щодо забезпечення розвитку кредитних установ в умовах фінансової нестабільності. Результати дисертаційної роботи використовуються в діяльності: АТ «Акцент-Банк»: враховано сформульовані здобувачем напрямки забезпечення зростання рівня фінансової грамотності користувачів кредитних послуг (F5A5-RF81-BAP8-5481 від 01.05.2025); Бізнес-консультативної компанії «ПРИВАТ КОНСАЛТ»: враховано пропозиції щодо впровадження цифрових технологій у сферу надання фінансових послуг різним категоріям клієнтів; прикладні аспекти щодо створення персоналізованих фінансових продуктів (№ 02/05 від 01.05.2025); Національного університету

«Чернігівська політехніка»: використано у навчальному процесі кафедри фінансів, банківської справи та страхування при розробці методичних матеріалів, а також під час проведення лекційних та практичних занять з таких освітніх компонентів: «Гроші та кредит», «Кредитний менеджмент», «Ринок кредитних послуг» (№ 202/08-888/ВС від 01.05.2025).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним завершеним дослідженням, в якому розкрито авторський підхід до поглиблення теоретичних та методичних положень функціонування ринку кредитних послуг та розробки прикладних засад забезпечення його розвитку в умовах фінансової нестабільності. Наукові результати, розробки, висновки та рекомендації, які викладені в роботі й виносяться на захист, одержані автором особисто. Авторський внесок у працях, опублікованих у співавторстві, конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні результати досліджень, а також висновки та пропозиції доповідались й обговорювались на науково-практичних конференціях, серед яких: XII Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства» (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.); XIII Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Юність науки – 2023: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства» (м. Чернігів, 26-27 квітня 2023 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні тенденції соціально-економічних перетворень в умовах війни» (м. Чернігів, 21 листопада 2023 р.); Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Молодіжна наука: інновації та глобальні виклики» (м. Полтава, 6 листопада 2024 року); Всеукраїнська науково-практична конференція «Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери» (м. Кропивницький, 28 листопада 2024).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 12 наукових працях, з них: 1 стаття в іноземному науковому виданні (Scopus); 5 статей у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних; 6 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій – 9,84 друк. арк.; особисто автору належить – 5,22 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 224 сторінок, з них основний текст – 171 сторінка, перелік використаних джерел – 209 найменувань на 25 сторінках, 5 додатків на 13 сторінках. У тексті дисертації розміщено 7 таблиць, 42 рисунки.

РОЗДІЛ 1**ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ
ПОСЛУГ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ****1.1. Сутність ринку кредитних послуг, його функції та роль у
розвитку фінансової системи**

Ринок кредитних послуг являє собою сукупність відносин, які виникають між різними економічними суб'єктами у процесі руху фінансових ресурсів від тих із них, яким такі ресурси тимчасово не потрібні, до тих, хто має реальну потребу в них на основі дотримання низки базових правил. Окреслений ринок є складним механізмом взаємодії між фізичними, юридичними особами. Особливу роль у його розвитку відіграють фінансові установи.

Кредитні відносини мають тривалу історію власного розвитку і, як показує їхній розвиток, невіддільно пов'язані з розвитком суспільства, держав. У різні часи кредитні відносини набували різних форм, проте їхній зміст залишався завжди однаковим. Як свідчить еволюція суспільних відносин, економічні, кредитні відносини за своєю природою є об'єктивними, оскільки виникають у будь-якому суспільстві, і фактично суспільством і формуються [185]. Невіддільність цих відносин від суспільних полягає в тому, що завжди є ті громадяни, які мають потребу в позиках, не можуть на постійній основі забезпечити себе всім необхідним для життя, або бажають розвиватися і займатися новою діяльністю, яка вимагає фінансових ресурсів. Також є і ті громадяни, які мають власні фінансові ресурси в більш ніж достатньому для життя розмірі. Саме ці громадяни можуть надавати, якщо є бажання, позики та отримувати додаткові доходи. Природа кредитних відносин досить проста. Проте саме суспільні норми, особливості розвитку, наявність різних інститутів та інституцій ускладнюють кредитні відносини. Проте при цьому й досить часто стимулюють їхній розвиток.

Діяльність банківських, небанківських фінансових установ у сучасних умовах є обов'язковою для розвитку ринку кредитних послуг, оскільки ці установи виконують опосередковану роль у функціонування такого ринку, акумулюючи кошти економічних суб'єктів з подальшою їх передачею у розпорядження іншим суб'єктам господарювання.

Розглянемо більше детально в межах поточного підрозділу дисертації сутність ринку кредитних послуг, його роль у функціонуванні ринку фінансових послуг. Для цього спочатку розглянемо зміст категорії «кредитна послуга». Представимо декілька підходів до її трактування, а саме:

1) кредитна послуга – це дія працівника кредитного відділу, спрямована на задоволення потреб клієнта [118, с. 168];

2) кредитна послуга – нематеріальний результат взаємодії між позичальниками та фінансовими установами з приводу надання фінансових ресурсів у тимчасове користування на певних умовах та з урахуванням дотримання таких принципів: платність, строковість, поверненість, цільове використання та забезпеченість [145, с. 146];

3) кредитна послуга – послуга, яка пов'язана з наданням позичальникам грошових коштів за умов їх поверненості, платності і строковості [28, с. 139];

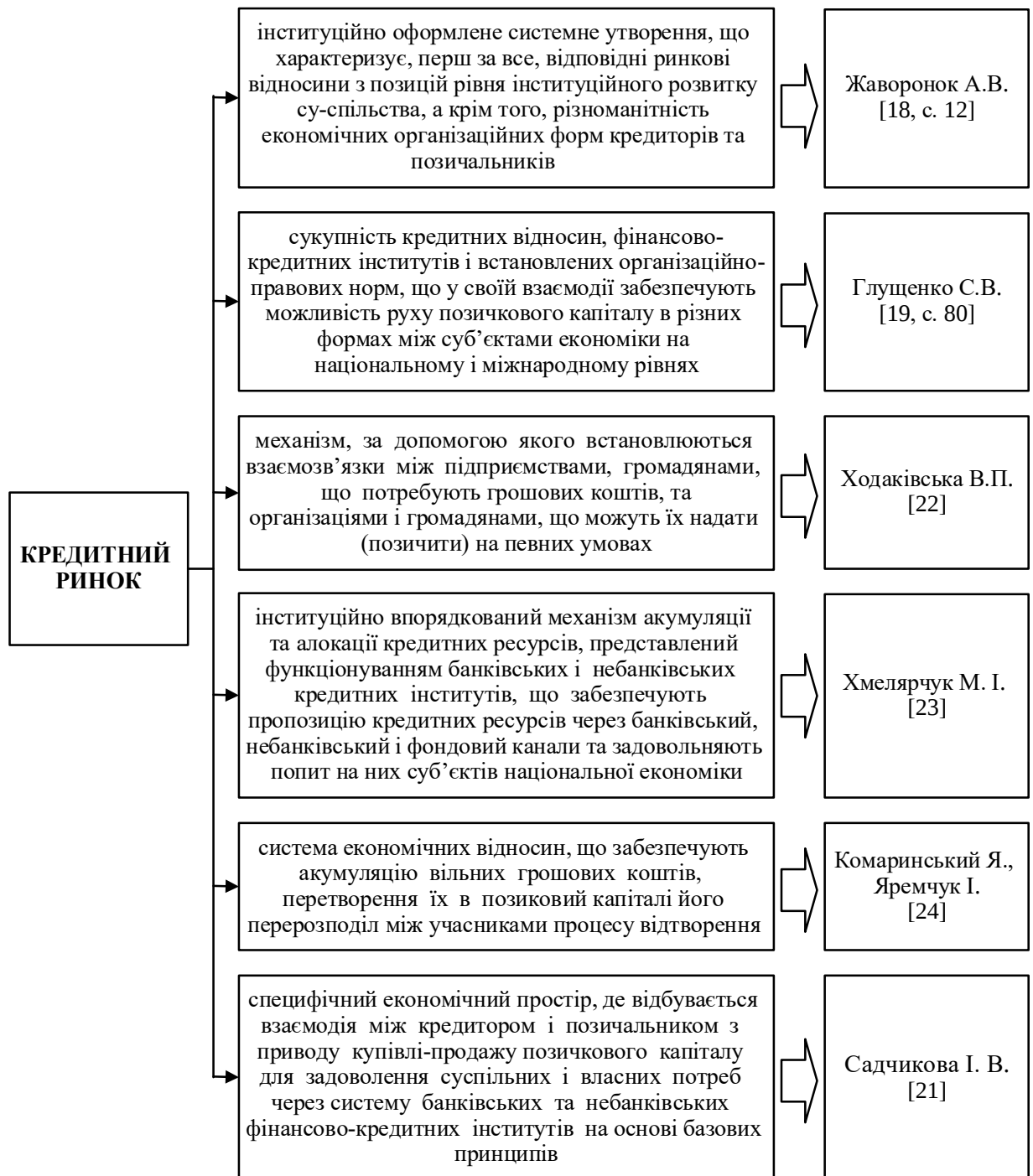
4) кредитна послуга – це діяльність фінансових посередників зі здійснення кредитних операцій із фінансовими активами в інтересах споживача-позичальника [21, с. 79];

5) кредитна послуга – організація економічних відносин, у процесі яких банки надають позичальникам грошові засоби з умовою їх повернення та сплати процента за користування [188, с. 35].

Таким чином враховуючи представлені вище наукові підходи до розгляду сутності кредитної послуги можемо констатувати, що кредитна послуга являє собою сукупність відносин, які виникають між кредитною установою та її клієнтами у процесі надання фінансових ресурсів у розпорядження таким клієнтам на певних умовах з подальшим їхнім поверненням.

За всю історію становлення і розвитку кредитних відносин було розроблено значну кількість видів кредитних продуктів, які надавалися тим суб'єктам які мали тимчасову потребу у додаткових фінансових коштах. Сьогодні кредитні послуги є найбільш поширеними видами фінансових послуг, надаються фактично всіма банківськими установами і іншими кредитними установами, для яких кредитування є однією з основних видів діяльності. Беззаперечно до надання кредитних послуг залучена значна кількість економічних суб'єктів, якщо розглядати надання таких послуг в межах певної економічної системи, наприклад, в межах фінансової системи або загалом в національній економіці. З урахуванням того, що кредитні відносини пов'язані з формуванням попиту і пропозиції на кредитні кошти, які відбуваються між різними економічними суб'єктами, то доцільно стверджувати, що існує ринок кредитних послуг на якому і відбувається узгодження бажань клієнтів щодо отримання фінансових ресурсів у тимчасове користування та можливостей кредитних установ задовольняти такі бажання і потреби.

Детальніше розглянемо сутність «ринку кредитних послуг» як економічної категорії. У науковій літературі у переважній більшості досліджень науковці в першу чергу використовують категорію «кредитний ринок», деякі з них розглядають ці дефініції відокремлено, обґрунтовуючи зв'язок між ними. Наприклад, Н. Мостовенко, Т. Коробчук, Н. Чиж зауважують, що «ринок кредитних послуг є вагомою частиною загального кредитного ринку та представлений установами (суб'єктами), для яких кредитна діяльність (надання різного виду кредитних послуг) є предметом (змістом) діяльності» [103, с. 129]. Ми підтримуємо цю позицію і вважаємо, що дефініції «кредитний ринок» та «ринок кредитних послуг» за своїм змістом не є тотожними. Для обґрунтування такої позиції розглянемо більш докладно наукові концепції трактування сутності категорії «кредитний ринок». Відповідна інформація представлена на рис. 1.1.

*Рис. 1.1 – Наукові підходи до розуміння сутності
категорії «кредитний ринок»*

Джерело: систематизовано автором

Таким чином з даних рис. 1.1 можемо констатувати, що в науковому середовищі сьогодні вчені по-різному розглядають сутність кредитного ринку. Проте невід'ємними складовими цього ринку на думку фактично всіх науковців є такі:

- 1) позичальники – економічні суб'єкти, які представлені домогосподарствами, суб'єктами підприємницької діяльності;
- 2) фінансові установи – сукупність кредитних суб'єктів, які надають позики економічним суб'єктам;
- 3) фінансові ресурси – сукупність коштів, які надаються кредитними установами економічним суб'єктам;
- 4) кредитні відносини – сукупність відносин між кредитними установами та позичальниками, які відбуваються в процесі руху фінансових ресурсів [55; 96; 125; 147; 149;].

При цьому більшість науковців розглядають кредитний ринок як цілісне утворення, якому притаманні властивості макроекономічних систем, тобто динамічний розвиток, відкритість, складна структурованість та постійна залежність у власному функціонуванні від стану того економічного середовища, у якому такий ринок розвивається.

Різниця між ринком кредитних послуг та кредитним ринком, на наш погляд, дійсно є, попри те, що в основі цих ринків є відносини, які виникають у процесі надання кредитних послуг. Поділяємо позицію науковців, які розглядають ринок кредитних послуг як частину кредитного ринку. На наше переконання, принципова різниця між цими ринками полягає в самому об'єкті дослідження. Якщо в межах вивчення кредитного ринку вчені акцентують увагу на русі фінансових ресурсів, їхніх обсягах, досліджуючи кредитний ринок як складову фінансового ринку, у межах якого економічні суб'єкти поєднані складними фінансовими відносинами. При дослідженні ринку фінансових послуг об'єктом дослідження в першу чергу розглядається саме кредитна послуга, тобто момент взаємодії між позичальником та кредитором, який вже у майбутньому приводить до формування ресурсів у межах фінансової системи країни. Саме тому при дослідженні ринку кредитних послуг у дисертації більшу увагу будемо фокусувати на поведінці кредитних установ, їхніх клієнтів, яка змінюється під впливом значної кількості чинників.

Також принциповою відмінністю між кредитним ринком та ринком кредитних послуг є те, що в межах останнього вагома увага приділяється питанням залучення клієнтів кредитними установами, якості надання таких послуг, розробці різних типів кредитних продуктів та їхній конкурентоспроможності. В межах кредитного ринку передусім аналізуються загальні кредитні інструменти, особливості їх використання, вагома увага приділяється питанням пошуку нових напрямків підвищення рівня фінансової стабільності кредитних установ, вивченню тенденцій формування системних ризиків у межах фінансової системи держави.

Розглянемо можливі наукові підходи до розуміння сутності «ринку кредитних послуг», які можна виокремити з урахування специфіки його функціонування. Серед них доцільно виокремити такі.

Правовий підхід: ринок кредитних послуг – це сукупність правових відносин, які виникають між різними суб'єктами господарювання, розвиваються на основі чинних нормативно-правових норм, що регулюють діяльність як кредитних установ, так і загалом їхню діяльність щодо надання позик своїм клієнтам.

Ринковий підхід: ринок кредитних послуг являє собою сукупність відносин, які виникають між кредитними установами, що формують пропозицію кредитних ресурсів та їхніми клієнтами, які створюють попит на такі ресурси в межах єдиного економічного простору. Ринковий підхід полягає саме в акцентуванні уваги щодо механізмів формування попиту і пропозиції в межах ринку кредитних послуг, дослідженні чинників, які впливають на них, та вивченні особливостей формування ціни на кредитні послуги на основі узгодження попиту і пропозиції.

Інституціональний підхід: ринок кредитних послуг – сукупність інститутів та інституцій, які взаємодіють між собою у процесі задоволення потреб економічних суб'єктів у фінансових ресурсах з урахуванням стану інституціонального середовища та особливостей функціонування фінансових інститутів, сформованих формальних і неформальних правил їхньої роботи, та кредитної моделей поведінки їхніх клієнтів.

Системний підхід: ринок фінансових послуг являє собою складний об'єкт досліджень, який складається зі значної кількості різних підсистем, суб'єктів, тобто кредитних установ та їхніх клієнтів, які взаємодіють між собою та здійснюють своє функціонування з метою задоволення потреб одних економічних суб'єктів у фінансових ресурсів та інших суб'єктів господарювання в отриманні доходів.

Трансформаційний підхід: ринок фінансових послуг – простір, у якому відбувається перетворення тимчасово вільних коштів одних економічних суб'єктів, тобто кредитних установ, у кредитні ресурси, які тимчасово необхідні іншим економічним суб'єктам, тобто клієнтам таких установ.

Просторовий підхід: ринок кредитних послуг являє собою середовище, у якому функціонують кредитні установи та їхні клієнти, між якими відбувається взаємозв'язок у процесі виникнення кредитних відносин, тобто взаємодії між ними під час руху фінансових ресурсів від одних суб'єктів до інших на основі дотримання принципів поверненості, платності і строковості.

Поведінковий підхід: ринок кредитних послуг – це сукупність моделей кредитної поведінки фінансових установ та економічних суб'єктів, які формуються в результаті впливу значної кількості чинників, умов та потреб зазначених суб'єктів у використанні позикових ресурсів.

У межах дисертації пропонуємо ринок кредитних послуг розглядати на основі використання системного підходу, тобто розглядати такий ринок як сукупність економічних суб'єктів, які взаємодіють між собою у процесі руху фінансових ресурсів від одних з них до інших, що опосередковується виникненням кредитних відносин між ними та здійснюється на основі дотримання принципів строковості, платності, поверненості та забезпеченості. Використання системного підходу для конкретизації сутності ринку кредитних послуг є досить умовним, оскільки цей ринок за своєю природою відображає економічні відносини між суб'єктами

господарювання, наслідками яких є попит і пропозиція на фінансові ресурси, моделі окремих учасників таких відносин, тобто кредитних установ та їхніх клієнтів і так далі.

У сучасному світі пропозицію створюють фінансові установи, які мають право займатися кредитною діяльністю відповідно до норм національного законодавства [97]. Попит, як і у стародавні часи, формують громадяни, підприємці, держава та інші установи й організації, включаючи ж самі кредитні установи.

На рис. 1.2 представлено схему ринку кредитних послуг.

Сутність ринку кредитних послуг найкращим чином можна зрозуміти через розгляд основних функцій такого ринку.

Трансформаційна функція – забезпечує перетворення тимчасово вільних коштів кредитних установ у кредитні ресурси інших економічних суб'єктів, які необхідні їм для забезпечення поточної діяльності й використання у власному розвитку.

Перерозподільча функція – ринок кредитних послуг сприяє перерозподілу фінансових ресурсів в межах фінансової системи країни таким чином, що їх отримують ті суб'єкти економічних відносин, які можуть найбільш ефективно їх використовувати.

Регулююча функція – ринок кредитних послуг використовується органами державної влади для регулювання його стану, тенденцій функціонування, що здійснюється через вплив на діяльність кредитних установ, процес формування інституціонального забезпечення виникнення і розвитку кредитних відносин у межах такого ринку.

Забезпечувальна функція – ринок кредитних послуг являє собою простір, у межах якого відбувається залучення фінансових ресурсів кредитними установами для подальшої їх передачі в роботу іншим економічним суб'єктам. Таким чином, у межах зазначеного ринку відбувається акумулювання коштів кредитними установами з наступним їхнім використанням.

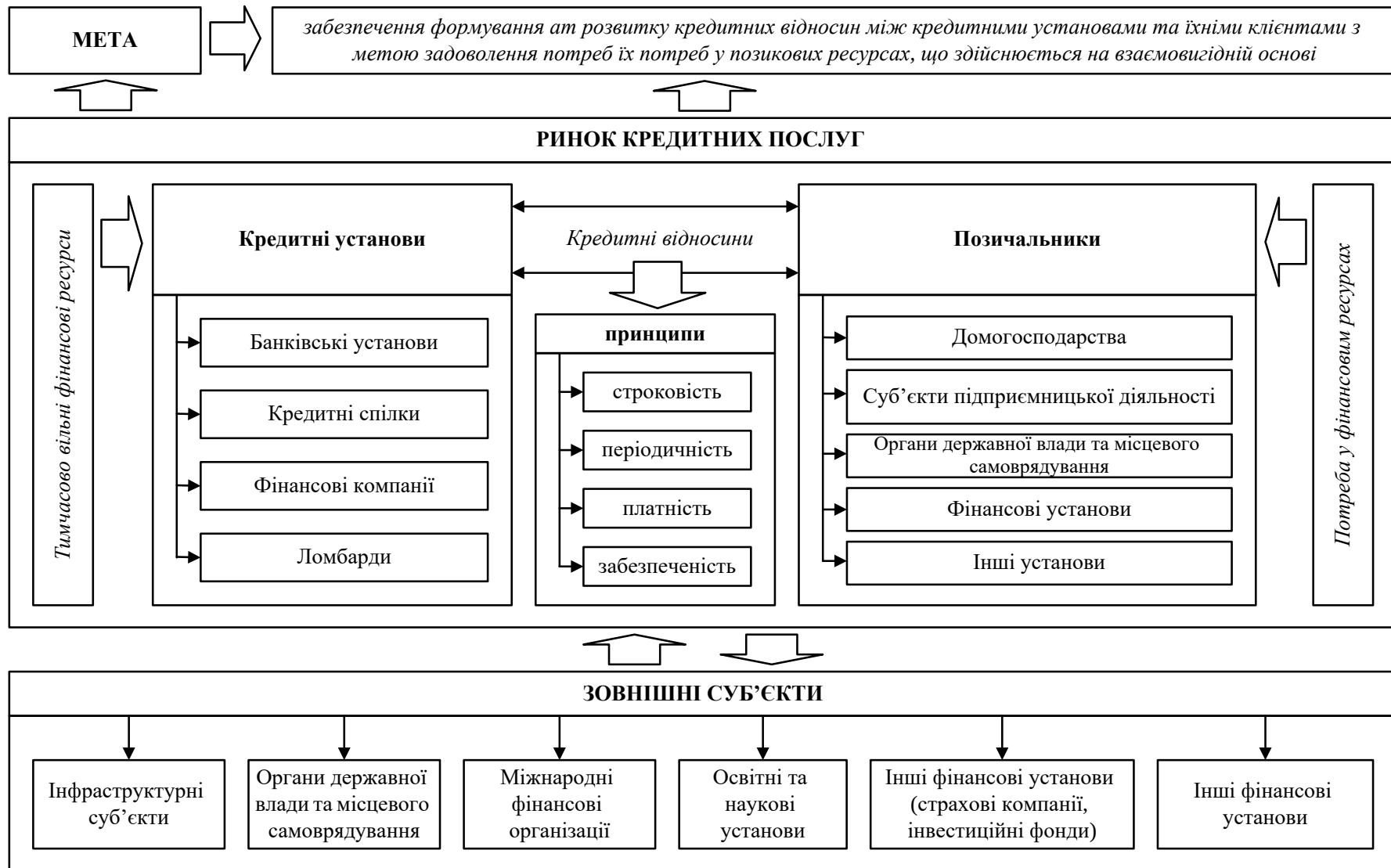

Рис. 1.2 – Схема ринку кредитних послуг на основі методології системного підходу

Джерело: побудовано автором на основі [26; 133; 154, с. 200; 65; 114; 155, с. 170].

Стимулююча функція – ринок кредитних послуг являє простір, у якому відбувається надання коштів економічних суб'єктів для їхнього розвитку, розширення виробництва, збільшення обсягів продукції, товарів. У підсумку це сприяє економічному розвитку суб'єктів господарювання, може стимулювати розвиток їхніх окремих напрямів діяльності. Стимулююча функція також полягає в тому, що органи державної влади через функціонування ринку кредитних послуг можуть підтримувати надання пільгових кредитів окремим економічним суб'єктом, створювати сприятливі умови для розвитку цілих галузей, секторів національного господарства.

Інноваційна функція – ринок кредитних послуг є висококонкурентним простором, у якому відбувається боротьба між кредитними установами за потенційно надійних клієнтів. У підсумку це вимагає від них постійного удосконалення власної роботи, підвищення якості кредитних послуг і також формує постійну потребу в розробці й використанні інноваційних кредитних продуктів, застосування інноваційних технологій у кредитній діяльності.

Розглянемо особливості функціонування та розвитку ринку кредитних послуг, які значною мірою визначаються сутністю кредитних відносин і специфічними умовами їх формування. Серед таких особливостей можна визначити такі:

- складний об'єкт дослідження, оскільки в межах такого ринку існує велика кількість кредитних установ, які надають власні послуги значній кількості економічних суб'єктів;
- є складно структурованим об'єктом дослідження, бо може бути поділений за різними класифікаційними ознаками залежно від мети аналізу такого ринку та стану його функціонування;
- є невід'ємною складовою ринку фінансових послуг і загалом функціонування фінансової системи країни;
- взаємопов'язаний з іншими складовими ринку фінансових послуг, а саме ринком депозитних послуг, ринком інвестиційних послуг, ринком страхових послуг і т. ін.;

– регламентується функціонування законодавчими нормами, які стосуються як регулювання діяльності кредитних установ, так і їхньої взаємодії з потенційними клієнтами, зобов'язання клієнтів щодо повернення коштів та відповідальності кожної зі сторін за порушення умов кредитних угод;

– відіграє ключову роль у формуванні передумов для економічного розвитку країни, оскільки являє собою відносини, які виникають у процесі отримання економічними суб'єктами фінансових ресурсів або для підтримки власної діяльності, або для власного розвитку, особливо якщо це стосується суб'єктів підприємницької діяльності;

– являє собою сукупність кредитних установ, які надають відповідні послуги економічним суб'єктам і серед яких можна виокремити банківські установи, що відіграють ключову роль у функціонуванні ринку кредитних послуг, та небанківські кредитні посередники, які також впливають на розвиток такого ринку (кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди тощо);

– значним чином залежить від великої кількості чинників, які здійснюють вагомий вплив на стабільність функціонування такого ринку (політичні, економічні, соціальні, інституціональні, геополітичні та ін.);

– пов'язаний із функціонуванням соціальної системи країни, особливо в частині підвищення якості життя, умов життєдіяльності громадян через доступність кредитних ресурсів для придбання необхідних товарів, продукції, житла та інших матеріальних благ;

– функціонує і розвивається на основі активного залучення спеціальних інфраструктурних суб'єктів, які формують умови для такого розвитку (бюро кредитних історій, колекторські компанії, рейтингові агентства та ін.);

– пов'язаний із необхідністю регулювання і управління кредитними ризиками, які формуються як у межах кожної конкретної кредитної установи, так і загалом у межах кредитної системи країни, що вимагає побудови дієвих систем нагляду за такими ризиками, мінімізації ймовірності їх настання;

– являє собою складну динамічну систему, яка постійно змінюється, розвивається відповідно до нових тенденцій економічного розвитку країни, є гнучкою та швидко реагує на зміни у функціонуванні національного господарства, забезпечуючи фінансовими ресурсами ті його сектори, галузі, які в певний момент потребують таких ресурсів і спроможні забезпечити високу їхню вартість при мінімально допустимому ризику [39; 63; 99; 94; 49; 115, с. 215-217].

Для ринку кредитних послуг як і будь-якого ринку притаманний власний механізм функціонування. Розглянемо його детальніше. Для цього з початку проведемо аналіз змісту категорії «механізм», яку досить часто використовують у межах економічних наук. Представимо декілька підходів до розуміння її змісту:

1) механізм являє собою складну організовану систему, але головним є те, що він постійно супроводжується певним процесом, спрямованим на виконання специфічних функцій, без якого сам механізм не може існувати. Також процес повинен бути забезпечений певними ресурсами для отримання результату [178, с. 270; 23];

2) механізм – система ідей, інститутів, установ і процедур, що визначаються ними, а також заходів і дій, покликаних певним чином упорядкувати сфери життєдіяльності суспільства або функціонування його окремих структур, забезпечуючи вирішення оперативних і стратегічних завдань [80, с. 9];

3) поняття механізму охоплює дві сторони правового регулювання. По-перше, це забезпечення за допомогою сукупності правових засобів правового впливу на суспільні відносини і, отже, забезпечення ефективності правового впливу. У цьому аспекті проблема має своїм предметом механізм забезпечення ефективності правового регулювання. По-друге, це внутрішня будова механізму, його окремі елементи (частини), взяті у співвідношенні [1, с. 125-126];

4) механізм – це внутрішня основа всього, що має несуперечливий зв'язок одне з одним і формує відповідну поведінку [178, с. 240];

5) механізм – частина розвитку взагалі будь-якого об'єкта нашого всесвіту ... механізм можна розглядати як невід'ємну складову системогенезу будь-якого об'єкта, сукупність взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують можливість реалізації такого процесу та дають змогу в разі їх зміни трансформувати майбутній стан зазначеного об'єкта [38, с. 446].

Таким чином, поняття «механізму» є досить складним з наукового погляду. Механізми використовуються в усіх науках, а специфіка їхнього функціонування зумовлена безпосередньо особливостями того об'єкта, який досліджується. Доцільно також стверджувати, що будь-яка система чи процес не можуть функціонувати без наявності відповідного механізму в їхній основі, використання якого дозволяє забезпечувати їхнє функціонування. Механізми також формують і основу для розвитку систем, функціонуючи з урахуванням нових змін, напрямків та результатів удосконалення таких систем.

Вагому роль механізми відіграють в економічній науці й загалом в економіці. Всі макроекономічні та мікроекономічні системи функціонують і розвиваються на основі існування відповідних механізмів, які забезпечують через використання відповідних ресурсів досягнення цілей функціонування таких систем, забезпечують реалізацію ними власних функцій. У межах економіки досить часто досліджуються сутність та особливості функціонування таких механізмів, як «господарський механізм», «економічний механізм», «фінансовий механізм», «бюджетний механізм» і т. ін.

У контексті дослідження сутності та ролі фінансового механізму в розвитку фінансової системи країни, національної економіки також важливу увагу приділяють питанням підвищення ефективності роботи кредитного механізму. Саме через його функціонування відбувається складний процес трансформації коштів фінансових установ, насамперед кредитних посередників, у позикові ресурси для економічних суб'єктів. Ефективна робота такого механізму дозволяє забезпечити задоволення потреб та інтересів як фінансових установ, так і їхніх клієнтів, які вступають між собою у кредитні відносини.

Враховуючи представлені підходи до розуміння сутності механізму проведемо аналіз наукових праць, у яких досліджуються питання функціонування та трансформації механізмів у сфері таких відносин. Одразу констатуємо, що у сфері кредитування науковцями досліджується значна кількість різних видів механізмів, наприклад, такі «механізм банківського кредитування», «фінансово-кредитний механізм», «механізм кредитування», «грошово-кредитний механізм», «механізм рефінансування», «механізм іпотечного кредитування», «механізм споживчого кредитування» та ін. При цьому науковці досить часто розглядають механізми в кредитній сфері як на макроекономічному рівні, так і виключно на мікроекономічному. Так, наприклад, І. Г. Клімова пропонує розуміти сутність фінансово-кредитного механізму інноваційного розвитку економіки таким чином: сукупність методів і форм, інструментів та важелів із відповідним регулюванням і забезпеченням їхнього впливу на інноваційний розвиток усіх сфер національної економіки... фінансово-кредитний механізм є єдиним цілим і лише під таким кутом зору його треба вивчати, аналізувати, удосконалювати та досліджувати [70, с. 27]. Л. Б. Євтух зауважує, що механізм кредитування – це взаємодія сукупності доповнювальних обов’язкових елементів, складових, що забезпечують процес кредитування. Ці складові, їх кількісні та якісні характеристики залежать від рівня розвитку економіки країни, кон’юнктури ринку, відносин між суб’єктами господарської діяльності [51, с. 446].

У свою чергу, О. Б. Філімонова на мікроекономічному рівні пропонує механізм банківського кредитування підприємства розглядати як «комплекс взаємопов’язаних методів, інструментів, важелів, елементів інформаційного, нормативно-правового та методичного забезпечення, передумов та процесу їх реалізації, а також інфраструктурних складових, що має цілеспрямований вплив на забезпечення підприємств кредитними ресурсами в достатній кількості та прийнятної вартості з метою отримання прибутку чи іншого економічного ефекту» [173 с. 65].

Розглянемо декілька концепцій розгляду сутності категорії «кредитний механізм».

Н. Г. Радченко пропонує розглядати кредитний механізм як систему методів, важелів, інструментів та способів управління процесом передачі у тимчасове користування капіталу у грошовій, грошово-натуральній, натуральній формі на умовах зворотності та строковості [141]. Проте не зовсім погоджуємося з автором, що кредитний механізм це управління процесом кредитування, оскільки в межах такого механізму відбувається низка й інших процесів: розподілу, перерозподілу кредитних коштів, організації такого процесу, що не завжди здійснюється під впливом директивних норм. Також кредитний механізм може використовуватися не для управління економічними процесами, а саме для їхнього регулювання.

В. М. Олійник, Н. Остріщенко кредитний механізм розуміють як систему дій та організаційно-економічних прийомів, інструментів впливу, за допомогою яких реалізується роль кредиту в суспільному відтворенні, тобто вводиться в дію процес кредитування і регулювання його здійснюється відповідно до дії економічних законів [113]. Погоджуємося з цим підходом авторів, проте, на наше переконання, також доцільно зауважити, що кредитний механізм спрямований і на задоволення потреб всіх економічних суб'єктів, які залучені до цього процесу. Саме на узгодженні потреб позичальників і позикодавців і функціонує кредитний ринок у будь-якій країні.

М. Ю. Лалакулич зазначає, що кредитний механізм – елемент кредитної системи, що забезпечує взаємодію інших її елементів і функціонування системи; виробничі відносини є змістом кредиту, а кредитний механізм – внутрішньою формою його організації [88, с. 36]. Дійсно кредитний механізм формує основу для функціонування кредитної системи в країні, оскільки в поєднанні такої системи стимулює їхній розвиток та трансформацію відповідно до стану зовнішнього економічного середовища. Саме через такий механізм відбувається взаємодія між основними компонентами кредитної

системи. На відміну від статичного підходу, який використовується для розгляду структури кредитної системи, її компонентів, їх взаємозв'язків, кредитний механізм саме описує динаміку такої системи, її зміну, яким чином вона відбувається і на основі використання яких ресурсів зазначена система розвивається або деградує.

М. Я. Дем'яненко розглядає кредитний механізм як сукупність засад, організаційних форм, методів і правил, спрямованих на забезпечення функціонування кредитних відносин, які включають заходи щодо здійснення безпосередніх відносин банківських та небанківських кредиторів із позичальниками з приводу організованих та неорганізованих форм одержання кредитів та їх повернення. Як система, включає не тільки цю специфічну групу відносин, але й відповідні інфраструктурні та інституційні ланки [32, с. 6]. Погоджуємося з позицією автора, що незважаючи на існування кредитної системи, притаманній їй структурі, ролі в розвитку фінансової системи країни, кредитний механізм також можна розглянути як певну систему, її структуру та особливості трансформації при зміні стану функціонування окремих компонентів.

Також акцентуємо увагу на тому, що дійсно кредитний механізм в державі відображає не лише організовані форми одержання позик, але і відображає у своєму функціонуванні неорганізовані форми. Їхню роль та особливості здійснення в межах кредитної системи дуже складно досліджувати. Проте, наприклад, фінансова нестабільність у країні може призводити до значного зростання тіньових потоків кредитних ресурсів між економічними суб'єктами, які складно регламентувати, проте можливо регулювати через використання відповідних методів та інструментів грошово-кредитної політики.

Л. В. Кузнєцова пропонує кредитний механізм розглядати як економічні відносини на кредитному ринку з приводу руху коштів у грошовій або товарній формі на умовах платності, зворотності та

терміновості між кредитором і позичальником, у ролі яких можуть виступати: держава, банки, фінансові посередники, іноземні інвестори, сільськогосподарські підприємства, домашні господарства, громадські організації, інші інститути [82, с. 185]. Уточнимо, що загалом погоджуємося з позицією авторки. Однак зазначимо, що не всі фінансові посередники можуть виступати кредиторами відповідно до чинного законодавства України. Проте вони мають право залучати ресурси банківських установ як позичальники. Також констатуємо, що розглядати іноземних інвесторів як кредиторів є не зовсім коректно, враховуючи, що такі суб'єкти можуть не брати участь у кредитних послугах, а використовувати інші фінансові інструменти для вкладення власних коштів (наприклад, цінні папери).

О. Я. Базілінська, досліджуючи теоретичні аспекти реалізації кредитних послуг в умовах розвитку цифрової економіки, зауважує, що кредитний механізм в умовах цифровізації економіки доцільно розглядати як ефективний важіль впливу на процес взаємодії фізичних та юридичних осіб з банківськими та парабанківськими установами на засадах використання цифрових технологій та впровадження диджитал-процесів у кредитно-фінансові відносини. Кредитний механізм за таких умов виступає частиною єдиної цифрової системи, що охоплює як функціонування фінансово-кредитного ринку, так і діяльність підприємств та організацій усіх форм власності, а також сектору домогосподарств [6, с. 243].

Таким чином, можна стверджувати, що кредитний механізм постійно змінюється під впливом низки чинників різного характеру і тим самим забезпечує зміни кредитної системи країни. При цьому такий механізм може формувати й нові імпульси для розвитку інших систем, які не завжди пов'язані виключно із процесом кредитування та рухом фінансових ресурсів.

Розглянемо тепер більш детально сутність та структуру механізму функціонування ринку кредитних послуг. Його схема представлена на рис. 1.3.

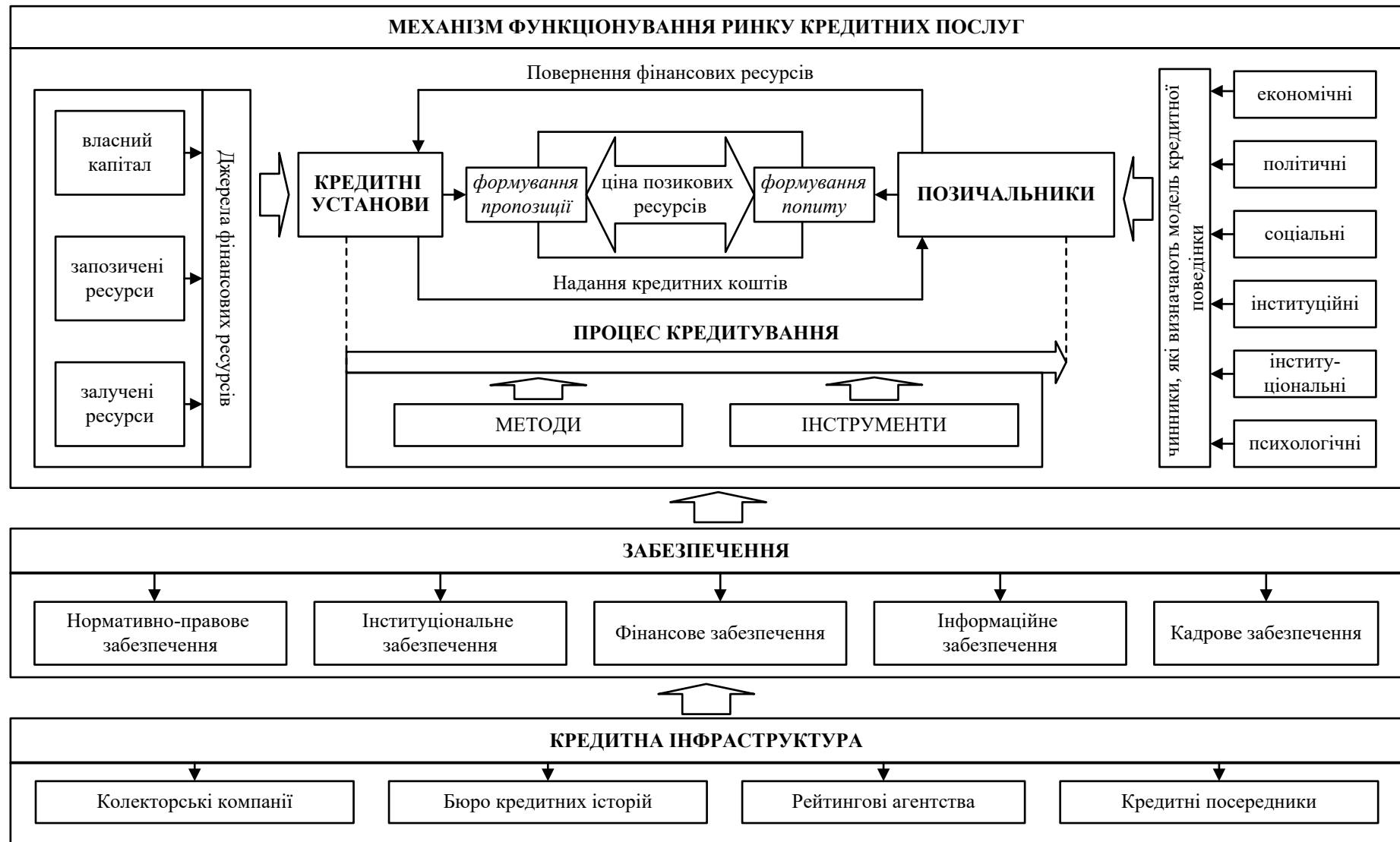

Рис. 1.3 – Механізм функціонування ринку кредитних послуг

Джерело: складено автором на основі [35; 158; 5; 8, с. 34-25; 94, с. 244-245; 175; 205].

Отже, аналізуючи дані рис. 1.3, можна запропонувати розглядати механізм функціонування ринку кредитних послуг як *сукупність позичальників, позикодавців, відносин між ними, які формуються у процесі руху фінансових ресурсів між такими суб'єктами та здійснюються через дотримання принципів платності, строковості, поверненості, використання відповідних методів, інструментів, необхідного забезпечення та відповідної інфраструктури.*

Отже, механізм функціонування ринку фінансових послуг може бути ефективним виключно через створення умов для формування раціональних моделей кредитної поведінки фінансових посередників, їхніх клієнтів. Саме наявність необхідного забезпечення є важливою умовою побудови ефективно функціонуючого такого ринку, особливо в умовах високої конкуренції між кредитними установами, значного рівня урегульованості їхньої діяльності, зокрема сфери кредитних послуг. Забезпечити дієвість зазначеного механізму можливо лише при ефективній роботі інфраструктурних суб'єктів, які відіграють важливу роль у функціонуванні такого ринку й загалом кредитної системи країни.

Так, у межах поточного підрозділу дисертаційної роботи увага була приділена дослідженню сутності ринку кредитних послуг та механізму його функціонування. Розглянуто зміст категорії «кредитна послуга», проаналізовані наукові підходи до розуміння сутності таких дефініцій, як «кредитний ринок», «кредитний механізм». Встановлено що забезпечити розвиток ринку кредитних послуг можливо лише при наявності сприятливого економічного середовища, у якому функціонують кредитні установи. Це можливо реалізувати виключно через побудову дієвої системи регулювання економічного розвитку, діяльності зазначених установ та спроможності держави протидіяти складним зовнішнім втручанням у фінансову систему країни. Питання щодо причин виникнення макроекономічної нестабільності, зародження ознак фінансової нестабільності будуть розглянуті в наступному підрозділі дисертації.

1.2. Фінансова нестабільність: зміст та передумови виникнення

Розвиток фінансової системи відбувається в умовах постійно змінного зовнішнього середовища й безпосередньо пов'язаний з економічним розвитком країни. З одного боку, саме такі умови визначають тенденції функціонування фінансових установ та основних економічних суб'єктів, які відіграють важливу роль у функціонуванні такої системи. З іншого боку, в межах фінансової системи також можуть формуватися як позитивні, так і негативні чинники, які по-різному мають здатність впливати на загальний економічний розвиток країни. Саме це зумовлює важливість розуміння взаємозалежності між розвитком фінансової системи, її стабільністю та економічним розвитком країни.

Беззаперечно стабільність функціонування фінансової системи, національної економіки є запорукою формування сприятливих умов і для розвитку ринку кредитних послуг. Проте, як засвідчують історичні факти, саме в межах такого ринку можуть формуватися досить складні кризові ситуації, які у подальшому призводять до виникнення системних криз у фінансових системах держав та різкого зниження темпів економічного розвитку, рецесії світової економіки. Саме тому питання впливу ринку кредитних послуг на формування макроекономічної стабільності є важливими для розуміння. Це у свою чергу вимагає глибшого розуміння і сутності макроекономічної нестабільності, формування умов для забезпечення фінансової стабільності в державі. Ці питання будуть розглядатися в поточному підрозділі дисертації.

Макроекономічна нестабільність є одним із важливих чинників формування умов для перманентного й ефективного розвитку всіх суб'єктів господарювання в межах національної економіки. Нестабільність провокує невпевненість і недовіру зазначених суб'єктів, що у підсумку негативно впливає на формування нових економічних зв'язків, взаємодію між економічними суб'єктами й загалом формує всі передумови для зниження темпів розвитку національного господарства. Нестабільність здебільшого завжди

супроводжується кризами, які інколи бувають досить глибокими й системними та приводять до зниження доходів громадян, їхнього соціального та економічного забезпечення. Фактично кризові умови досить швидко можуть нівелювати всі успіхи й досягнення, які були здобуті в попередні періоди економічними суб'єктами, результати впровадження ефективних економічних реформ.

Особливо важливу роль у забезпечення стабільного розвитку держави відіграє фінансова система. Відповідно органи державної влади завжди значну увагу приділяють питанням регулювання відносин в її межах, розвитку такої системи й діяльності окремих її суб'єктів, серед яких найбільш важливу роль відіграють фінансові установи. Ці установи за своєю природою можуть надавати значний спектр послуг своїм клієнтам, проте найбільш помітну роль у формуванні стабільних умов для розвитку фінансової системи й загалом національної економіки відіграють саме кредитні установи, серед яких варто виділити комерційні банки і небанківські кредитні установи (фінансові компанії, кредитні спілки, ломбарди та ін.).

Формування умов для стабільної й ефективної роботи кредитних установ є однією з найбільш важливих умов для забезпечення їхнього розвитку. Загалом, як свідчить історичний досвід, формування зазначених умов є єдиною можливим шляхом для зменшення ймовірності настання нестабільності, яка супроводжується значними коливанням макроекономічних показників, що в підсумку порушує нормальний, стабільний стан національного господарства й негативно впливає на функціонування соціальної системи.

Незважаючи на численні напрацювання науковців у напрямку дослідження макроекономічної нестабільності, вивчення причин її виникнення та опису впливу на розвиток суб'єктів господарювання, недостатньо розкритими залишаються теоретичні питання щодо формування макроекономічної нестабільності в умовах політичних, соціальних викликів, її вплив на функціонування кредитних установ у межах фінансової системи країни.

Таким чином, дослідження сутності макроекономічної нестабільності почнемо із вивчення загалом змісту категорії «нестабільність», її змістовних ознак.

У Словнику української мови зазначено, що нестабільний – це такий стан, який характеризується «нестійкістю, мінливістю» [110]. В. М. Геєць стверджує, що «нестабільність – це стан системи, що характеризується коливанням внаслідок порушення існуючих у ній взаємозв'язків» [24, с. 2]. М. А. Наумова констатує, що «нестабільність являє собою деформацію структури, функцій або будь-яких процесів соціально-економічних систем, яка змінює ці системи та загрожує їхній цілісності. Нестабільність може проявлятися як на локальному рівні окремих систем (нестабільність економіки, державної влади тощо), їх взаємодії один з одним, так і на глобальному рівні всього суспільства. Нестабільність суспільства розуміється як відсутність стійкості й неможливість розвиватися відповідно до змінних умов» [108, с. 202].

Серед основних ознак нестабільності можна виокремити наступні:

- непередбачувана змінність моделі поведінки об'єкта, системи, процесу;
- екзогенна або ендогенна причинність виникнення та розвитку;
- зміна статичних компонентів об'єкта, процесу, системи, які трансформуються непрогнозовано та непередбачувано (зміна структури, функцій, набору компонентів та підсистем і т. ін.);
- просторовий вимір дисипативних процесів (нестабільність у статиці, яка характеризує ознаку (властивість) певної системи);
- антипод процесам розвитку на основі стабільності, рівноваги, прогнозованості конкретного об'єкта, процесу, системи та інші ознаки.

Нестабільність притаманна всім системам, які мають здатність змінюватися в часі й поведінку яких можна описати за допомогою показників динаміки. Проте найбільш важливого значення з прикладного погляду нестабільність відіграє саме у функціонуванні та розвитку соціально-економічних систем. Для цих систем процеси непередбачуваності та турбулентності завжди сприяють їхній трансформації і це не завжди зумовлено

саме прогресивними змінами. Враховуючи тісний зв'язок між усіма типами зазначених систем, будь-яка зміна однією із систем досить часто впливає на зміну інших і таким чином відбувається трансформація економічних систем вже вищого порядку (макросистем). Саме тому важливим в економіці є забезпечення максимально можливого рівня передбачуваності економічних процесів, поведінки економічних суб'єктів та вчасне й оперативне реагування на зміну стабільності цих явищ.

Розглянемо тепер детальніше сутність макроекономічної нестабільності як одного з багатьох видів нестабільності систем різної природи. Цим питанням на сьогодні в економічній науці присвячено значну кількість публікацій та досліджень, оскільки вченими було доведено й емпірично, і на основі формулювання теоретичних положень, що для економічного розвитку країни важливим є стабільність економічного простору, у якому відбувається розвиток господарських відносин.

Питання конкретизації сутності макроекономічної нестабільності є непростим. У наукових роботах на сьогодні вченими в більшості випадків приділяється увага саме макроекономічній стабільності як об'єктивно важливої умови забезпечення довгострокового та стабільного розвитку національної економіки. Погоджуємося з Л. М. Сегедою, яка зазначає, що «розглядаючи поняття макроекономічної нестабільності варто зауважити, що поняття є досить складним для розуміння як з погляду початку виникнення самої нестабільності, так і з погляду її припинення» [153, с. 346].

Наприклад Л. А. Могиліна пропонує макроекономічну нестабільність розуміти як «стан розбалансованості економічної системи держави, що характеризується коливанням макроекономічних показників і нездатністю оперативно реагувати на зміни внутрішніх і зовнішніх умов її функціонування внаслідок порушення існуючих у ній взаємозв'язків» [100, с. 133].

Представимо декілька підходів до розгляду зазначеної дефініції:

1) *макроекономічна нестабільність* – це втрата мобільності, динамічності та гнучкості економічної системи, нездатність своєчасно і повною мірою пристосуватись до змін внутрішніх умов її функціонування та навколишнього [169, с. 532];

2) *макроекономічна нестабільність* означає, що розвиток економіки супроводжується відхиленням від нормального процесу розвитку [164, с. 86];

3) *макроекономічна нестабільність* – це такий тривалий динамічний стан, який відображає хаотичну зміну ключових макроекономічних показників (ВВП, інфляція, валютний курс, грошова маса, сальдо торгового балансу) разом із розбалансованістю і зниженням ефективності реалізації функцій головних державних інституцій, що призводить до уповільнення економічного зростання або прояву кризових явищ [153, с. 348].

4) *макроекономічна нестабільність* – стан економіки в режимі біфуркаційного розгалуження, що виник унаслідок волатильності системних (фундаментальних) параметрів і характеризується низкою ключових макроекономічних показників (рівень безробіття, інфляції, обмінного курсу, ВВП та ін.) [160, с. 79].

Таким чином можемо констатувати, що в науковому середовищі існують різні підходи до розуміння сутності категорії «макроекономічна нестабільність». Дійсно, чітко окреслити зміст цієї категорії складно, враховуючи її всезагальний вплив на функціонування всіх без винятку господарюючих суб'єктів та значну кількість причин, які її викликають. Цілком зрозуміло, що макроекономічна нестабільність – це порушення рівноваги у функціонуванні економічних систем і в першу чергу національної економіки. Саме тому цю дефініцію часто описують, використовуючи такі слова як «хаотичний», «турбулентний», «нестационарний», «непрогнозований», «стохастичний» та ін.

Більш чітко зрозуміти сутність «макроекономічної нестабільності» можливо через розгляд сутності категорії «макроекономічна стабільність». Цілком логічним є те, що розглядаючи зміст цієї категорії, можна зрозуміти особливості формування і ознак нестабільності в економічних системах. Представимо декілька підходів до розгляду зміст цієї категорії:

О. В. Люльов зазначає, що *макроекономічну стабільність* необхідно розглядати з огляду на два основних аспекти, а саме: по-перше, як стан, у якому баланси між рівнем та зростанням ключових макроекономічних змінних є стійкими, мінливість макроекономічних змінних є помірною і лежить у межах прийнятного діапазону, відсутня повна невизначеність щодо макроекономічного середовища; по-друге, як процес попередження, запобігання, ліквідації загроз економічному зростанню з метою задоволення зростаючих потреб суб'єктів економічної системи в умовах обмежених ресурсів [90, с. 10]. Проте, на нашу думку, такий підхід до трактування сутності макроекономічної нестабільності досить перевантажений уточненнями характерних її рис. При цьому в економічних системах завжди є певний рівень ентропії, тобто невизначеності, оскільки вони піддаються стійкому впливу різних, не завжди передбачуваних за наслідками чинників.

Р. В. Попельнюхов констатує, що макроекономічна стабільність – такий стан економіки, який склався під впливом комплексу взаємозалежних та взаємопов'язаних чинників: економічних, політико-правових, демографічних, науково-технічних, природних, поведінкових, і характеризується тривалою стійкістю макроекономічної ситуації (системи) загалом та окремих макроекономічних показників [129, с. 269]. Цілком погоджуємося з позицією автора щодо того, що стабільність функціонування економічних систем визначається силою впливу чинників різної природи на їхній стан та спроможністю таких систем амортизувати негативні наслідки таких впливів, забезпечуючи власну спроможність до розвитку. Надаючи трактування сутності макроекономічної стабільності, автор використовує категорії «стійкість», однак не надає їй трактування і уточнення, що не дозволяє чіткіше зрозуміти його позицію щодо розгляду цієї дефініції.

І. М. Чирак розглядає макроекономічну нестабільність як розвиток економіки, який супроводжується відхиленням від нормального процесу розвитку [181, с. 86]. Проте не зрозумілим з позиції автора залишається питання щодо змісту нормального процесу розвитку, оскільки

макроекономічні системи досить складноструктуровані і нормальний розвиток для одних, може бути складним для інших. Тому питання щодо розуміння ознаки нормальності розвитку економічної системи при розгляді макроекономічної стабільності є цілком зрозумілим, проте не до кінця визначеним саме в більш прикладному аспекті.

Отже, аналізуючи представлені концепції щодо розгляду сутності макроекономічної нестабільності визначимо основні її змістовні особливості цієї категорії. Серед них доцільно виокремити такі:

- системне явище, яке виникає спонтанно й періодично в межах різних рівнів економічних систем (світова, національна, регіональна, галузева, рівень окремих суб'єктів господарювання);
- явище, що пов'язане з непередбачуваністю розвитку економічних систем, розгортанням економічного простору, у якому моделі поведінки суб'єктів господарювання є непостійними, швидкозмінними та складно прогнозованими;
- непрогнозованість часу виникнення, наслідків розгортання і впливу на інші підсистеми, у тому числі й інші господарські системи;
- можливість протидіяти за допомогою системи загальноприйнятих економічних (зокрема спектра фінансових) методів та інструментів;
- можливість виявлення на основі використання відповідних методичних положень та опрацювання економічної інформації;
- виникає на основі руйнування з погляду економічної системи статичних її компонентів (зв'язків, структури, сукупності функцій) [170; 186; 206; 208].

Звичайно макроекономічна нестабільність виникає неодномоментно, а є наслідком складних негативних процесів, які формуються в межах національної економіки, фінансової системи країни, окремих секторів та галузей господарства. Нестабільність виникає з багатьох різних причин, які формуються поступово, через вплив значної кількості негативних чинників. Такі причини можна розподілити на внутрішні та зовнішні. Їх перелік представлений на рис. 1.4.

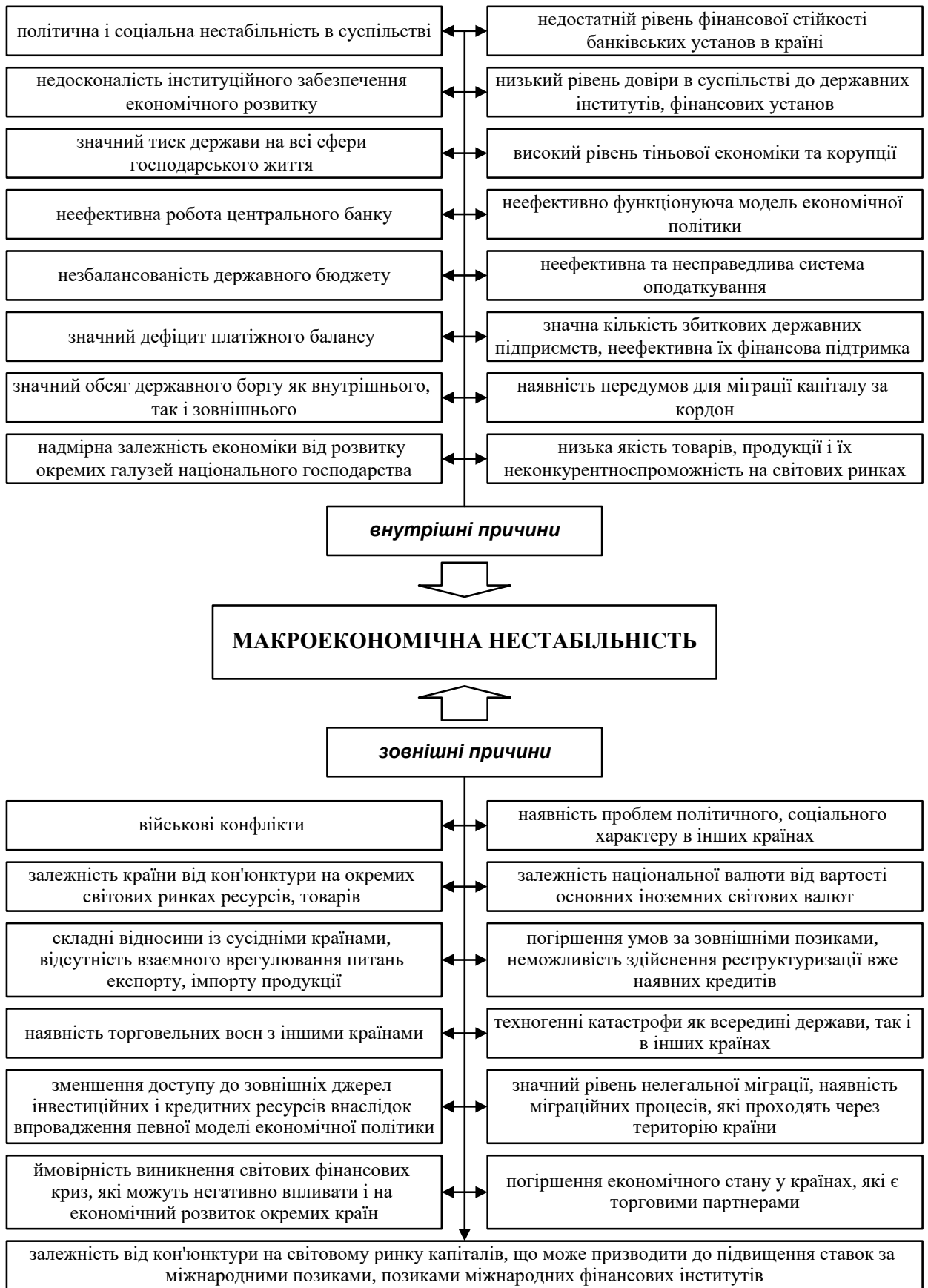

Рис. 1.4 – Причини виникнення макроекономічної нестабільності

Джерело: складено авторами на основі [42; 136; 104, с. 14-15; 116; 128; 134; 146, с. 316; 196; 200].

Проте настання макроекономічної нестабільності супроводжується також і складними негативними наслідками для функціонування економіки країни, які досить складно вирішити та виправити в короткостроковий період. Переважно в підсумку будь-яка нестабільність впливає на рівень соціально-економічного забезпечення громадян, зменшує їхні реальні доходи і тим самим нівелює всі зусилля, які були здійснені для досягнення такого рівня. Серед ознак макроекономічної нестабільності можна виокремити наступні:

- високий рівень інфляції (дефляції);
- зниження темпів приросту ВВП, або його різке падіння протягом короткого періоду;
- значне зростання рівня безробіття, особливо серед висококваліфікованих працівників, збільшення неофіційного працевлаштування;
- зменшення попиту на світових ринках на сировину, товари, послуги;
- виникнення дефіциту державного бюджету через погіршення надходжень запланованих доходів і значне зростання витрат;
- поступове зменшення обсягів залучених внутрішніх і зовнішніх інвестицій;
- девальвація національної валюти, її нестабільність у середньостроковому періоді, значне погіршення платіжного балансу країни;
- погіршення також торгового балансу, що супроводжується зниженням експорту власних товарів і різким зростанням імпорту;
- погіршення показників фінансової стабільності банківських установ [74; 159, с. 37-39; 199].

Розглянемо тепер докладніше сутність фінансової нестабільності, її ознаки та особливості, причини формування в межах економічних систем.

Фінансова система відіграє ключову роль у розвитку національної економіки, а фінансові відносини є невід'ємною складовою формування та функціонування економічних відносин у країні. Важливість окресленої системи для забезпечення розбудови господарства складно перебільшити, оскільки основу будь-якого економічного розвитку в сучасному суспільстві становлять фінансові відносини і відповідні фінансові ресурси.

Фінансові відносини сьогодні формують основу для розвитку всього фінансового ринку. Реалізуючи тотальний вплив на діяльність усіх без винятку економічних суб'єктів, фінансові відносини визначають особливості їх подальшого функціонування, відіграють ключову роль у процесах пошуку додаткових ресурсів для подальшого розвитку таких суб'єктів. Проте, безумовно, будучи невід'ємною складовою нашого життя, фінансова сфера є джерелом і деструктивних процесів та явищ, які у своєму існуванні формують складні, інколи кризові умови для подальшого розвитку економічних суб'єктів. Таким чином, у площині функціонування фінансової системи можуть виникати як позитивні, так і негативні імпульси для подальшого розвитку економічних процесів.

Беззаперечно важливу роль макроекономічна стабільність відіграє у розвитку фінансової системи будь-якої країни. Відповідно убезпечення такої системи від сукупності деструктивних внутрішніх та зовнішніх ризиків є однією з найбільш важливих функцій центральних банків. Саме ці інститути створені для регулювання діяльності фінансових установ, зокрема з метою забезпечення належного рівня їх фінансової стійкості та загалом стабільного функціонування економіки. Сформований історичний досвід засвідчує, що саме фінансова система, а саме сфера фінансових послуг, досить часто стають центрами виникнення кризових явищ, які дуже швидко поширюються в межах національної економіки, негативно впливаючи на господарську діяльність більшості економічних суб'єктів.

Фінансова нестабільність є одним із ключових чинників формування кризових явищ у розвитку національної економіки. Досвід функціонування розвинутих країн та численні економічні кризи, які періодично відбуваються у межах світової економіки, свідчать, що фінансові відносини є досить непередбачуваними, швидкозмінними та не до кінця вивченими для науковців. Попри численні дослідження, питання визначення та аналізу причин виникнення непрогнозованих моделей фінансової поведінки економічних суб'єктів залишаються і надалі актуальними для подальшого їх вивчення.

Загалом саме поведінка таких суб'єктів і формує дисипативні процеси у фінансовій системі, на фінансових ринках, які мають здатність досить швидко поширюватися на інші сфери національної економіки. Відповідно питання дослідження фінансової нестабільності залишаються і нині актуальними, важливими з позиції пошуку нових напрямів активізації розвитку економіки. Без стабільного функціонування фінансової системи забезпечити ефективний та поступовий економічний розвиток у країні неможливо.

Забезпечення фінансової стабільності є однією з найбільш важливих передумов формування сприятливого середовища для економічного розвитку будь-якої країни. Складність фінансових відносин, які розвиваються в сучасному суспільстві, формує і складну фінансову систему, у якій функціонують усі без винятку економічні суб'єкти. Саме окреслена складність структури зазначеної системи, її динамічний розвиток та взаємодія з іншими складовими національної економіки впливає на чутливість такої системи до впливу зовнішніх та внутрішніх чинників.

У сучасному світі фінансові відносини дуже тісно пов'язані в єдиному світовому фінансовому просторі через активну взаємодію країн, підприємств, окремих регіонів та домогосподарств у системі світової економіки. Це вже призвело до того, що будь-які дисипативні процеси у функціонуванні фінансових систем окремих країн обов'язково впливають на функціонування таких систем в інших країнах світу [22; 78; 120]. Глобалізаційні процеси та розвиток фінансової економіки лише поглиблюють взаємодію між фінансовими системами різних країн, а активний розвиток цифрової економіки в усьому світі сприяє розвитку такої взаємодії на основі активного використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій у процесах руху фінансових ресурсів між економічними суб'єктами. Питання фінансової нестабільності стає одним із пріоритетних у всьому світі, а міжнародні фінансові організації та інституції окремих держав світу докладають значних зусиль для розробки антикризових міжнародних стандартів та індикаторів, які дали б змогу визначати стан фінансової нестабільності та виробляти механізми для досягнення фінансової стабілізації [106, с. 16].

Враховуючи окреслені вище результати дослідження сутності економічної нестабільності та її змістових ознак, проаналізуємо більш детально природу фінансової нестабільності та які специфічні риси їй притаманні. Для цього спочатку розглянемо знову ж таки зміст категорії «фінансова стабільність», оскільки науковці в переважній більшості своїх робіт з вивчення складних стохастичних процесів у різних складових фінансової системи оперують насамперед цією дефініцією. На рис. 1.5 представлено окремі наукові підходи до розгляду сутності категорії «фінансова стабільність».

Отже, враховуючи представлені на рис. 1.5 наукові концепції розгляду сутності фінансової стабільності, визначимо базові ознаки цієї дефініції, що дозволить конкретизувати зміст «фінансової стабільності». До їх числа можна віднести такі:

- 1) стійкість фінансової системи країни до зовнішніх та внутрішніх чинників;
- 2) можливість системи протидіяти факторам, що на неї впливають за рахунок певного рівня власної фінансової стійкості, повертатися в положення рівноваги;
- 3) можливість відновлювати зв'язки між економічними суб'єктами в результаті їх руйнування;
- 4) стабільний розвиток фінансових установ (банківських, небанківських), їхня спроможність забезпечувати процес трансформації заощаджень економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси;
- 5) стабільний розвиток фінансової інфраструктури, а саме: розвиток фінансових установ, ефективне функціонування платіжної інфраструктури, відсутність перманентної змінності нормативно-правового забезпечення, якість роботи державних інститутів і т. ін.;
- 6) забезпечення вільної конкуренції на ринку фінансових послуг;
- 7) наявність високого рівня фінансової довіри в суспільстві;
- 8) можливість побудови дієвих систем ризик-менеджменту в банківських і небанківських установах, які забезпечують стабільність їхньої роботи;
- 9) здатність фінансової системи гармонійно виконувати власні функції [130, с. 2; 90, с. 13; 86, с. 222; 93; 136; 180; 44; 135].

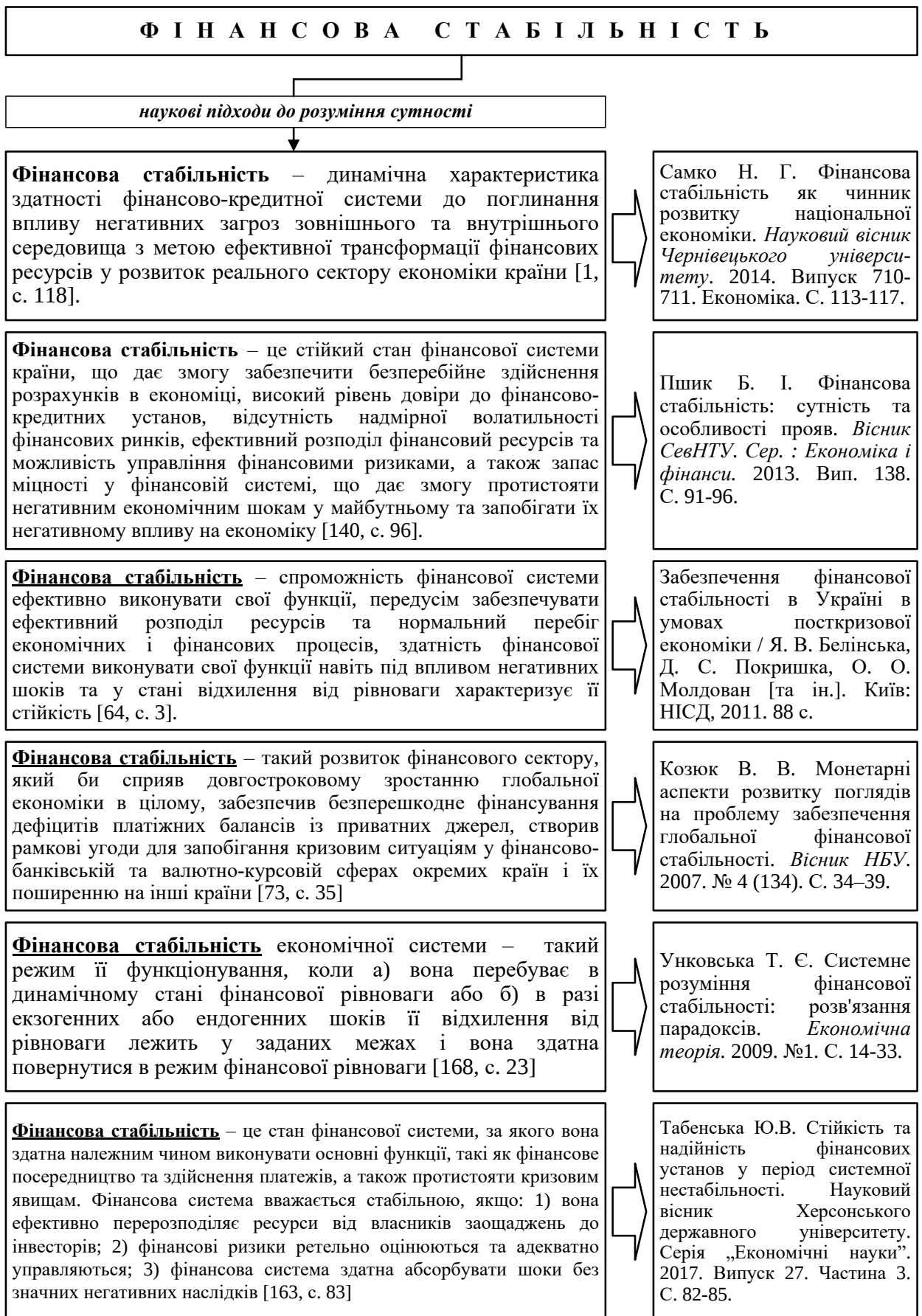

Рис. 1.5 – Наукові підходи до розгляду сутності фінансової стабільності

Джерело: складено автором.

Враховуючи представлені ознаки, доцільно, на наш погляд, фінансову стабільність розглядати у двох вимірах:

1) статичний – це стан фінансової системи, який характеризується стійкістю до ендегенних та екзогенних чинників, її здатність виконувати власні функції та забезпечувати ефективний розвиток фінансових установ, формувати належний рівень їхньої стійкості;

2) динамічний – процес розвитку фінансової системи, який характеризується стабільним довгостроковим її функціонуванням, здатністю виконувати власні функції, протидіяти негативним змінам, які відбуваються в межах національної економіки та формувати сприятливі умови для розвитку фінансових установ, виконання ними покладених на них функцій.

Саме виокремлення двох підходів до розуміння фінансової стабільності зумовлено тим, що загалом рівень такої стабільності можливо визначити в певний період часу і зробити відповідні висновки про сучасний стан функціонування фінансової системи та окремих її компонентів. Статичний підхід дозволяє оцінити ризики функціонування фінансових установ, проводити стрес тестування їхнього поточного стану, що здійснюється на основі відповідної фінансової інформації про функціонування таких установ.

Динамічний підхід характеризується передусім аналізом розвитку фінансової системи в певному проміжку часу, що дозволяє визначити тренди її функціонування та констатувати основні зміни, які були притаманні її становленню і забезпечили розвиток (якщо він був). Динамічний підхід дозволяє розглядати фінансову стабільність як динамічну систему, яка постійно розвивається у стохастичному зовнішньому середовищі, змінюється. Цей підхід є важливим саме для розуміння системних тенденцій у функціонуванні фінансової системи, базових проблем її розвитку, визначення заходів активізації такого розвитку в довгостроковій перспективі.

Враховуючи представлені теоретичні положення про сутність фінансової нестабільності, логічним є твердження, що фінансова нестабільність є антиподом, протилежним явищем до фінансової стабільності, яку також можна розглядати у двох вимірах: статичному – фіксований на основі результатів дослідження

нестабільний стан фінансової системи та окремих її компонентів; динамічний – тривалий період нестабільного функціонування фінансової системи, якому притаманні дисипативні процеси. Динамічний підхід дозволяє не лише констатувати стан фінансової системи (її підсистем, фінансовий стан суб'єктів господарювання), але й аналізувати причини виникнення нестабільності такої системи, потенційні можливості її виходу з кризової ситуації.

Отже, фінансову нестабільність варто розглядати як системну характеристику фінансової системи, яка відображає дисипативні, турбулентні процеси в розвитку такої системи, які ускладнюють її здатність виконувати покладені на неї функції, забезпечувати сприятливі умови для функціонування фінансових установ, їхньої здатності перетворювати фінансові ресурси економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси для економічного розвитку країни. На рис. 1.6 представлені окремі теоретичні положення щодо визначення сутності фінансової нестабільності.

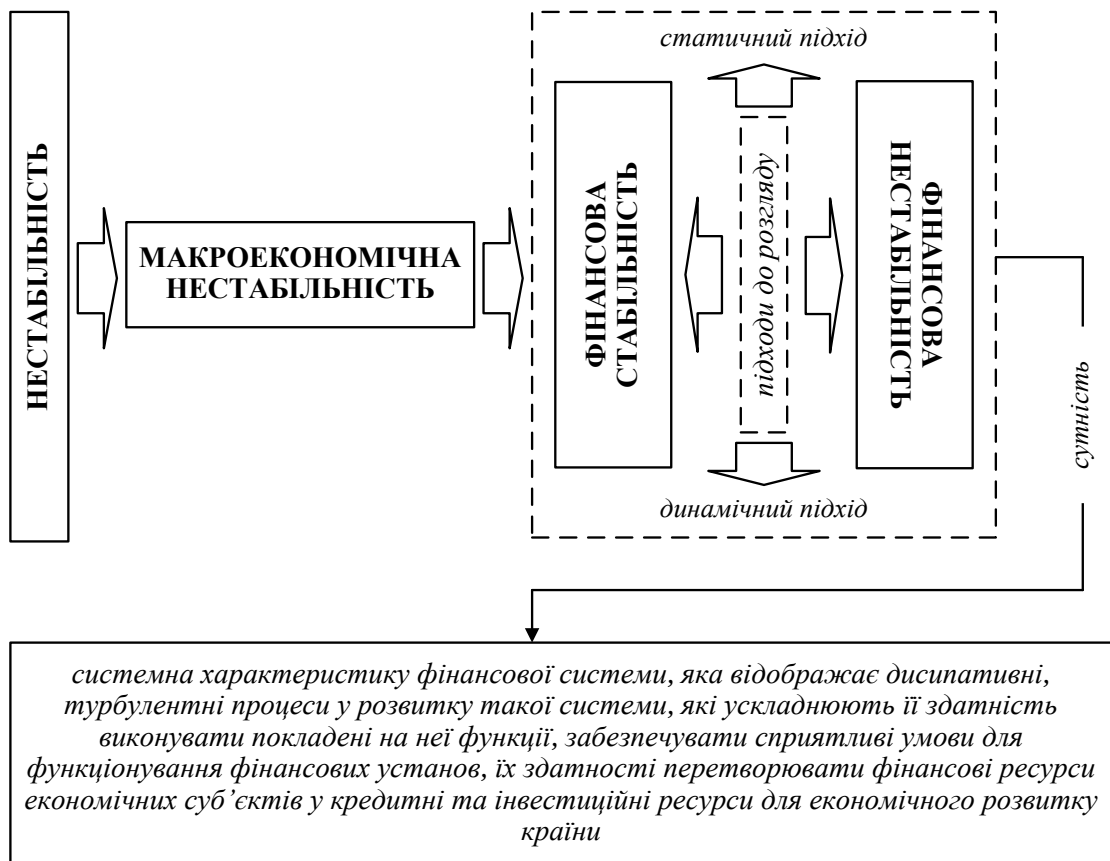

Рис. 1.6 – Категоріальний простір дослідження сутності фінансової нестабільності

Джерело: складено автором на основі [19; 81; 83; 89; 180; 119].

Серед ознак фінансової нестабільності можна виокремити такі:

- 1) неспроможність протидіяти ендегенним та екзогенним викликам, які деструктивно впливають на розвиток фінансової системи;
- 2) неможливість прогнозування подальшого розвитку фінансової системи та окремих її компонентів;
- 3) формування складних системних ризиків у розвитку фінансової системи;
- 4) необхідність втручання органів державної влади для забезпечення відновлення стабільності фінансової системи;
- 5) нестабільність на валютному ринку;
- 6) нестабільний розвиток фінансових установ, необхідність підвищення їхньої стійкості;
- 7) неефективний розвиток кредитного ринку та неможливість фінансових установ забезпечити суб'єктів господарювання доступними позиковими коштами;
- 8) зростанні ризиків операцій, які здійснюються на міжнародних валютних ринках;
- 9) відсутності чітко виражених тенденцій (зокрема циклічних, динамічних та структурних);
- 10) різка зміна макрофінансових показників, параметрів у функціонуванні фінансових установ та фінансових показників функціонування інших суб'єктів господарювання [20; с. 76; 106, с. 23; 117, с. 30-31; 140].

Звичайно, крім перерахованих, серед ознак фінансової нестабільності можливо виокремити й інші специфічні риси, враховуючи загальну складність дослідження дисипативних процесів у розвитку фінансової системи, складну структуру такої системи та можливість виникнення кризових ситуацій у будь-якій з її підсистем.

Таким чином, у межах поточного підрозділу дисертаційної роботи було проаналізовано сутність макроекономічної нестабільності та розглянуто

наукові підходи вчених до розуміння цієї категорії. Встановлено, що немає спільного підходу до трактування цієї дефініції. Це зумовлено значною мірою складністю розуміння всіх стохастичних процесів, які можуть відбуватися в економічних системах різних типів. На основі результатів аналізу змісту макроекономічної нестабільності було описано її ознаки й визначені причини виникнення, які були поділені на зовнішні та внутрішні чинники. З'ясовано, що в переважній більшості випадків макроекономічна нестабільність виникає при значній сукупності різних причин, настання яких може зумовлюватися впливом низки чинників.

Вагома увага була приділена дослідженню змісту категорії «фінансова нестабільність», що здійснено через детальне дослідження сутності категорії «фінансова стабільність», опис її ознак та підходів до розуміння змісту. Виокремлено два виміри розуміння фінансової стабільності: статичний і динамічний, аналіз яких дозволив глибше описати сутність фінансової стабільності, а відповідно і конкретизувати характерні риси фінансової нестабільності. Також виокремлено ознаки фінансової нестабільності.

1.3. Особливості функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності

Ринок кредитних послуг є невід'ємною складовою функціонування фінансової системи країни. Цей ринок відіграє одну з ключових ролей у забезпеченні фінансової стабільності функціонування такої системи. Безпосередньо кризові ситуації, які виникають в межах національної економіки, завжди впливають і на функціонування кредитних установ, процеси формування попиту, пропозиції кредитних ресурсів. У свою чергу в межах зазначеного ринку досить часто виникають диспропорції, які призводить до формування кризових явищ і надалі можуть досить негативно впливати на функціонування всієї фінансової системи країни.

Як зазначалось, саме кредитні установи визначають в першу чергу стабільність функціонування ринку кредитних послуг, його ефективність та продуктивність з позиції забезпечення кредитними ресурсами потреб економічних суб'єктів, що є об'єктивним необхідним для розвитку фінансового ринку. Враховуючи окреслене, варто зазначити, що розвитку вказаних установ приділяється сьогодні вагома увага, оскільки зародження навіть незначних диспропорцій у межах функціонування однієї кредитної установи без належного нагляду за її роботою може призвести до мультиплікативного ефекту поширення кризових явищ на функціонування інших установ. Саме тому в межах поточного підрозділу дисертації розглянемо особливості функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності, проаналізуємо як формуються диспропорції на такому ринку і яку роль відіграють кредитні установи у їх створенні.

У сучасних умовах кредитні установи зіштовхуються зі значною кількістю перешкод та загроз їхній діяльності у зв'язку з військовою агресією. Однак попри всі складнощі, кредитні установи намагаються ефективно здійснювати свою роботу й виконувати ті функції в межах національної економіки, які на них покладені для забезпечення її подальшого розвитку.

Кредитна діяльність є важливою складовою роботи багатьох фінансових посередників, більша частина яких відіграє ключову роль у розвитку фінансової системи країни, і в сучасних умовах дозволяє забезпечити формування значної частини доходів. При цьому кредитування є високоризикованим видом діяльності й саме тому для його ефективного здійснення кредитні банки докладають значних зусиль для організації дієвої системи надання кредитних послуг різним типам своїх клієнтів.

Циклічність економічного розвитку призводить до періодичних спадів та рецесії національних економік, що, безумовно, впливає і на функціонування кредитних установ у всьому світі. Досвід значної кількості фінансово-

економічних криз засвідчує, що такі установи, як зазначалося, досить часто можуть ставати джерелом нестабільності та причинами виникнення таких криз. При цьому самі кредитні установи постійно намагаються адаптуватися до умов зовнішнього середовища. Проте досить часто в гонитві за підвищеними доходами здійснюють необґрунтовані ризикові операції, які при недостатньому контролі з боку державних інститутів можуть створювати системні кризи світового масштабу.

При цьому у світі функціонує значна кількість кредитних установ різних типів, масштабів, які пов'язані між собою. Значна кількість цих установ у разі виникнення кризових ситуацій намагається стабілізувати власний фінансовий стан, впроваджувати заходи щодо запобігання зростанню загроз для їх функціонування, а інколи й взагалі існування. Відповідно, у складних умовах кредитні установи розробляють власні стратегії виживання та функціонування для стабілізації роботи з поступовим відновленням економічного розвитку в майбутньому. Найбільшу увагу ці установи приділяють кредитній діяльності, яка є найбільш ризикованим видом діяльності й сама сфера кредитних послуг може формувати системні та масштабні ризики для роботи будь-якого банку.

У результаті поступової нормалізації економічного життя після значних флуктуацій, які зумовлені кризовими явищами в господарському житті, кредитні установи завжди намагаються досить швидко адаптуватися до нової економічної реальності, розробляючи нові продукти для своїх наявних та потенційних клієнтів, змінюючи власну стратегію розвитку, враховуючи фінансовий стан споживачів їхніх послуг. Відповідно кризові ситуації взагалі досить часто змінюють підходи кредитних установ до подальшого розвитку. Наприклад, до фінансово-економічної кризи 2007-2008 рр. банки в Україні активно надавали іпотечні позики, видавали позики в різних іноземних валютах. Однак після кризи багато з цих установ змінили свій підхід до власного розвитку, і навіть через багато років не

спостерігається повернення до докризових моделей функціонування цих установ. Таким чином, актуальними є питання дослідження особливостей поведінки кредитних установ у мовах кризи й особливо їхні дії в організації власної кредитної діяльності як у кризові, так і в післякризові періоди економічного відновлення.

Існує значна кількість чинників, які впливають на функціонування кредитних установ і у сукупності їхній вплив визначає і загальні тенденції розвитку ринку кредитних послуг. Як макроекономічна система такий ринок досить швидко реагує на кризові ситуації у функціонуванні окремих кредитних установ, коли вони стають відомими. Також результати таких криз приводять і до постійного оновлення підходів до регулювання діяльності загалом фінансових установ. Це не раз було продемонстровано державними інститутами в багатьох країнах світу. Враховуючи вже загальновідомий набір типовим методів для регулювання процесів збільшення, зменшення грошової маси, впливу на процес формування ціни на позикові ресурси, відповідні органи державної влади змушені постійно переглядати власні підходи до здійснення регламентації роботи всіх без винятку кредитних установ. Значною мірою це зумовлено також активним розвитком таких установ у результаті зміни економічного, інформаційного середовища, у якому вони здійснюють свою роботу. На рис. 1.7 представлено сукупність чинників, які впливають на функціонування ринку кредитних послуг.

Враховуючи чинники, які наведені на рис. 1.7, можна стверджувати, що на ринок кредитних послуг впливає значна кількість факторів, що є цілком логічним, враховуючи складність такого ринку як складно структурованої системи, роль окремої компоненти у функціонуванні фінансової системи країни.

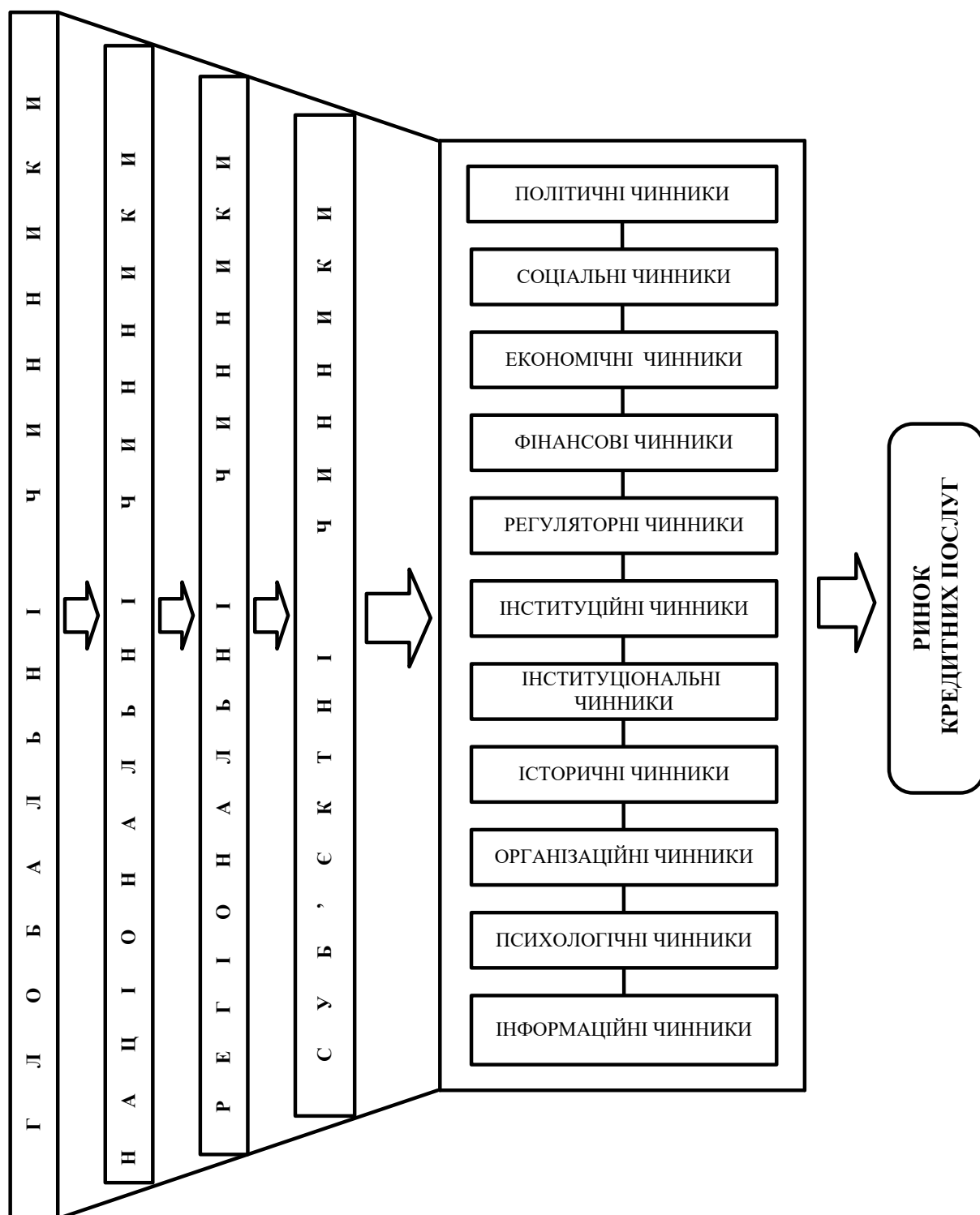

Рис. 1.7 – Фактори розвитку ринку кредитних послуг

Джерело: складено автором на основі [11; 17; 84; 75; 61; 62].

Раніше зазначалося, що кризові ситуації на ринку кредитних послуг мають здатність формувати системні ризики та кризи у його функціонуванні і загалом у розвитку кредитних установ. Проте треба розуміти, і дані рис. 1.7 це підтверджують, що загрози для такого ринку можуть формуватися не лише

в його межах, але значною мірою виникають у зовнішньому щодо такого ринку середовища. У будь-якому випадку негативні чинники завжди приводять до виникнення фінансової та економічної нестабільності. Криза може бути зумовлена низкою економічних, політичних, соціальних причин. Погіршення економічної ситуації негативно впливає на роботу кредитних установ. На рис. 1.8 представлена схема формування кризових чинників у роботі таких установ та їхнього поширення на функціонування інших макроекономічних систем.

Наслідками впливу криз різного типу, які виникають в межах фінансового ринку, на функціонування кредитних установ можуть бути такі:

- зменшення попиту на кредитні ресурси, а відповідно і зниження обсягів доходів кредитних установ;
- збільшення частки проблемних позик, необхідність проведення реструктуризації кредитів через погіршення фінансового стану позичальників;
- ймовірність зниження ліквідності через вилучення депозитів економічними суб'єктами з фінансових установ;
- банкрутство окремих економічних суб'єктів, які були клієнтами кредитних установ, що безпосередньо впливає на фінансову стабільність таких установ;
- зменшення можливості залучати кошти на зовнішніх ринках капіталу, що знижує і можливості кредитних установ формувати власну ресурсну базу;
- погіршення умов отримання позик від інших кредитних установ, центрального банку;
- необхідність збільшення резервів, що негативно впливає на обсяги доходів кредитних установ, а відповідно і їхній прибуток;
- втрата власних коштів, які були або покладені на депозитні рахунки інших фінансових установ, або вкладені в діяльність підприємств, які збанкрутували;
- зменшення реальної вартості заставного майна, яке використовується в кредитних операціях та ін.

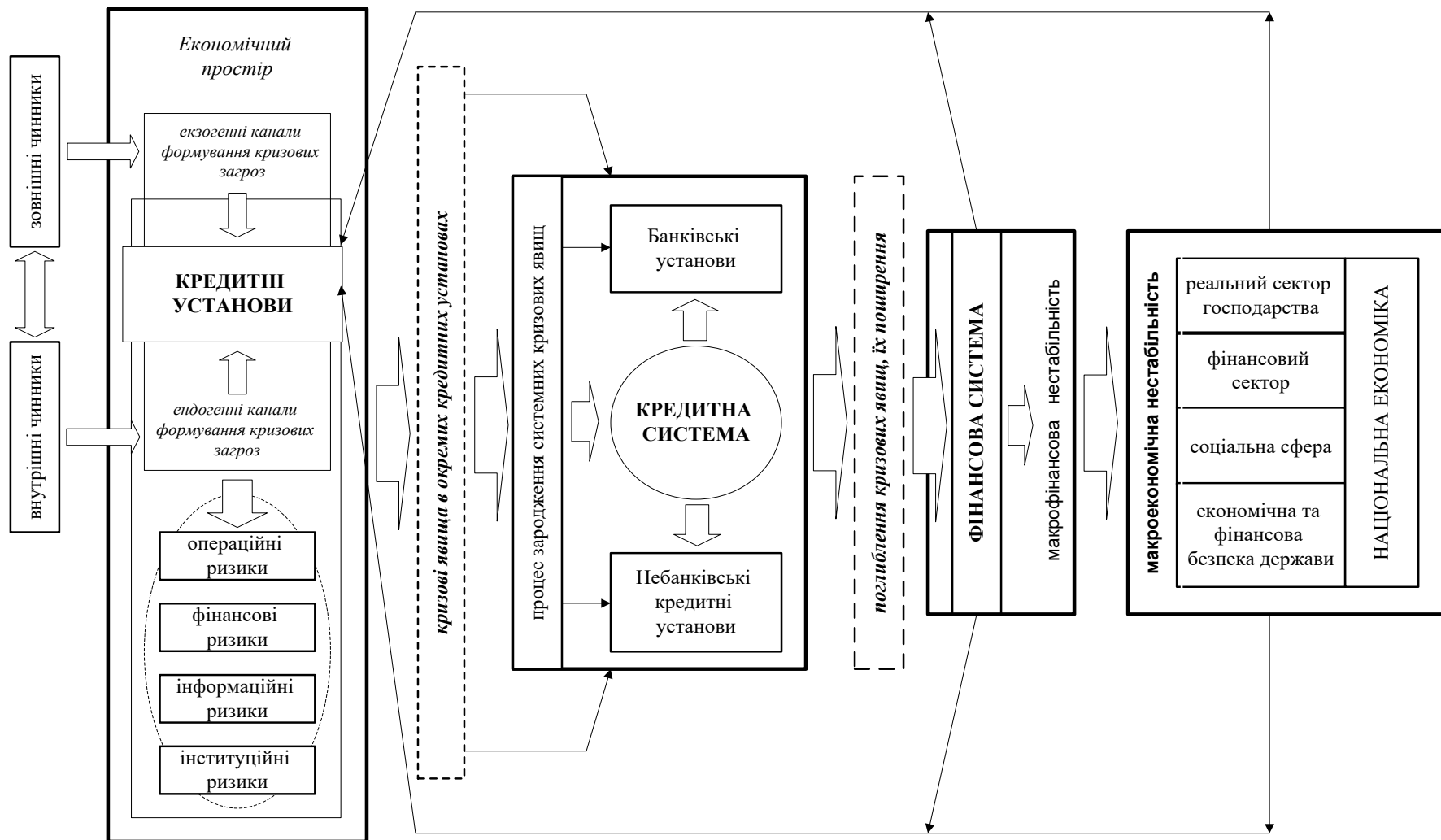

Рис. 1.8 – Зародження кризових чинників у роботі кредитних установ та їх поширення на функціонування національної економіки

Джерело: [46; 70; 64; 138; 148].

Світова фінансово-економічна криза 2007-2008 рр. засвідчила, що ефективний нагляд за роботою кредитних установ є необхідним і важливим елементом запобігання кризовим ситуаціям у функціонуванні фінансової системи та забезпечення її стабільного функціонування. Серед основних причин виникнення кризових ситуацій у роботі таких установ загалом можна визначити такі:

- формування середовища макроекономічної нестабільності для якої притаманним є значна зміна офіційного курсу національної валюти, зростання рівня інфляції, зменшення реального рівня середньої заробітної плати в країні, зростання рівня безробіття, погіршення платіжного балансу і т. ін.;
- погіршення платоспроможності громадян інших економічних суб'єктів, що впливає на обсяги споживання товарів, послуг, а це своєю чергою знижує рівень економічної активності в країні;
- зменшення реальних доходів громадян призводить до зниження рівня їх кредитоспроможності і здатності виплачувати вже отримані позики, що у свою чергу призводить до зростання обсягів проблемних кредитів;
- банкрутство окремих фінансових установ може мати негативні наслідки і для роботи інших банківських і небанківських фінансових установ, і в цілому сприяти виникненню системних фінансових криз, які призводять до порушення стабільного функціонування фінансової системи країни;
- недостатній рівень фінансової стабільності кредитних установ, що підвищує рівень їх неспроможності протидіяти внутрішнім і зовнішнім негативним чинникам;
- недостатній рівень капіталізації, що ускладнює можливості кредитних установ реагувати на негативні чинники зовнішнього середовища, які періодично виникають і зумовлюються різними причинами політичного, соціального та економічного характеру;

- різке зниження довіри клієнтів до функціонування фінансових установ, що супроводжується поверненням власних коштів із депозитних рахунків, що значним чином впливає на ліквідність зазначених установ;
- високий рівень зловживань фінансовими установами щодо надання кредитів афільованим особам, вкладення коштів в цінні папери підприємств, які пов'язані з власниками таких установ або їхніми керівниками;
- неефективне управління системними фінансовими ризиками, що у підсумку призводить до непередбачуваних і складно регульованих процесів на фінансовому ринку;
- низька якість ризик менеджменту фінансових установ;
- недостатній рівень диверсифікації кредитних ризиків фінансовими установами, що відбувається в результаті здійснення значних обсягів кредитування клієнтів на певній території, або споживачів певної групи;
- недостатній розвиток корпоративного управління, що негативно впливає на процеси ухвалення управлінських рішень, адекватну оцінку фінансового стану фінансової установи;
- загалом слабка система державного регулювання функціонування та розвитку фінансових установ в країні, що стимулює ці установи недостатньо виважено і серйозно ставиться до встановлених нормативів, правил і вимог;
- політизація процесу управління фінансовими установами, зловживання через використання неправомірних механізмів управління такими установами, використання корупційних схем для підтримки їхньої штучної стійкості та ліквідності;
- зовнішні складні політичні події, як, наприклад, Революція гідності, війна, що супроводжуються складними трансформаціями в межах національної економіки, безпосередньо це впливає на стабільність роботи фінансових установ;

- висока залежність банківської системи, інших фінансових установ від іноземного капіталу, що частково робить їх більш уразливими до негативних тенденцій, які відбуваються на міжнародних ринках капіталу;
- зміни на зовнішніх ринках капіталу, у діяльності материнських компаній, які володіють філіями фінансових установ в інших країнах та ін.
- недостатній обсяг сформованих фінансовими установами резервів;
- недостатній рівень економічного регулювання господарських процесів у країні, що може призводити до високого рівня інфляції і відповідної політики центрального банку щодо зниження її рівня, а це в підсумку негативно впливає на можливості кредитних установ здійснювати кредитну діяльність та ін. [7; 12; 124; 191].

Потенційне виникнення негативних наслідків для функціонування ринку кредитних послуг в результаті впливу кризи може приводити до кардинальних змін не лише у функціонуванні фінансової системи країни, але й до значних трансформацій загалом національної економіки, яка досить швидко переходить до стану рецесії, а інколи і глибокої кризи. Важливий вплив макрофінансова нестабільність здійснює на функціонування кредитних установ, особливо в тих країнах, де ці економічні суб'єкти відіграють ключову, монопольну роль у розвитку фінансової системи.

У свою чергу, змінюючись під впливом чинників, які виникають при існуванні макрофінансової нестабільності в країні, кредитні установи переглядають власні стратегії функціонування та змінюють підходи до надання фінансових послуг своїм клієнтам. Це пов'язано як зі зміною факторів зовнішнього середовища, економічного стану в країні, зміною регулятивних правил ведення бізнесу, так і внутрішніх чинників, оскільки будь-яка криза впливає і на ендогенні процеси у функціонуванні банківської установи, особливо, якщо було проведено оптимізацію основних операційних процесів, внесено зміни до процесу ухвалення управлінських рішень, проведені кадрові зміни.

На рис. 1.9 наведено наслідки зміни підходів кредитних установ до здійснення кредитної діяльності, що здійснюється як в умовах макрофінансової нестабільності, так і в умовах подальшого економічного відновлення. Реальними прикладами зміни підходів банківських установ до надання кредитних послуг клієнтами є періоди економічної і фінансової нестабільності, які спостерігалися в країні у 2008-2009 рр. і були зумовлені світовою кризою; у 2014-2025 рр. і пов'язані із соціальними, політичними та економічними чинниками, Революцією гідності, окупацією АРК, війною на Сході; у 2022-2023 рр., виникнення яких пов'язано з військовою агресією.

Фінансова нестабільність в межах національної економіки, як уже неодноразово зазначалося, виникає в результаті значної кількості чинників різної природи. Наслідки такої нестабільності також можуть бути різними, в тому числі і досить критичними для підтримки економічного розвитку країни. У найгіршому випадку фінансова нестабільність може призводити до виникнення передумов економічних криз, які супроводжуються в тому числі і фінансовими кризами. Загалом термін «криза» походить з грецької мови, що означає «вибір, рішення, вирішальний момент» і в багатьох випадках, у тому числі й в іноземних мовах, використовується як синонім слів «погіршення», «руйнація» та завжди у негативному сенсі. Проте «криза» стосовно економіки означає проміжок часу або подію, після відповідної реакції на які відбувається докорінна зміна усталених, довготривалих умов функціонування економічної системи [87, с. 54].

Враховуючи специфіку функціонування фінансової системи у відкритому зовнішньому середовищі, її здатність змінюватися під впливом значної кількості чинників проведемо дослідження сутності й особливості формування фінансових криз в межах національної економіки і проаналізуємо, як ці кризи пов'язані з роботою кредитних установ.

- зменшення обсягів надання позик економічним суб'єктам;
- підвищення вартості позикових ресурсів для суб'єктів господарювання;
- підвищення вимог до фінансового стану потенційних позичальників, їх надійності;
- більш тривалий і детальний аналіз кредитоспроможності потенційних клієнтів;
- зменшення обсягів кредитування або взагалі його припинення в окремих секторах, галузях національного господарства, діяльність яких в умовах економічної нестабільності є складною та високоризикованою;
- зменшення термінів та обсягів кредитування, що здійснюється для зниження кредитних ризиків;
- підвищення вимог до застави, якщо вона використовується для надання кредитів економічним суб'єктам, особливо суб'єктам підприємницької діяльності;
- активна робота з кредиторською заборгованістю, більш жорсткий підхід до клієнтів, які не повертають позики, використання механізмів продажу проблемних активів спеціалізованим компаніям;
- реструктуризація кредитів для економічних суб'єктів, якщо це має сенс і може позитивно вплинути на фінансовий стан клієнтів, їхню здатність повернути отримані позики;
- більш активне залучення до державних програм кредитування економічних суб'єктів, видачі окремих видів позик, наприклад, іпотечних кредитів;
- зміна стратегії управління кредитним ризиком, активне використання їхньої диверсифікації між різними групами клієнтів, регіонами, галузями національного господарства;
- зміна моделі кредитної політики;

- поступове підвищення конкуренції призводить до зменшення вартості позикових ресурсів і покращення якості фінансових послуг;
- зміна монетарної політики, яка спрямовується на стимулювання економічного розвитку, зниження вартості кредитних ресурсів для економічних суб'єктів;
- зниження вимог до кредитоспроможності потенційних позичальників, збільшення кредитних лімітів тим з них, які продемонстрували вчасне виконання своїх зобов'язань;
- розробка нових кредитних продуктів для різних типів економічних суб'єктів, включаючи як домогосподарства, так і підприємства в різних галузях господарства;
- впровадження більш лояльних умов до термінів і обсягів надання позик економічним суб'єктам;
- активний розвиток споживчих позик та розширення співпраці з торгівельними мережами щодо продажу відповідних кредитних продуктів;
- розвиток супутніх фінансових послуг, які дозволяють підвищити якість надання саме кредитних послуг, наприклад, розрахункових операцій;
- активне впровадження сучасних інновацій для підвищення якості надання кредитних послуг, забезпечення зростання рівня конкурентоспроможності фінансових установ;
- поступовий перегляд підходів до надання позик малому і середньому бізнесу, враховуючи і їх поступове відновлення після економічного спаду;
- більш активне долучення до державних програм надання позик окремим категоріям позичальників;
- розширення співпраці з іншими фінансовими установами щодо надання великих позик окремим суб'єктам підприємницької діяльності;
- активізація маркетингових компаній щодо продажу кредитних продуктів різним категоріям клієнтів, використання окремих механізмів для залучення нових клієнтів (кешбеки, бонуси, додаткові послуги).

Рис. 1.9. Напрямки трансформації кредитної діяльності банківських установ

Джерело: складено авторами з урахуванням [40; 178].

Для цього розглянемо зміст окремих наукових категорій які відображають відносини і процеси в межах національної економіки які пов'язані з нестабільністю та кризою явищами. На рис. 1.10 представлено сукупність таких категорій та їх взаємозв'язок.

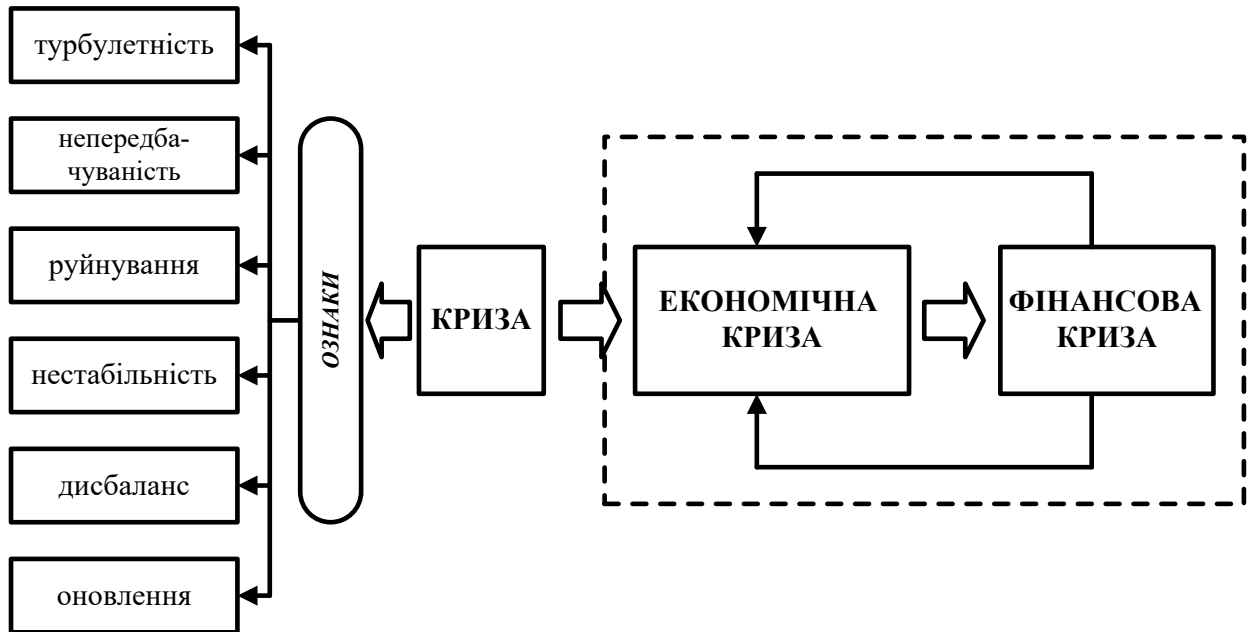

Рис. 1.10 – Категоріальний простір дослідження сутності
дефініції «фінансова криза»

Джерело: складено автором.

Таким чином для опису змісту категорії «фінансова криза» доцільно також провести дослідження сутності та причин виникнення економічної кризи, оскільки, як правило, нестабільність економічного середовища досить часто супроводжується і складними умовами для функціонування фінансової системи. Також вважаємо за доцільне приділити увагу вивченню змістовних ознак банківської кризи, враховуючи, що ці установи у значній кількості країн є провідними інститутами, які відіграють ключову роль у розвитку економіки, забезпеченню її кредитними та інвестиційними ресурсами. Отже, дослідження почнемо з аналізу змісту «кризи» як наукової категорії. У табл. 1.1 наведено окремі підходи до розгляду її сутності.

Наукові підходи до розгляду сутності категорії «криза»

Трактування терміну	Автор та джерело
Криза – це переломний етап у функціонуванні будь-якої системи, на якому вона піддається впливу зовні або з середини, що вимагає від неї якісно нового реагування.	Якубовський О. П., Пахомова Т. І., Драгомирецька Н. М. Управління ризиками та кризами: опорний конспект дистанційного курсу. Київ : Центр дистанційного навчання НАДУ при Президентові України, 2005. 68 с. [190, с. 3]
Криза – різкий, крутий перелом у розвитку подій, тяжкий перехідний стан або гостре затруднення в чому-небудь. Криза має прояв як в умовах складної ситуації в економіці, так і в період її гармонізаційного розвитку, носить стихійний характер або може бути передбачуваною на підставі розрахунків.	Коваленко В. В., Крухмаль О. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія. Суми : УАБС НБУ, 2007. 198 с. [71, с. 7]
Криза – ситуація, що загрожує існуванню підприємства і вимагає негайного здолання, локалізації наслідків методами антикризового управління для збереження матеріальної основи продовження господарської діяльності при гострому дефіциті оборотних коштів.	Гетьман О. О. Економічна діагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 307 с. [25, с. 150]
Криза – надскладне становище, занепад, загострення ситуації, може бути економічною, політичною, урядовою, енергетичною, соціальною тощо.	Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. С. М. Гончарова. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 264 с. [27, с. 171]
Кризовий стан підприємства – сукупність ситуацій, які збільшують імовірність появи неплатоспроможності підприємства та її розміри провокують виникнення загроз із його зовнішнього і внутрішнього середовища та можуть призвести до руйнування організаційного, економічного й виробничого механізму функціонування.	Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Т. В. Момот, В. О. Безугла, Ю. О. Тараруєв, М. В. Кадничанський, І. Г. Чалий. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 712 с. [174, с. 316]
Криза (циклічна) – загальна універсальна фаза будь-якого циклу, період порушення рівноваги. Криза (krisis — рішення, поворотний пункт, вихід) – різкий крутий перелом у чому-небудь, тяжкий перехідний стан; гостре затруднення з будь-чим, тяжке становище.	Шершньова З. Є., Оборська С. В. Антикризове управління підприємством : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2004. 196 с. [184, с. 45]

Джерело: систематизовано автором.

Таким чином категорію «криз» багато науковців розглядають з різних сторін. Проте можна цілком стверджувати, що криза є станом, який періодично може бути притаманним різним системам, в тому числі соціальним, і супроводжуватиметься руйнуванням усталених взаємозв'язків між окремими

суб'єктами, компонентами, значним впливом несприятливих зовнішніх факторів, формуванням непрогнозованих та руйнівних внутрішніх чинників. Криза є переломним моментом функціонування конкретних систем, оскільки з однієї сторони сприяє створенню оновленню функціонуючих об'єктів, а з іншої може призвести до їх ліквідації і руйнування. Також варто зазначити, що криза являє собою універсальний стан, який притаманний не лише економічним, але іншим системам. Проте в першу чергу макросистемам, включаючи економічні, соціальні, політичні системи та об'єкти. Розглянемо тепер зміст дефініції «економічна криза». Наведемо декілька підходів до розгляду її змісту, а саме:

1) економічна криза – складний, загострений стан економіки країни, який характеризується скороченням виробництва, розладом грошових і кредитних відносин, інфляцією, банкрутством фірм і підприємств, банківської системи, зростанням безробіттям, різким зниженням життєвого рівня основних категорій населення [27, с. 121];

2) економічна криза — фаза циклу, протягом якої відбувається поновлення порушених у ході розвитку економіки пропорцій і яка виявляється у зниженні обсягів виробництва, зменшенні завантаження виробничих потужностей, збільшенні рівня безробіття, порушенні у грошово-кредитних та валютних сферах [184, с. 44];

3) економічна криза – стан економіки, який характеризується значним падінням обсягів виробництва та реалізації продукції; криза підприємства – значне падіння обсягів продажу товарів і послуг, в результаті чого виникають значні збитки, зниження вартості підприємства (падіння курсу акцій), його банкрутство або загроза банкрутства [52, с. 188];

4) економічна криза – значне падіння обсягів виробництва, продаж товарів і послуг, фінансових продуктів та їх похідних [54, с. 30].

Таким чином економічна криза являє собою повне розбалансування всіх без винятку сфер національної економіки, руйнування рівноваги на ринку фінансових послуг, порушення усталених моделей взаємодії між суб'єктами господарювання. Загалом економічна криза є наслідком складних, глибоких

проблем у функціонуванні економіки країни і загалом в політичній та соціальній сфері. Причин формування економічних криз багато і саме тому досить важливо мати можливість визначати ймовірність виникнення кризових ситуацій в межах національної економіки та прогнозувати їх потенційний негативний вплив на функціонування різних підсистем та компонентів національного господарства. Одним з найбільш загрозливих та потенційно небезпечним напрямком для формування економічних криз є функціонування фінансового ринку, на якому процеси формування, попиту на фінансові ресурси відбуваються швидко і розбалансування такого ринку досить швидко поширюється на роботу інших суб'єктів господарювання.

Розглянемо детальніше сутність «фінансової кризи». На рис. 1.11 представлено окремі підходи науковців до визначення її змісту.

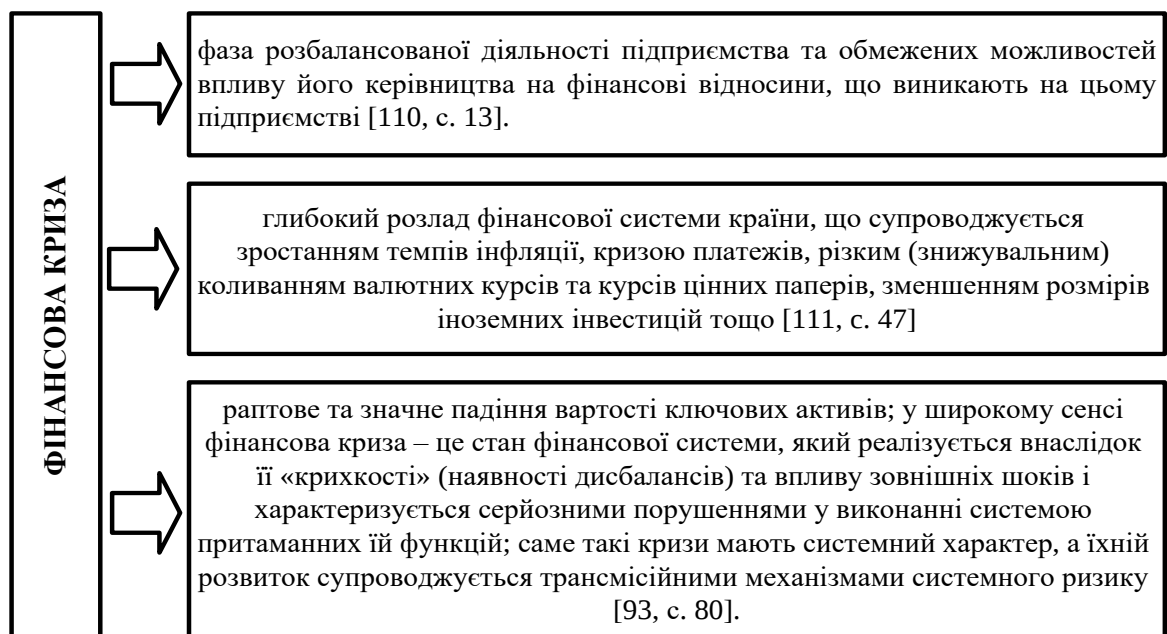

Рис. 1.11 – Концепції визначення сутності дефініції «фінансова криза»

Джерело: систематизовано автором.

Фінансова криза – це серйозна соціально-економічна проблема сучасності. Незважаючи на масштаби наукових розробок, досі погляди економістів на багато принципових питань фінансових криз, зокрема тих, що стосуються самого визначення цього явища, його природи, причин і механізмів прояву, різняться [166, с. 112].

Розглянемо основні змістовні ознаки фінансової кризи. Серед них доцільно виокремити наступні:

- значні коливання валютного курсу, що негативно впливає на реальну вартість кредитних, інвестиційних ресурсів, може обумовлюватися відтоком інвестицій, що свідчить про глибокі економічні причини кризи.
- зниження економічної активності суб'єктів господарювання, що впливає на обсяг валового внутрішнього продукту і відповідно на потребу таких суб'єктів у нових кредитних та інвестиційних позиках;
- масове закриття підприємств, що загрожує і ліквідацією банківських установ і пов'язано із неспроможністю їх виконувати взяті на себе зобов'язання;
- значний відтік грошових коштів з банківської системи внаслідок масового вилучення економічними суб'єктами власних депозитних ресурсів;
- різке підвищення відсоткових ставок за кредитними ресурсами або повна зупинка кредитування фінансовими установами;
- формування передумов панічних настроїв на фінансовому ринку, що супроводжується наростаючим продажем різних типів активів;
- різке зменшення довіри населення до діяльності фінансових установ, особливо комерційних банків;
- розбалансування системи публічних фінансів, різке зростання дефіциту державного бюджету;
- швидке підвищення рівня державного боргу та зростання вартості кредитних ресурсів, які залучаються урядом або центральним банком;
- тінізація фінансових потоків, перехід економічних суб'єктів до тіньових схем отримання доходів та здійснення витрат;
- порушення функціонування механізму трансформації заощаджень у кредитні ресурси;
- погіршення кредитного рейтингу країни та ін.

У межах фінансової науки вчені сьогодні досліджують значну кількість різних типів криз, які пов'язані з функціонуванням окремих складових фінансової системи. Наприклад, серед них можна виокремити такі:

«банківська криза», «валютна криза», «іпотечна криза», «фондова криза», «криза кредитування». У табл. 1.2 представлено окремі концепції дослідження сутності таких видів криз.

Таблиця 1.2

Розгляд сутності окремих криз в межах фінансової системи

Назва типу кризи	Сутність підходу	Джерело
Банківська криза	значна дестабілізація усього банківського сектору або його частини, що проявляється у його неспроможності виконувати свої функції внаслідок критичного погіршення фінансових показників і може супроводжуватися скороченням кількості банків і застосуванням державою заходів надзвичайного характеру	[87, с. 55]
	ситуація, за якої велика частина банків стає неплатоспроможними – ринкова вартість їх активів перевищує величину зобов'язань	[16, с. 193]
Іпотечна криза	процес на ринку іпотечного капіталу, пов'язаний зі значним падінням обсягів інвестування нерухомості.	[53, с. 29]
Валютна криза	загострення суперечностей у валютно-фінансовій сфері капіталізму, розпад грошової системи однієї країни або валютної світової системи	[4, с. 244]
Фондова криза	швидке і часто непередбачене падіння цін на акції та інші цінні папери. Обвал фондового ринку може бути побічним ефектом великої катастрофи, економічної кризи або розпаду довгострокової спекулятивної бульбашки. Паніка з приводу краху фондового ринку також може бути головною причиною цього, викликаючи панічний розпродаж, який ще більше знижує ціни.	[192]
Кредитна криза	істотне погіршення доступу реального сектора економіки (або його частини) до кредитного ресурсу, у зв'язку із загальним скороченням доступності кредитів та/або раптового посилення стандартів кредитування чи умов роботи банківського сектору з причин відмінних від погіршення кредитоспроможності позичальників. Основними причинами є події у банківському секторі (тобто причини зі сторони пропозиції), на відміну від проблем реального сектора економіки (причини зі сторони попиту).	[33, с. 5]

Джерело: систематизовано автором.

Таким чином, враховуючи представлені на табл. 1.2 типи фінансових криз, можемо констатувати наявність їхньої значної кількості і фактично ймовірність виникнення кризових ситуацій у будь-якій сфері фінансової системи. Розподіл типів криз є досить умовним, тому що цілком зрозуміло, що виникнення складних непередбачуваних ситуацій на окремих ринках, в

окремих напрямках фінансових відносин, у будь-якому випадку впливає і на інші складові фінансової системи. Саме тому важливим є забезпечення ефективного нагляду і регулювання за діяльністю фінансових установ у всіх напрямках їхньої роботи. Це є важливим, оскільки безпосередньо вся фінансова діяльність пов'язана зі значними фінансовими ризиками, і якщо для кредитних операцій цей ризик є цілком зрозумілим і пов'язаний, в першу чергу, з неплатоспроможністю позичальників, то в інших напрямках функціонування фінансових установ ризики є не завжди явними і чітко регламентованими. Їх настання у будь-якому випадку буде створювати негативні наслідки для функціонування таких установ і може формувати складні умови для їхнього подальшого розвитку, а відповідно і функціонування фінансової системи.

У цілому в наукових дослідженнях не прийнято виділяти кредитну кризу як окремий тип фінансових криз. Це пов'язано в першу чергу з тим, що банківська криза також супроводжується ознаками, які притаманні кредитній кризі і якщо навіть враховувати, що кредитні послуги надають не лише комерційні банки, але і небанківські фінансово-кредитні установи, то вплив цих установ на загальноекономічний розвиток у переважній більшості країн є на порядок меншим за вплив комерційних банків. Тому досить часто кредитну кризу розглядають в контексті дослідження причин і особливостей виникнення банківських криз. Проте, враховуючи тему дисертаційної роботи й основний об'єкт дослідження, а саме, – ринок кредитних послуг, розглянемо більш докладно сутність і ознаки кредитних криз.

Криза кредитування являє собою результат виникнення диспропорцій та непередбачуваних негативних умов для здійснення кредитними установами своєї діяльності в межах певного економічного простору, що супроводжується руйнуванням взаємозв'язків між позичальниками та позикодавцями, і призводить до зростання значних обсягів неповернення кредитних ресурсів.

Серед ознак кредитної кризи можна виокремити наступні:

– різке зростання вартості кредитних ресурсів на фінансовому ринку;

- значне погіршення економічного стану суб'єктів господарювання та неспроможності їх виконувати свої кредитні зобов'язання перед фінансовими установами;
- різке зменшення пропозиції кредитних ресурсів, що значним чином ускладнює економічну діяльність суб'єктів господарювання і у подальшому негативно впливає на їхню здатність повертати раніше взяті позики;
- підвищення вимог до фінансового стану позичальників, які бажають отримати нові позики для власного розвитку;
- зростання обсягів проблемних позик, які не повертаються фінансовим установам і тим самим негативно впливають на їхній фінансовий стан, формуючи загрози для стабільного функціонування;
- зменшення ресурсної бази кредитних установ, оскільки економічні суб'єкти не вмотивовані здійснювати заощадження і невпевнені у їх повернення і збереженні реальної вартості;
- зниження доступності залучення кредитних ресурсів на міжбанківському ринку та ін.

У будь-якому випадку криза на ринку кредитних послуг супроводжується непередбачуваними турбулентними процесами, наслідки яких можливо оцінити виключно після завершення основної фази такої кризи. Завжди нестабільність і дисипативність на зазначеному ринку супроводжується зниженням довіри між всіма суб'єктами, які залучені до такого ринку, а саме кредитними установами і іншими суб'єктами господарювання, в т.ч. і між самими кредитними установами. Активізувати розвиток такого ринку можливо лише в умовах, коли органи державної влади втручаються у діяльність банківських, небанківських кредитних установ і через сукупність методів і інструментів поступово нормалізують їхню роботу, стабілізують основні макроекономічні показники й параметри, які характеризують розвиток ринку кредитних послуг.

Таким чином, у межах поточного підрозділу дисертаційної роботи основну увагу зосереджено на конкретизації причин виникнення кризових ситуацій на ринку кредитних послуг. Це, зокрема, реалізовано через дослідження особливостей появи непередбачуваних і несприятливих подій у діяльності кредитних установ та обґрунтування їхнього впливу на функціонування національної економіки. Також здійснено аналіз трансформації кредитної діяльності фінансових установ в умовах макрофінансової нестабільності та в період економічного відновлення.

У підсумку встановлено, що будь-які турбулентні процеси, що виникають у межах ринку кредитних послуг, можуть призводити до реальних криз у фінансовій системі країни. Враховуючи це, у дисертації розглянуто сутність таких категорій, як "криза", "економічна криза", "фінансова криза", а також визначено ознаки фінансової кризи. Окремо проаналізовано типи фінансових криз, які періодично виникають у межах фінансової системи.

Опис сутності кризи кредитування дав змогу конкретизувати її зміст та визначити характерні ознаки. У дослідженні встановлено, що запобігти виникненню кризи кредитування можливо лише шляхом організації ефективного нагляду за діяльністю кредитних установ і регламентації окремих напрямів їхньої економічної діяльності. При цьому підходи до нагляду за відповідними установами повинні бути диференційованими та визначатися насамперед рівнем їхнього впливу на функціонування ринку кредитних послуг і фінансової системи загалом.

Висновки до першого розділу

1. Розширено наукові положення щодо розуміння сутності та змістовних ознак функціонування ринку кредитних послуг, які були сформульовані на основі використання міждисциплінарного підходу, тобто дослідження його змісту із використанням таких підходів: правовий, ринковий, інституціональний, системний, трансформаційний, просторовий та

поведінковий. Також було визначено та розглянуто зміст функції ринку кредитних послуг (трансформаційна, перерозподільна, регулююча, забезпечувальна, стимулююча, інноваційна), особливості його функціонування і розвитку, що здійснено через використання системного підходу до дослідження такого ринку.

2. Узагальнено та сформулювало теоретичні положення щодо розгляду сутності механізму функціонування системи ринку кредитних послуг, що реалізовано через дослідження його змісту, основних суб'єктів, методів, інструментів, принципів, визначення видів ресурсного забезпечення, які необхідні для підтримки стабільного функціонування такого механізму (нормативно-правове, інституціональне, фінансове, інформаційне, кадрове). Надалі також виокремлено особливості функціонування та трансформації такого механізму в умовах виникнення кризових ситуацій у функціонуванні фінансової системи країни.

3. Розглянуто сутність та особливості макроекономічної нестабільності, що здійснено через аналіз наукових концепцій його дослідження, обґрунтування сутнісних ознак цієї дефініції. Також обґрунтовано зовнішні та внутрішні причини формування дисипативних процесів у функціонування фінансової системи країни, в т.ч і ринку кредитних послуг. Це у подальшому дало можливість обґрунтувати зміст категорії «фінансова нестабільність», визначити два підходи до розуміння її сутності.

4. Поглиблено понятійно-категоріальний апарат фінансової науки у частині уточнення сутності таких категорій як «макроекономічна нестабільність», «фінансова стабільність», «фінансова нестабільність», «фінансова криза». Це дало можливість сформулювати авторський підхід до розуміння змісту дефініції «фінансова нестабільність» – системна характеристика фінансової системи, яка відображає дисипативні, турбулентні процеси у розвитку такої системи, що ускладнюють її здатність виконувати покладені на неї функції, забезпечувати сприятливі умови для функціонування фінансових установ, їх здатності перетворювати фінансові ресурси

економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси для економічного розвитку країни. Також у роботі визначено змістовні ознаки фінансової нестабільності, описано наслідки її формування для кредитних установ.

5. Обґрунтовано наукові підходи до розгляду сутності поняття «криза ринку кредитних послуг», що здійснено через поглиблення розуміння змісту таких дефініцій як «криза», «економічна криза», «фінансова криза». Розглянуто кризу ринку кредитних послуг як стан його функціонування, якому притаманна незбалансованість попиту і пропозиції на позикові кошти, що супроводжується руйнуванням економічних відносин між позичальниками та кредиторами, зниженням доступності кредитних ресурсів та формуванням інституціонального простору для зменшення рівня довіри між основними його учасниками. Визначено сутнісні ознаки такої кризи, передумови та причини її виникнення у межах фінансової системи країни.

Основні результати дослідження опубліковані в таких наукових роботах [11; 40; 42; 43; 44; 133].

РОЗДІЛ 2**ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ
РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ****2.1. Сучасний стан функціонування ринку кредитних послуг в
Україні**

Ринок кредитних послуг в Україні пройшов і продовжує проходити складний шлях власного розвитку, якому притаманні періоди злету та високої динаміки функціонування, а також занепаду, зокрема в умовах глибоких кризових ситуацій та рецесій. У підсумку це завжди впливало на стабільність функціонування кредитних установ, їхню фінансову стійкість і загалом – на національну економіку. Період розвитку ринку кредитних послуг в незалежній Україні характеризується складними процесами, пов'язаними зі становленням банківської системи, виникненням і розвитком небанківських кредитних установ, формуванням моделі регулювання їхньої діяльності, а також із впливом іноземного капіталу на функціонування кредитних установ.

Враховуючи історичні аспекти розвитку України в роки незалежності можна стверджувати, що для її економічного розвитку притаманні перманентні фінансові та економічні кризи. Такі кризові ситуації є циклічними, хоча і причини їх виникнення відрізняються. Саме тому економічний розвиток України, її ринку кредитних послуг доцільно аналізувати у контексті аналізу функціонування такого ринку в періоди фінансової нестабільності.

Проаналізуємо основні тенденції економічного розвитку України. На рис. 2.1 представлено інформацію саме про темпи зміни основних економічних показників, які відбувалися у 2010-2023 рр.

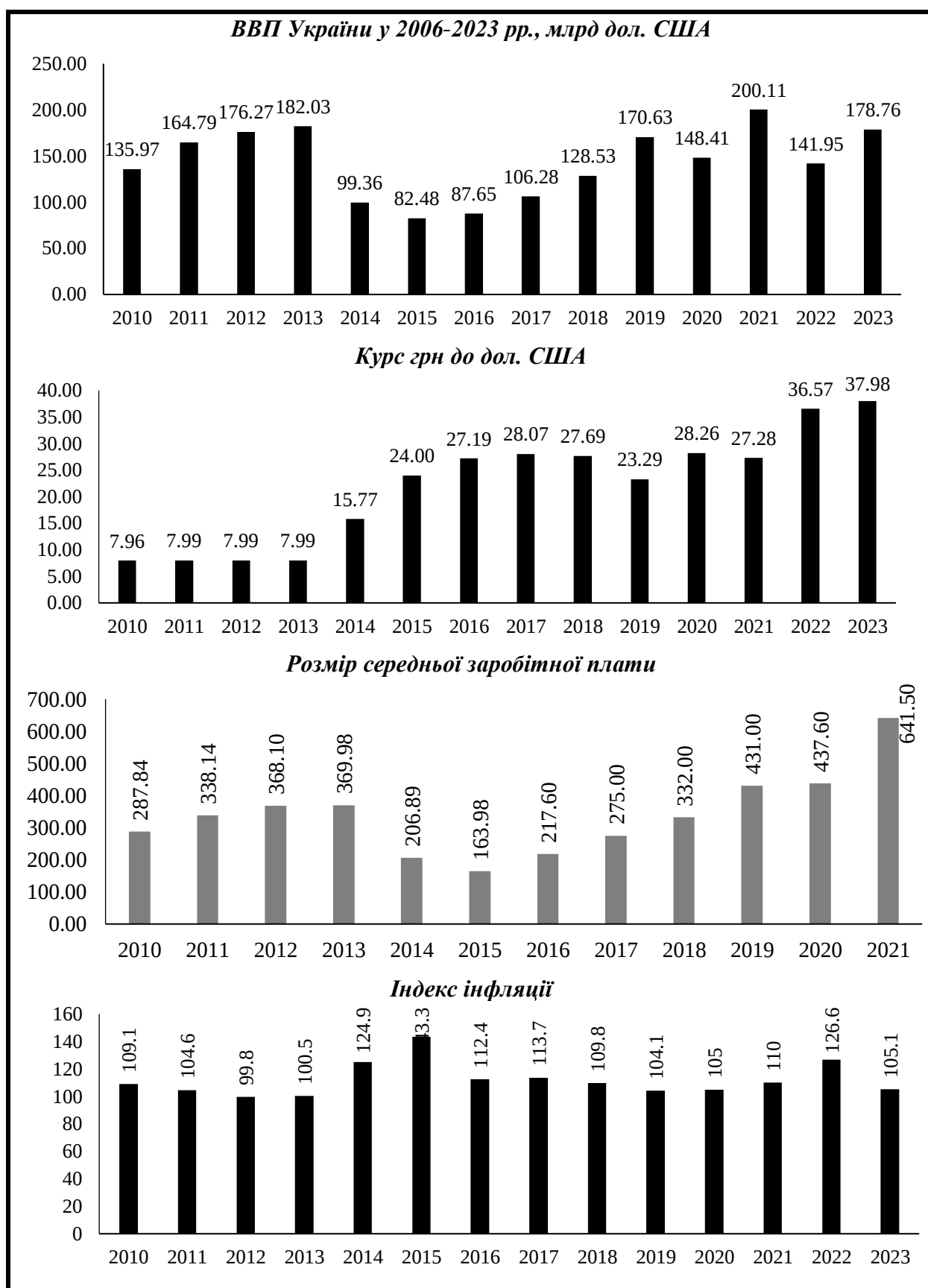

Рис. 2.1 – Макроекономічні показники розвитку України

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

Окреслені на рис. 2.1 показники досить вдало відображають особливості турбулентного економічного розвитку України в зазначений період та фіксують спади і підйоми національної економіки. Як уже зазначалося, серед таких кризових ситуацій можна виокремити 2007–2008 роки, 2014–2015 роки, а також 2022 рік. Частково на функціонування фінансової системи, зокрема й кредитних установ, вплинула й коронакриза, яка активно поширювалася у світі у 2019–2020 роках. У статистичній інформації вплив коронакризи відображено через спад окремих макроекономічних показників у 2020 році.

Відповідно до даних рис. 2.1, чітко простежується значний спад ВВП України у 2014 році, що був обумовлений складною внутрішньоекономічною та політичною ситуацією, а також суттєвою девальвацією національної валюти. Навіть з математичного погляду, девальвація одразу зменшила номінальні обсяги ВВП у доларовому еквіваленті, хоча у національній валюті ці обсяги залишалися на досить високому рівні. Проте їхня реальна вартість відносно долара США була суттєво нижчою.

Зауважимо, що рівень ВВП 2013 року, який становив 182,03 млрд доларів США, Україні вдалося відновити лише у 2021 році, коли обсяг ВВП досяг 200,11 млрд доларів. Однак з початком повномасштабної війни у 2022 році обсяг ВВП зменшився до 141,0 млрд доларів США, а у 2023 році – до 95 млрд доларів США. Водночас варто зазначити, що попри широкомасштабне вторгнення, значні руйнування інфраструктури міст та високі витрати на військові потреби, спад ВВП у 2022 році був все ж меншим за масштабами порівняно з 2014 роком, коли його обсяг фактично зменшився удвічі.

Звичайно, рецесія та зниження темпів економічного розвитку значною мірою були зумовлені макроекономічними показниками, передусім – зміною офіційного курсу гривні щодо долара США. курс національної валюти є одним з найбільш важливих макрофінансових параметрів, оскільки впливає на інші показники економічного розвитку країни (ВВП, рівень середньої заробітної плати), і відображає реальну ситуацію в економіці країни. На початку запровадження гривні в Україні, курс складав 1,87 грн за 1 дол. США, на

кінець 2022 р. – 36,85 грн за 1 дол. США (офіційний курс, ринковий – 40,8 грн за 1 дол. США). За майже тридцять років вартість національної валюти девальвувала більше ніж у двадцять разів і головним чином це відбувалося в періоди складного економічного розвитку країни.

Згідно з даними рис. 2.1, у 2014 році курс гривні становив 15,77 грн/дол. США, що вдвічі більше порівняно з 2013 роком. У наступні роки, зокрема у 2015–2017 роках, девальвація гривні продовжилася – її курс щодо долара США зріс більш ніж утричі. Наступний суттєвий етап девальвації відбувся після початку війни: курс долара США зріс з 27–28 грн/дол. у 2021 році до 36,57 грн/дол. у 2022 році. Проте в подальшому спостерігалася лише поступова девальвація національної валюти, і її глибина у 2022–2023 роках була значно меншою, ніж у період 2014–2016 років.

Чіткіше про динаміку макроекономічних показників протягом 2010–2023 років засвідчує показник темпу зміни таких показників у часі. Відповідна інформація представлена на рис. 2.2.

Відповідно, можна констатувати, що у 2010–2023 роках в Україні відбувалися суттєві процеси трансформації національної економіки, та ринку кредитних послуг. Як уже зазначалося, найбільший спад реальної вартості ВВП спостерігався у 2014 році, що чітко відображено на графіку значним зсувом динаміки цього показника вниз. Окрім цього, рецесія також спостерігалася у 2019–2021 роках.

Серед усіх наведених макроекономічних показників варто відзначити, що для показника середньої заробітної плати характерна постійна позитивна динаміка, починаючи з 2015 року. Звичайно, після суттєвого спаду у 2014 році подальше зростання враховувало попередні значення – тобто значення попереднього року – і навіть незначне підвищення вже фіксувалося як позитивна тенденція. Проте, якщо проаналізувати абсолютні значення цього показника, можна зробити висновок, що середня заробітна плата в Україні з 2015 по 2021 рік постійно зростала (рис. 2.2).

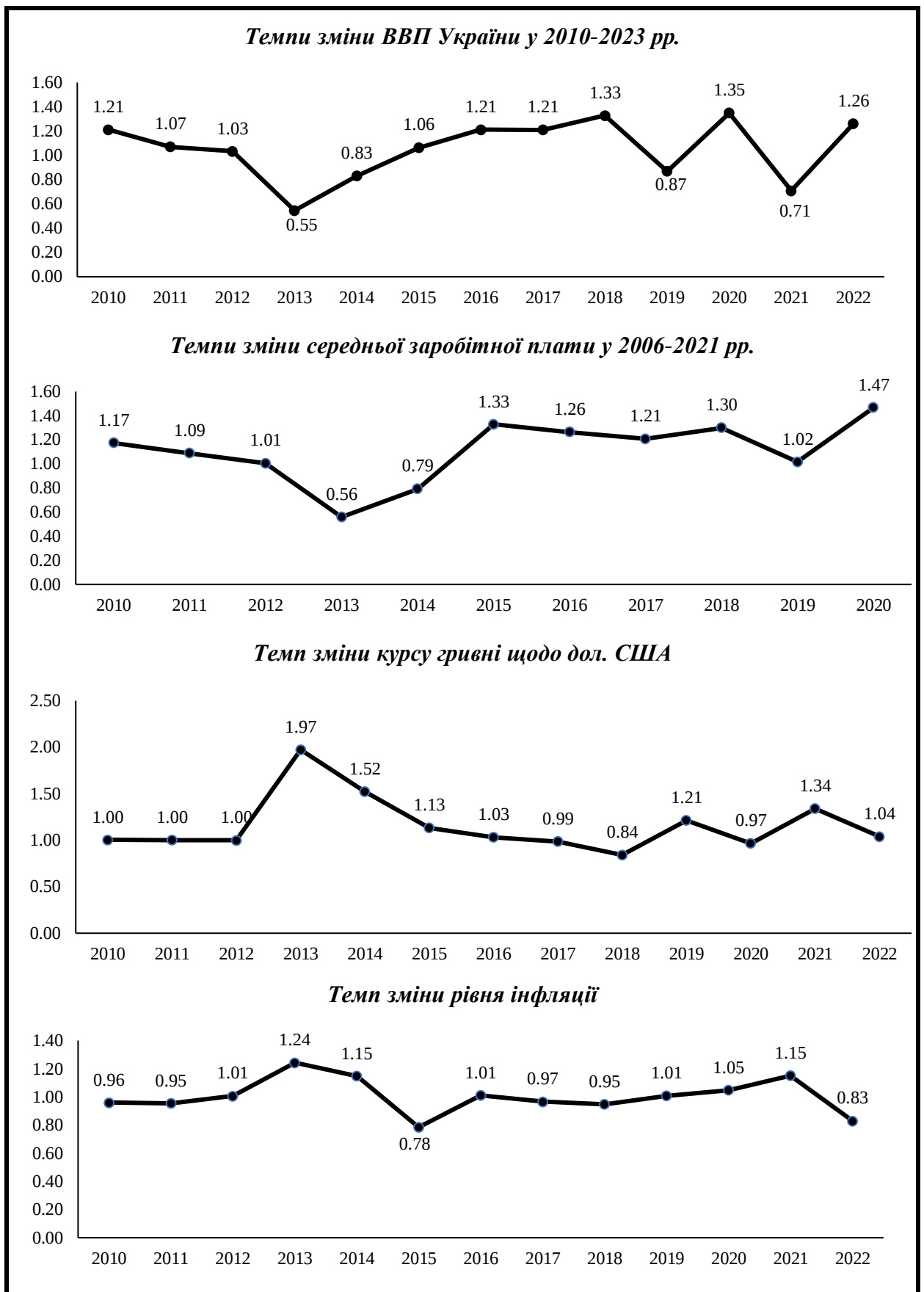

Рис. 2.2 – Темпи зміни макроекономічних показників в Україні

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

На сьогодні статистична інформація за 2022–2023 роки від Державної служби статистики України відсутня, проте цілком логічно припустити, що у 2022 році обсяг середньої заробітної плати також збільшувався. На кінець 2021 року в Україні він становив 641,5 долара США, що фактично є найвищим значенням за весь період 2010–2021 років.

Звісно, показник середньої заробітної плати сам по собі ще не свідчить про суттєве підвищення якості життя чи рівня доходів громадян, адже не менш важливими є також зміни у структурі та обсягах видатків домогосподарств, які протягом цього періоду також зростали. Водночас позитивна динаміка цього показника вказує на те, що економіка намагається виходити зі стану рецесії, адже зростання середньої заробітної плати зазвичай свідчить про активізацію розвитку окремих секторів і галузей національної економіки, навіть попри складні економічні умови.

Проведемо дослідження стану функціонування банківських установ на ринку кредитних послуг України. Як вже зазначалося, ці установи відіграють одну з ключових ролей у функціонуванні загалом фінансової системи країни і виступають фактично основними кредиторами національної економіки. На рис. 2.3 представлено інформацію про кількість банківських установ в Україні у 2010–2023 роках.

Таким чином, станом на кінець 2023 року в Україні функціонувало 63 банківські установи. Представлений тренд засвідчує, що упродовж 2010–2023 років спостерігалось стабільне зменшення їхньої кількості. Це обумовлено низкою чинників, серед основних з яких – реалізація банківської реформи в Україні, що призвела до суттєвого скорочення кількості комерційних банків у 2015–2016 роках. Якщо на кінець 2013 року в Україні діяло 179 банків, то на кінець 2014 року їх залишалося 162, на кінець 2015 року – вже 119, а у 2016 році – 99 банківських установ.

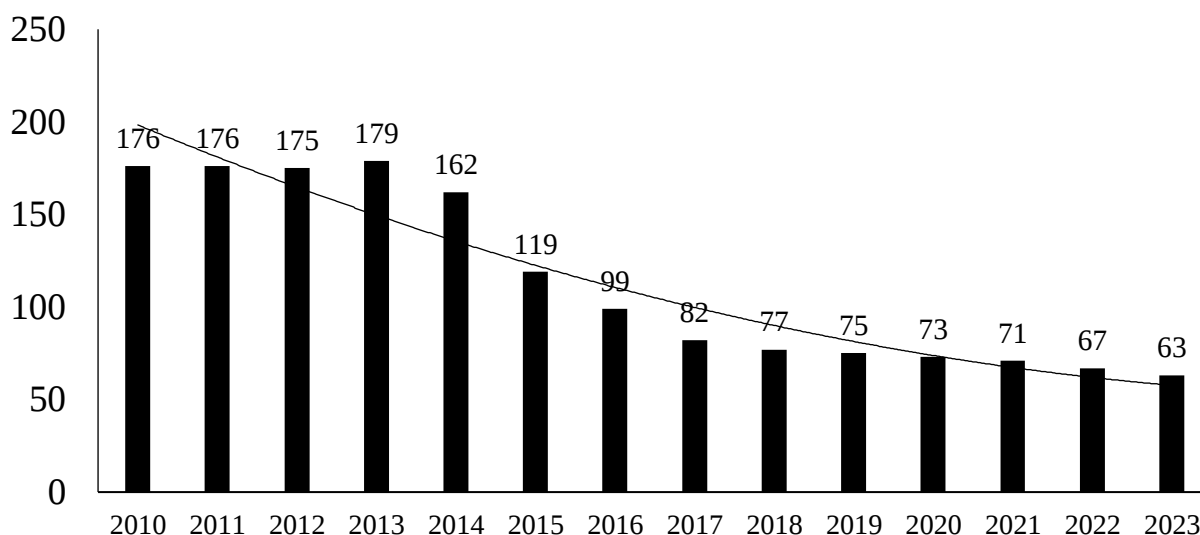

Рис. 2.3 – Кількість банківських установ в Україні у 2010-2023 рр.

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>)

У подальші роки тенденція до скорочення кількості банків зберігалася, що свідчить про перманентність цього процесу. Навіть у випадках створення нових банків відбувалася одночасно ліквідація інших, що зумовлювало загальне зменшення їх кількості. Загалом, 179 банків для національної економіки України – це досить високий показник, якщо порівняти із функціонуванням банківських систем в країнах Східної Європи.

Реформування банківського сектору в Україні у 2015–2016 роках відбулося через те, що значна частина банків була неефективною, а деякі з них використовувалися для проведення сумнівних або нелегальних фінансових операцій. Крім того, чимало банків мали недостатній рівень фінансової стійкості та обсягів власного капіталу, що унеможливлювало їхнє стабільне функціонування в довгостроковій перспективі. Також складною була ситуація і з транспарентністю функціонування банків, досить часто не було зрозумілим, хто є їхніми кінцевими власниками. Відповідно у цьому напрямку також НБУ змінив свою політику і змусив комерційні банки чітко задекларувати всіх засновників та власників. Відповідна інформація сьогодні є у відкритому доступі.

Значне скорочення кількості комерційних банків на початку реформи призвело до певної хаотичності в банківській системі країни. Однак загалом проведена реформа вважається успішною, оскільки її наслідком стало зміцнення фінансового стану банківських установ в Україні. У 2022 році ці наслідки стали особливо очевидними. Незважаючи на складніші економічний стан країни, ніж це було у 2014–2015 роках, не було зафіксовано суттєвого зменшення кількості банківських установ або нових кризових тенденцій у їхній діяльності. НБУ зміг забезпечити стабільність банківської системи та контроль за виконанням комерційними банками покладених на них функцій. У 2022 році банківські установи досить оперативно відновили кредитування, забезпечили безперебійне здійснення розрахунків між економічними суб'єктами, що дозволило уникнути ще глибшої економічної кризи з непередбачуваними наслідками.

На рис. 2.4 представлено дані щодо кількості банківських установ в Україні, створених за участю іноземного капіталу або повністю профінансованих іноземними інвесторами.

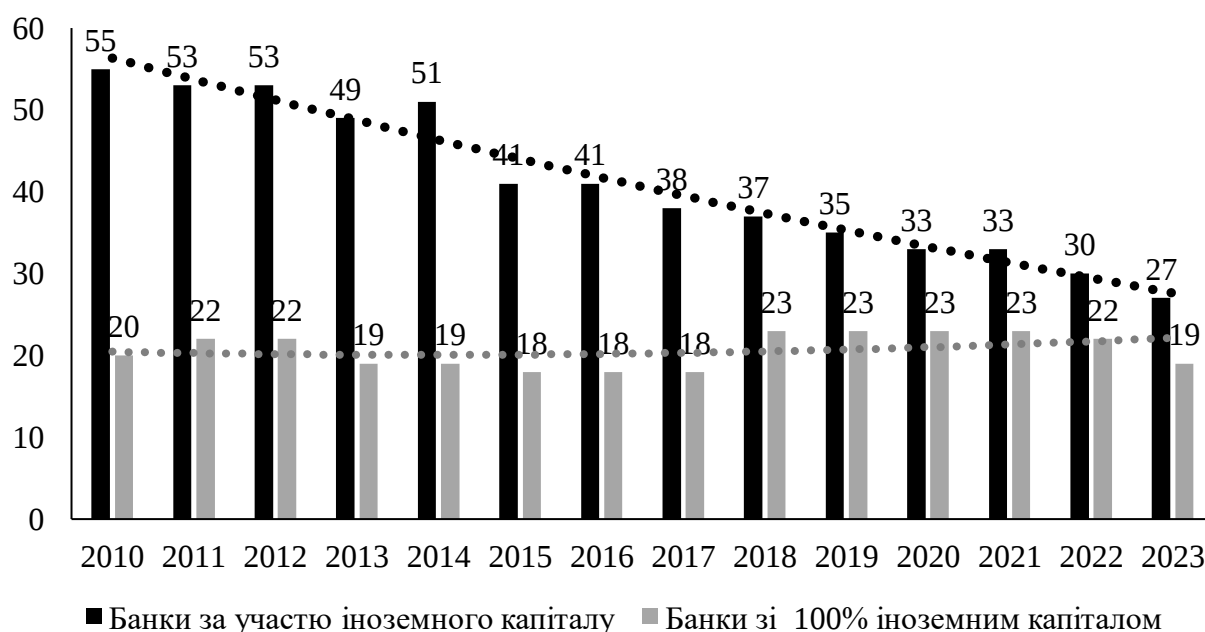

Рис. 2.4 – Кількість банківських установ в Україні у 2010-2023 рр. за участю іноземного капіталу та кількість банків зі 100% іноземним капіталом

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

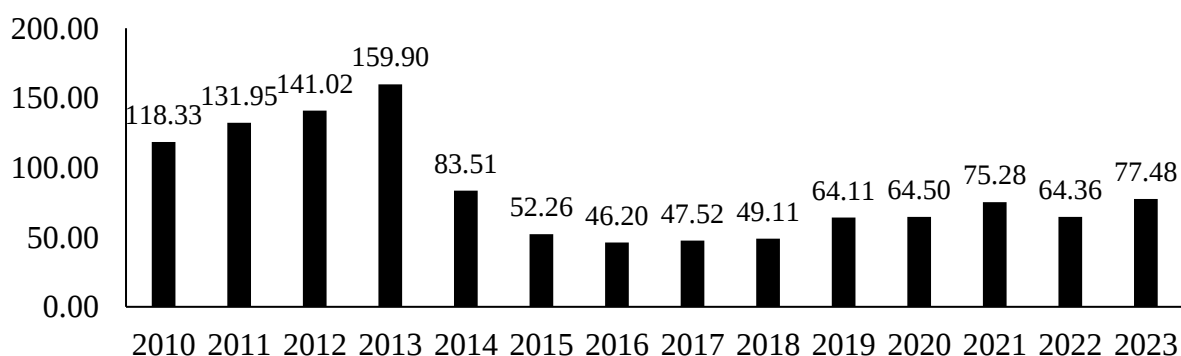
Згідно з наведеними даними, станом на кінець 2023 року в Україні функціонувало 27 банків за участю іноземного капіталу та 19 банків зі стовідсотковим іноземним капіталом. При цьому показник другої групи (банки зі стовідсотковим іноземним капіталом) є досить стабільним протягом останніх п'яти років. Після 2014–2015 років кількість таких банків зросла з 18 до 23 од. Проте, з початком військової агресії їхня кількість скоротилася до 19 станом на кінець 2023 року. Натомість більш інтенсивно зменшувалася кількість банків за участю іноземного капіталу. Якщо у 2010 році їх було 55, то у 2023 році залишилося лише 27. Таким чином, відбулося скорочення цього показника майже вдвічі.

Зменшення активності банків, створених за участю іноземних інвесторів або повністю профінансованих іноземними банківськими групами, пояснюється складністю ведення бізнесу в Україні в умовах економічної нестабільності та непередбачуваності, що супроводжується формуванням нових, не завжди прогнозованих і зрозумілих ризиків для функціонування комерційних банків. Водночас попри ці обставини, банківська система України продовжує успішно виконувати покладені на неї функції. Комерційні банки в цілому задовольняють попит клієнтів на відповідні банківські послуги, а ті установи, що ліквідовуються або визнаються неплатоспроможними, за обсягами активів не відіграють ключової ролі у функціонуванні банківської системи та ринку фінансових послуг загалом.

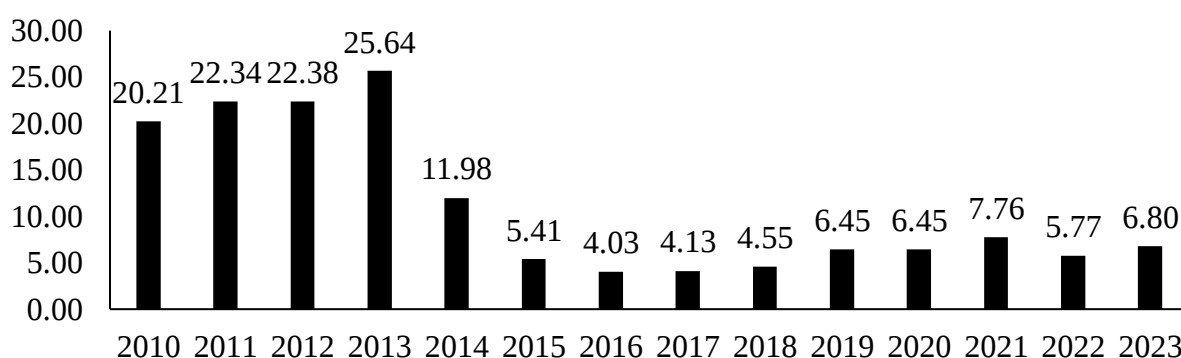
На рис. 2.5 наведено інформацію про діяльність комерційних банків в Україні у 2010–2023 роках.

Отже, протягом 2010–2023 років в Україні обсяг активів банківських установ, які визначені у мільярдах доларів США, суттєво зменшився. Якщо у 2010 році загальний обсяг активів становив 118,33 млрд доларів США, то станом на кінець 2023 року – лише 77,48 млрд доларів. Цей показник відображає основні кризові періоди у функціонуванні вітчизняних банківських установ.

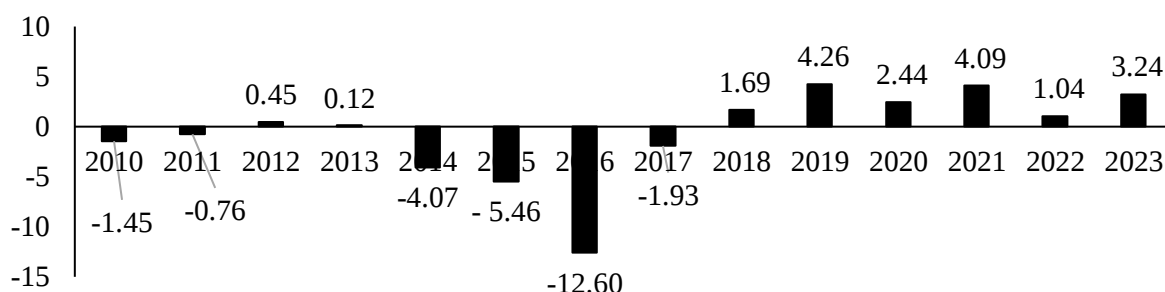
**Обсяги активів банківських установ в Україні у 2010-2023 рр.,
млрд дол. США**

**Регуляторний капітал банківських установ в Україні у 2010-2023 рр.,
млрд дол. США**

Рентабельність активів банківських установ в Україні у 2010-2023 рр.

Рентабельність капіталу банківських установ в Україні у 2010-2023 рр.

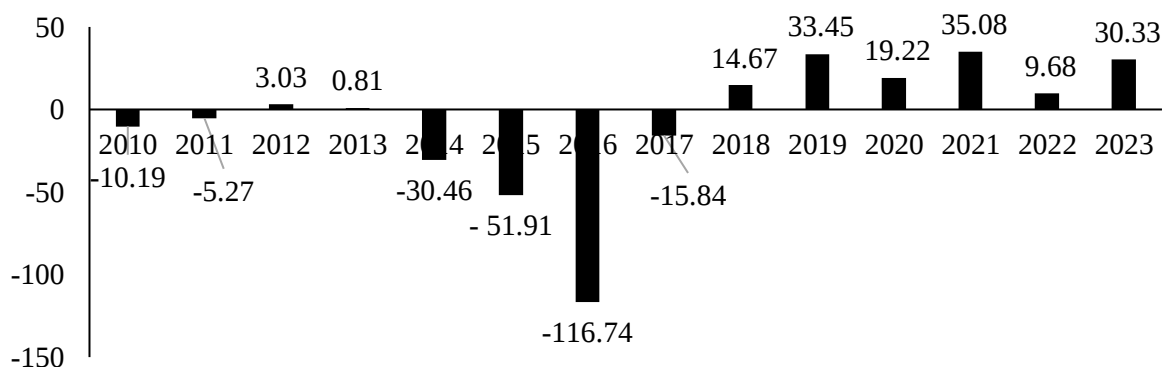

Рис. 2.5 – Інформація про діяльність банківських установ в Україні

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

Максимального значення активи комерційних банків досягли у 2013 році – 159,9 млрд доларів США. Однак варто враховувати, що проведення банківської реформи також істотно вплинуло на зміну цього показника. Зокрема, було змінено вимоги до резервування, комерційні банки змушені були переглянути свої кредитні ризики, що, у свою чергу, позначилося на обсягах активів. Крім того, загальна економічна ситуація не сприяла зростанню банківської активності, необхідної для нарощування активів.

Водночас слід зазначити, що після різкого спаду обсягу активів у 2014–2015 роках розпочалося поступове, але стабільне їхнє відновлення. Так, на кінець 2021 року активи банків становили 75,28 млрд доларів США, а вже у 2023 році – 77,48 млрд доларів. Така динаміка свідчить про наявність внутрішнього потенціалу банківських установ до здійснення стабільної діяльності. Відновлення обсягів активів після кризи 2014 року значною мірою забезпечувалося за рахунок зростання обсягів виданих кредитів економічним суб'єктам, що позитивно впливало на загальне функціонування банків.

Позитивним для банківської системи у 2018–2023 роках є також збереження рентабельності активів та рентабельності капіталу на досить високому рівні. У 2014 році банки зазнали значного падіння цих показників – було зафіксовано збитковість банківської діяльності, а у 2016 році рентабельність активів та капіталу досягла мінімальних значень. Проте згодом банківська система почала поступово відновлюватися і вже у 2018 році рентабельність активів становила 1,69%, а рентабельність капіталу — 14,67 %. Фактично до 2022 року банківська система демонструвала стабільне зростання показників прибутковості, що дозволяло говорити про її відновлення та активний розвиток кредитних і інвестиційних операцій.

Навіть попри війну, такі показники, як рентабельність активів і капіталу, у 2022–2023 роках залишалися позитивними. Це свідчить про те, що комерційні банки змогли адаптуватися до нових умов, переглянули власні стратегії розвитку і забезпечили формування прибутку. На відміну від ситуації 2014–2016 років, коли банки демонстрували збитковість, у 2022–2023 роках

банківській системі не знадобилося п'ять років для відновлення – вона досить швидко пристосувалася до нових викликів.

На рис. 2.6 представлено інформацію про розвиток банківського кредитування в Україні.

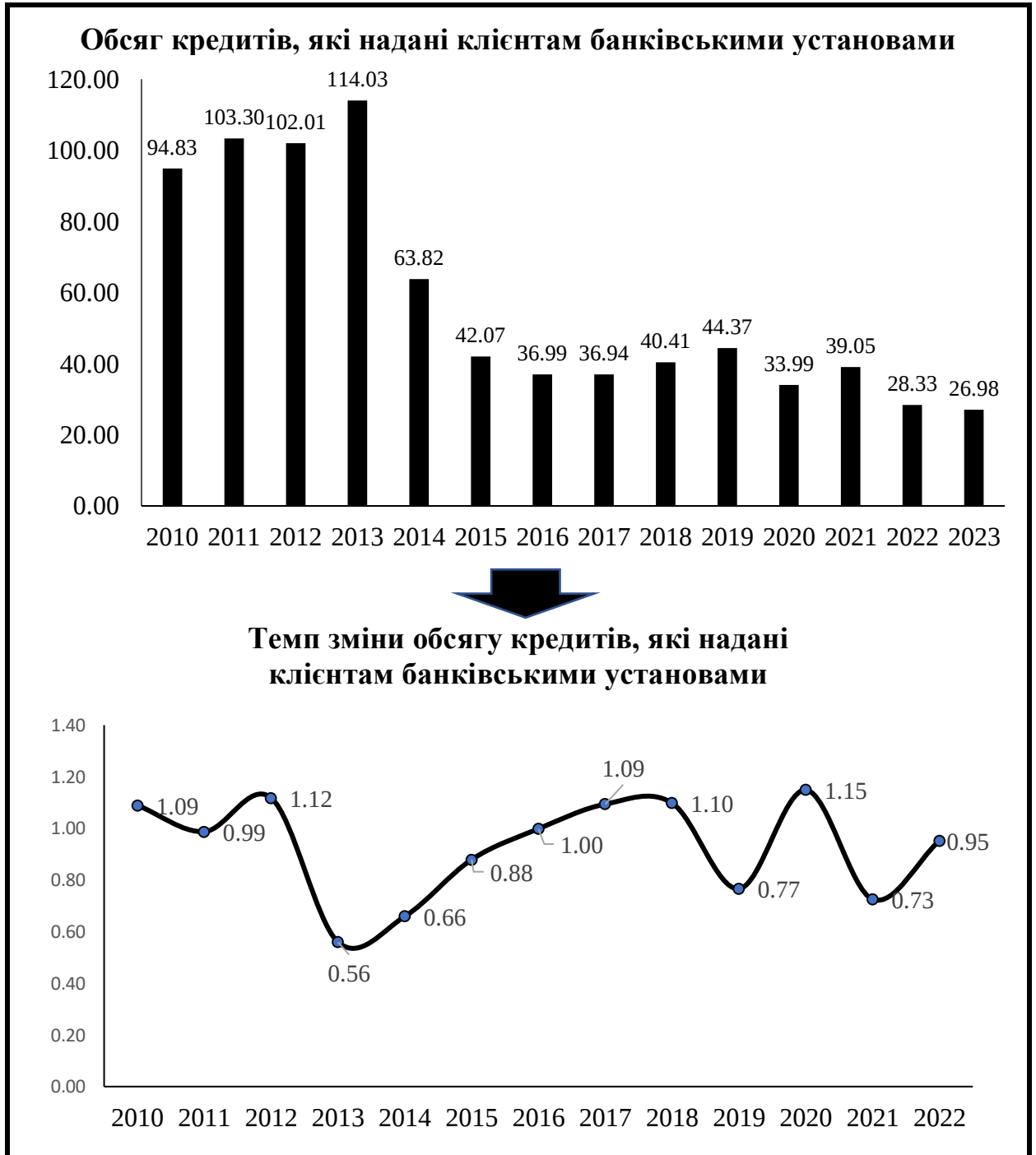

Рис. 2.6 – Інформація про розвиток банківського кредитування в Україні, млрд дол. США

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

Отже, дані рис. 2.6 свідчать, що після різкого спаду обсягів виданих кредитів банківськими установами у 2014 році, ця негативна тенденція тривала до 2017 року. У подальшому спостерігається незначне зростання обсягів кредитування економічних суб'єктів комерційними банками. Зазначений показник чітко відображає також наслідки коронакризи, яка спричинила скорочення обсягів виданих банками позик, а згодом – спад кредитування у 2022–2023 роках. У 2022–2023 рр. обсяги виданих банками кредитів були найнижчими за весь період з 2010 до 2023 року.

Варто також зауважити, що на рис. 2.6 обсяг активів, наданих клієнтам банківськими установами, представлено у мільярдах доларів США, тобто у перерахунку за офіційним курсом гривні до долара. У гривневому еквіваленті можна спостерігати досить позитивну динаміку цього показника. Однак унаслідок значної девальвації національної валюти у 2014–2015 роках, а також у 2022–2023 роках, обсяг кредитів у доларовому еквіваленті зменшився. Станом на кінець 2023 року цей показник був більш ніж удвічі нижчим, ніж у 2014 році. Відповідно, його повне відновлення може зайняти тривалий період, що підтверджується попереднім досвідом післякризового відновлення банківської системи.

Аналіз показника темпу зміни обсягів кредитів, наданих банками клієнтам, дає змогу чіткіше простежити періоди зростання та спаду кредитування економічних суб'єктів. Так, у 2016–2019 роках спостерігається поступове відновлення обсягів кредитування. Далі динаміка стає більш волатильною – з коливаннями, обумовленими різними факторами. У 2020 році, під впливом пандемії COVID-19 та зменшення економічної активності, відбулося скорочення обсягів виданих позик. У 2021 році показник дещо відновився, однак уже у 2022 році знову спостерігалось різке падіння. У 2023 році темпи спаду сповільнилися, тобто обсяг кредитів, виданих банками, знижувався повільніше, ніж у попередньому році.

Проаналізуємо структуру виданих банками позик економічним суб'єктам. Відповідна інформація наведена на рис. 2.7 (додаток А).

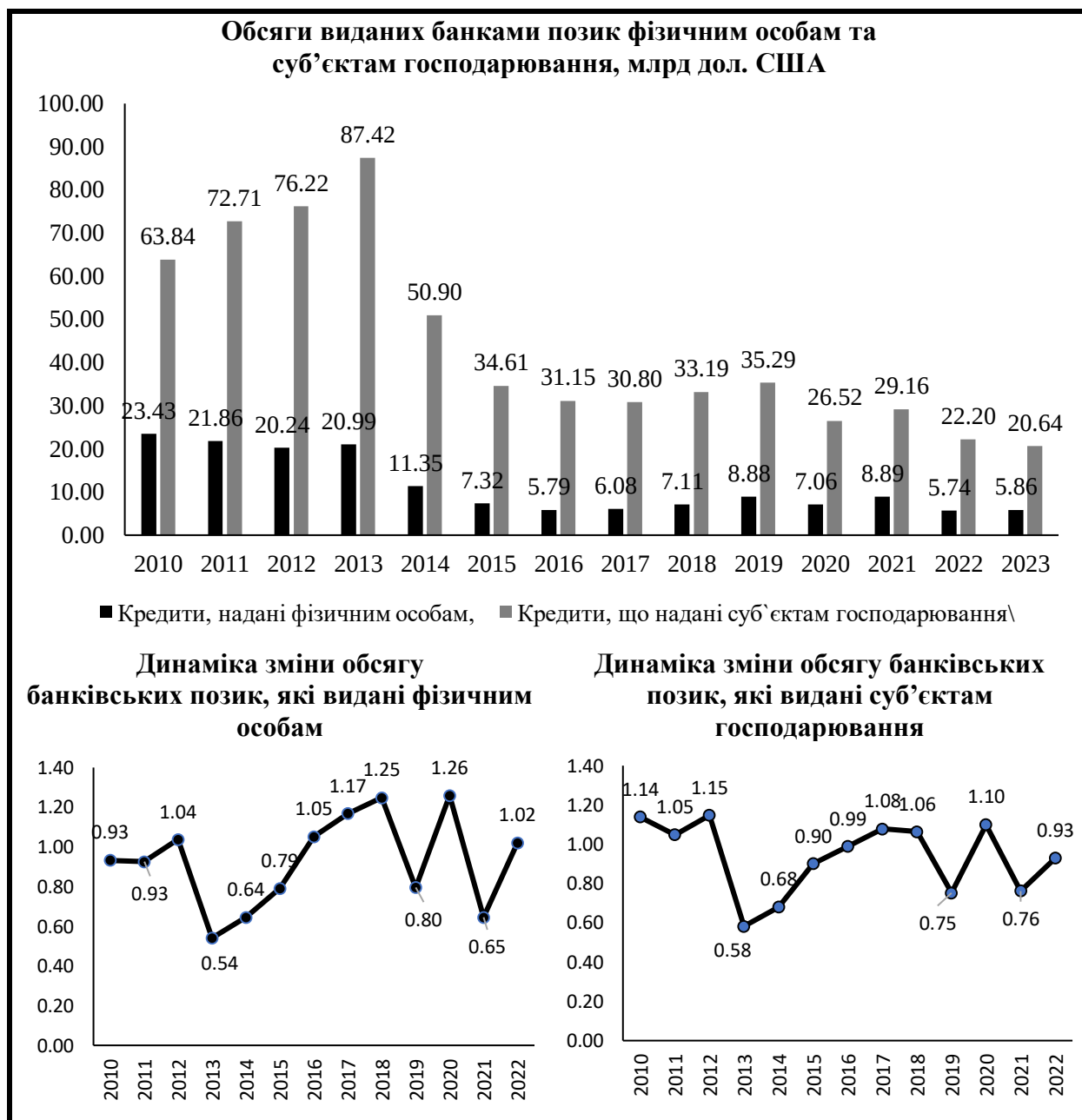

Рис. 2.7 – Інформація про обсяги виданих банківськими установами позик фізичним особам та суб'єктам господарювання, млрд дол. США

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

Отже, з даних рис. 2.7 можна зробити висновок, що найбільшу кількість позик банки надають суб'єктам господарювання, тобто підприємствам. Це підтверджується значною динамікою обсягів таких кредитів. Причиною цього може бути те, що інші кредитні установи не мають достатніх фінансових можливостей для кредитування діяльності підприємств, яка вимагає суттєвих обсягів фінансування. Також зазначимо, що протягом 2010–2023 років обсяг

виданих банками позик суб'єктам господарювання демонструє загальну тенденцію до зниження. Якщо у 2013 році обсяг таких позик становив 87,42 млрд доларів США, то у 2023 році – лише 20,64 млрд доларів США. Очевидно, що зміна стратегії банківських установ щодо кредитування реального сектору економіки суттєво вплинула на загальний тренд банківського кредитування в країні. На рис. 2.8 представлено дані про структуру виданих банками позик різним економічним суб'єктам.

Рис. 2.8 – Питома вага позик економічних суб'єктів в загальному обсязі виданих банками кредитів в Україні, %

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

Отже, з даних рис. 2.8 можна зробити висновок, що загалом до 2016 року в Україні спостерігалось зростання питомої ваги позик, наданих суб'єктам підприємницької діяльності, у загальному обсязі банківських кредитів. Станом на кінець 2016 року ця частка становила 84,21%. Після 2016 року відбувається поступове зниження цього показника — до 74% у 2021 році. У подальшому, після початку війни, він загалом залишався на рівні 76–78%, що відповідає рівню 2020 року.

Очевидно, що зменшення питомої ваги кредитів, виданих суб'єктам підприємницької діяльності, супроводжується відповідним зростанням питомої ваги кредитів, наданих фізичним особам. Після 2016 року частка таких позик поступово зростала, і у 2021 році було зафіксовано максимальне значення — 20,77% у загальному обсязі кредитів, наданих банками всім економічним суб'єктам. Аналізуючи структуру банківських кредитів, наданих різним типам суб'єктів господарювання, слід зазначити, що зміни питомої ваги значною мірою залежать від обсягів кредитування реального сектору економіки — підприємств і бізнесу. Це є логічним, оскільки розвиток підприємницької діяльності потребує значних фінансових ресурсів, а альтернативні фінансові інструменти для їх залучення в Україні або недостатньо розвинуті, або не використовуються позичальниками.

Цікаво, що у 2014–2015 роках, після початку фінансово-економічної кризи, спостерігалось поступове зростання питомої ваги кредитів, наданих суб'єктам господарювання, до 2016 року, паралельно зі зменшенням частки кредитів, наданих фізичним особам. Натомість після 2022 року простежується зворотна тенденція – зростання питомої ваги кредитів, наданих населенню, хоча це зростання було незначним.

На рис. 2.9 також представлено інформацію про обсяги банківських позик, розподілених за типами валют. Зазначимо, що фінансово-економічна криза 2007–2008 років в Україні суттєво вплинула на розвиток валютного кредитування, яке стало однією з причин виникнення глибоких кризових явищ у функціонуванні ринку кредитних послуг. У відповідь на це були запроваджені певні законодавчі обмеження, а банки самостійно приймали рішення про ускладнення надання позик в іноземній валюті, якщо потенційний позичальник не отримує доходів саме в цій валюті. Ці заходи вплинули як на обсяги позик, наданих у гривні, так і на обсяги кредитування в іноземних валютах. Упродовж 2015–2023 років чітко простежується тенденція до зростання кредитування в національній валюті. Якщо у 2015

році обсяг таких кредитів становив 7,53 млрд доларів США (у перерахунку за офіційним курсом), то на кінець 2023 року — вже 19,28 млрд доларів.

Рис. 2.9 – Інформація про обсяги банківських позик за типом валют

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>).

Паралельно спостерігається істотне скорочення обсягів кредитування в іноземній валюті, особливо після 2018 року. Якщо у 2015–2017 роках ці обсяги поступово зменшувалися, то починаючи з 2019 року темпи їх скорочення суттєво прискорилися. Очікується, що в подальшому питома вага кредитів, номінованих в іноземних валютах, продовжить знижуватися. Загалом така ситуація позитивно впливає на стабільність функціонування ринку кредитних послуг, оскільки дозволяє мінімізувати залежність від коливань світового валютного ринку, який, у свою чергу, перебуває під впливом численних глобальних макроекономічних, політичних та фінансових чинників.

2.2. Сучасні тенденції розвитку небанківських кредитних установ

Важливу роль у розвитку ринку кредитних послуг в сучасних умовах в Україні відіграють небанківські кредитні установи. До таких установ зазвичай відносять кредитні спілки, фінансові компанії та ломбарди. Кожен із зазначених видів фінансових посередників займає в Україні власні ніші на ринку фінансових послуг, які здебільшого не є привабливими для банківських установ. Відповідно, у цих сегментах небанківські установи мають можливість конкурувати як із комерційними банками, так і між собою, тим самим відіграючи важливу роль у розвитку сфери фінансових послуг.

Проаналізуємо детальніше сучасний стан функціонування небанківських фінансових установ в Україні та їхню роль у розвитку ринку кредитних послуг. Варто зазначити, що ці установи протягом усього періоду незалежності країни пройшли складний шлях становлення та розвитку. Значний вплив на їхню діяльність мали також кризові явища, які періодично виникали в межах фінансової системи країни. Наслідки таких впливів виявлялися по-різному для окремих типів небанківських фінансових установ.

Особливо слід відзначити, що після фінансової кризи 2007–2008 років саме небанківські фінансові установи отримали потужний імпульс до розвитку. В умовах суттєвого скорочення обсягів кредитування з боку банків, в Україні почали стрімко розвиватися мережі ломбардів і фінансових компаній, які скористалися можливістю зайняти вивільнені ринкові ніші. Вони активізували свою діяльність, зокрема в напрямку надання позик домогосподарствам, зосередившись на споживчому кредитуванні, кредитах під заставу тощо.

Розглянемо сучасний стан функціонування кредитних спілок в Україні. Кредитні спілки відіграють важливу роль у розвитку ринку кредитних послуг України, оскільки серед небанківських фінансових установ саме вони розвивалися найшвидшими темпами до 2008 р., коли в країні формувалася сучасна модель розвитку загалом сфери фінансових послуг. Станом на кінець

2023 року в країні функціонувало 133 кредитні спілки. Динаміка цього показника представлена на рис. 2.10.

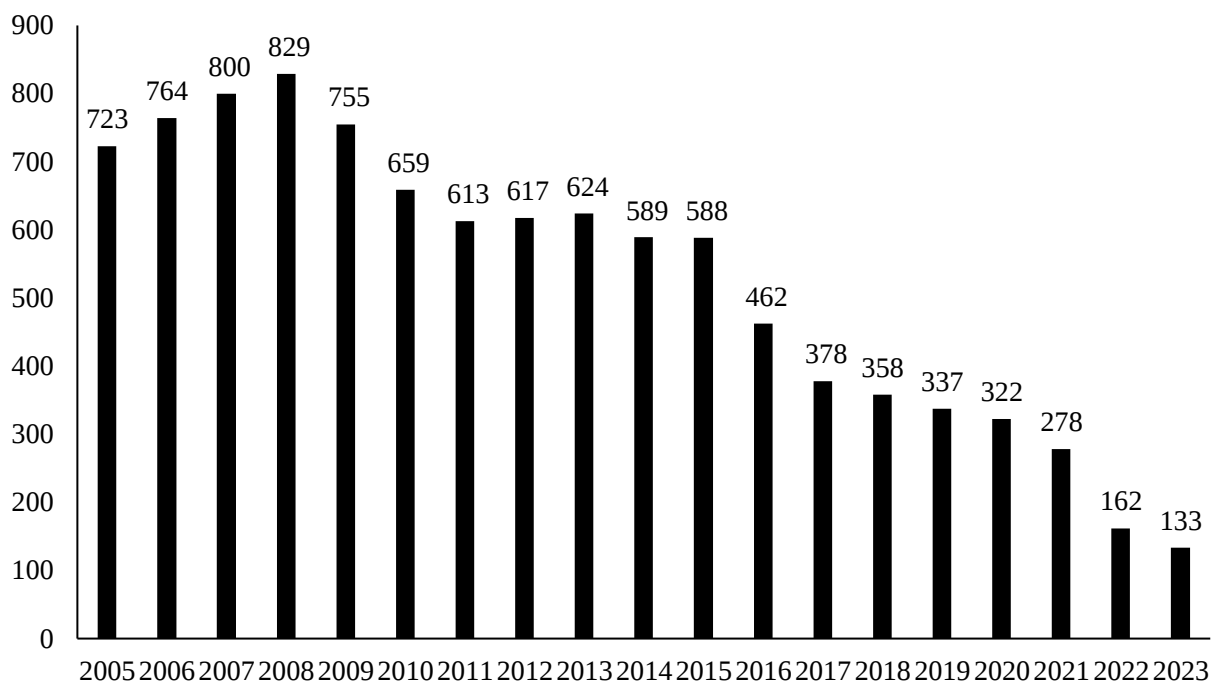

Рис. 2.10 – Кількість кредитних спілок в Україні

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Аналізуючи дані рис. 2.10, можна констатувати, що протягом 2005–2023 років в Україні спостерігалася суттєве скорочення кількості кредитних спілок. Якщо на початок 2005 року їх налічувалося 723, то станом на кінець 2023 року – лише 133, тобто зменшення відбулося більше ніж у п'ять разів.

Особливо складними для функціонування цих фінансових установ стали 2014–2015 роки. Так, якщо у 2013 році в Україні діяло 624 кредитні спілки, то вже у 2016 році їх залишилося лише 462. Така динаміка є цілком зрозумілою, адже ускладнення фінансових умов здійснення діяльності негативно вплинуло на стабільність функціонування установ кредитної кооперації. У результаті на ринку залишилися лише ті кредитні спілки, які дійсно здійснювали ефективну діяльність, змогли вибудувати надійні системи ризик-менеджменту та налагодити стійку співпрацю з клієнтами.

Слід враховувати, що в цей період усі групи економічних суб'єктів зіткнулися зі складними наслідками фінансової кризи. Девальвація

національної валюти призвела до знецінення заощаджень у гривні, що, у свою чергу, зменшило довіру до фінансових інституцій. Ускладнення загальної фінансової ситуації в країні вплинуло також на кредитоспроможність клієнтів кредитних спілок, спричинивши зростання простроченої заборгованості за кредитами. При цьому протягом усього періоду аналізу спостерігалось зменшення кількості членів кредитних спілок, які мають заборгованість за кредитами – з 496,5 млн осіб до 38,6 млн осіб, що ілюструє рис. 2.11.

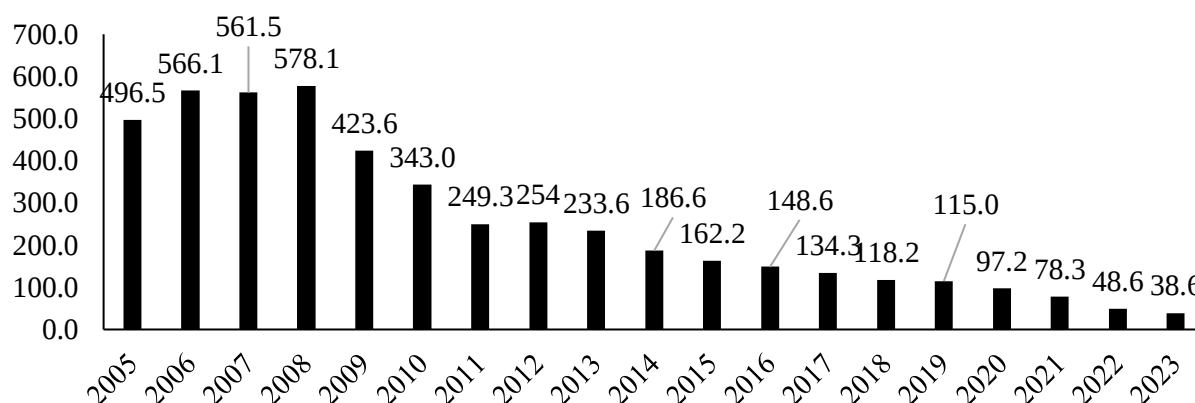

Рис. 2.11 – Кількість членів кредитних спілок, які мають заборгованість за кредитами, тис. осіб

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Частково ситуацію, представлену на рис. 2.11, можна пояснити тим, що протягом 2005–2023 років в Україні суттєво скоротилася кількість членів кредитних спілок, які мають внески на депозитних рахунках – з 78 000 осіб у 2005 році до 8000 осіб у 2023 році.

Водночас обсяги кредитів, наданих членам кредитних спілок, також зазнали значного скорочення в період 2014–2015 років. Це було зумовлено загальним ускладненням фінансової ситуації в країні, зниженням платоспроможності населення та зростанням ризиків кредитування. Однак, починаючи з 2019–2020 років, спостерігається поступове відновлення обсягів кредитування, що свідчить про адаптацію кредитних спілок до нових умов функціонування та поступове зростання довіри до них з боку домогосподарств. Відповідна динаміка представлена на рис. 2.12.

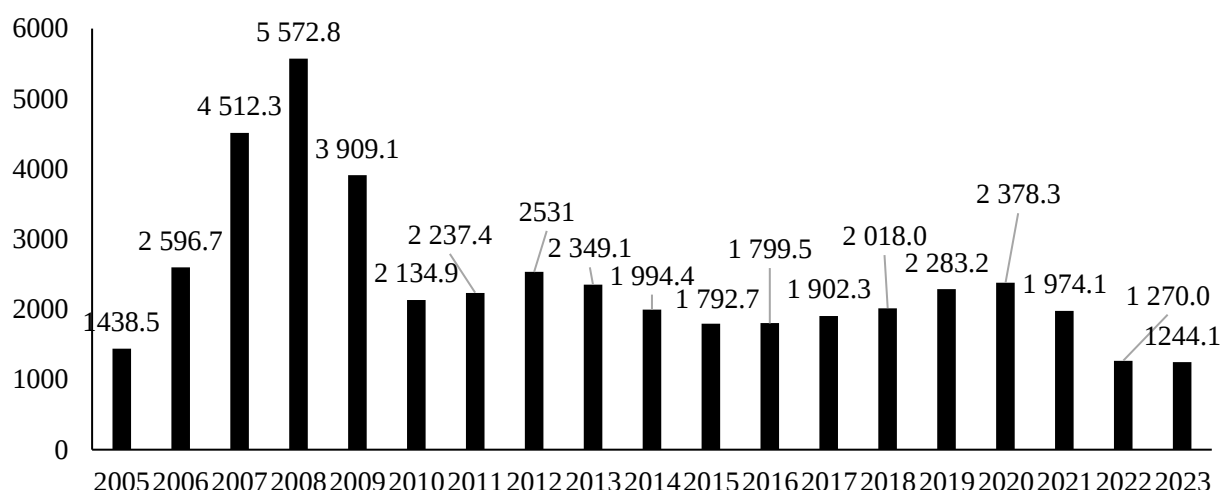

Рис. 2.12 – Кредити надані членам КС

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Можна зробити висновок, що до 2008 року кредитні спілки в Україні поступово нарощували власні можливості щодо кредитування економічних суб'єктів. При цьому спостерігається спад їхньої активності після 2007–2008 років. Якщо у 2008 році кредити, надані цими установами своїм членам, становили 5,57 млрд грн, то вже у 2009 році — 3,9 млрд грн, а у 2010 році — лише 2,1 млрд грн. Показника 2008 року кредитні спілки так і не змогли досягти протягом наступних 15 років.

Різкий спад обсягів кредитів, наданих цими установами у 2014–2015 роках, було подолано лише у 2018 році, коли обсяг позик, наданих членам кредитних спілок, сягнув 2,02 млрд грн, що наблизилося до докризового рівня 2013 року — 2,4 млрд грн.

Звичайно, війна суттєво вплинула на фінансовий стан і загалом діяльність кредитних спілок. Насамперед у 2022 році кількість цих установ зменшилася зі 178 одиниць у 2021 році до 162 – у 2022 році, і до 133 – у 2023 році відповідно. Це, своєю чергою, вплинуло й на обсяги кредитів, які надаються цими фінансовими установами: у 2021 році – 1,97 млрд грн, у 2022 – 1,27 млрд грн, а у 2023 – 1,24 млрд грн. Усе це свідчить про поступовий занепад сфери кредитної кооперації, яка в Україні так і не змогла посісти

вагому роль у функціонуванні ринку кредитних послуг, як це спостерігається у країнах із більш розвиненим ринком кооперативного кредитування.

При цьому також спостерігається зменшення кількості кредитів, що надаються членам кредитних спілок. Відповідна інформація представлена на рис. 2.13.

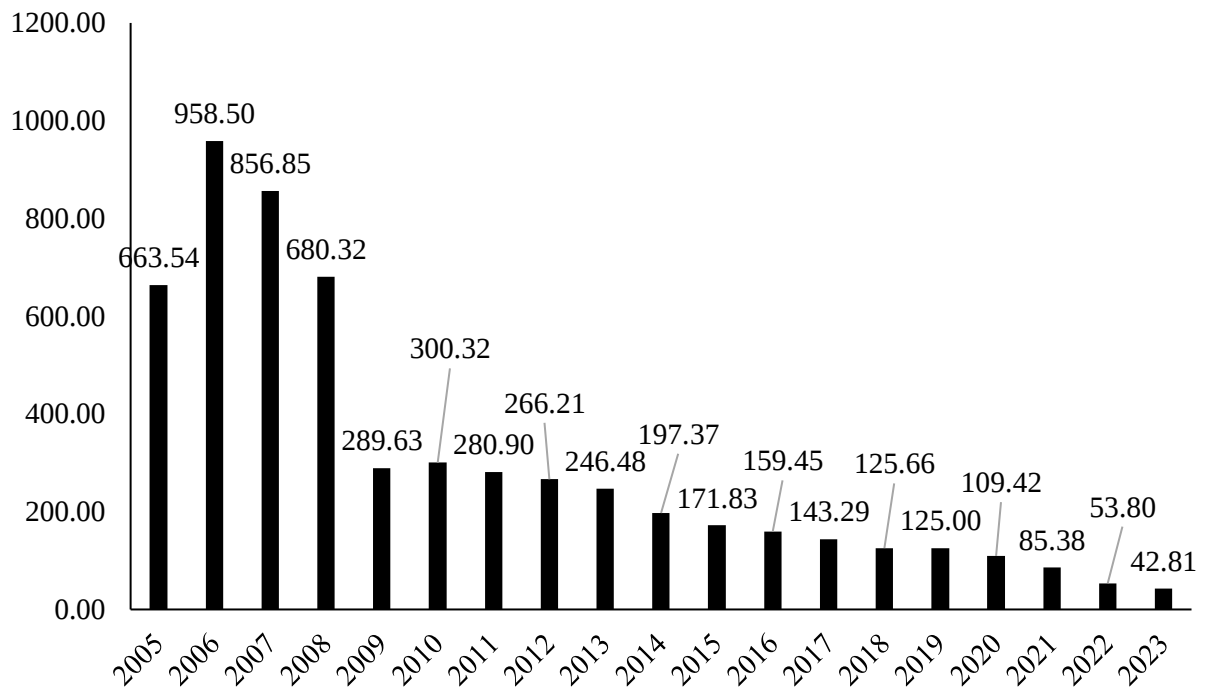

Рис. 2.13 – Кількість кредитів які видані кредитними спілками, тис. од.

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Таким чином, якщо на кінець 2007 року в Україні кредитні спілки видали 856,85 тисячі позик, то вже у 2008 році, під впливом фінансово-економічної кризи, цей показник знизився до 680,31 тисячі позик. У 2009 році, після переоцінки ризиків та згорання кредитування економічних суб'єктів, кількість виданих позик скоротилася до 289,63 тисячі. У наступні роки цей показник продовжував зменшуватися. У 2013 році кредитні спілки видали 246,48 тисячі кредитів, у 2015 році – 171,27 тисячі, у 2020 році – 109,42 тисячі, а у 2023 році – лише 42,8 тисячі позик. Найбільшими темпами скорочення кількості виданих кредитів відзначалися 2008, 2009, 2014, 2015, 2021 та 2022 роки. Це дозволяє чітко простежити зв'язок між загостренням фінансової ситуації в країні та зниженням активності кредитних спілок. Кожен такий

кризовий період супроводжувався як скороченням кількості установ, так і зменшенням обсягів їхньої кредитної діяльності.

Важливу роль у функціонуванні кредитних спілок відіграє регуляторна політика держави, зокрема діяльність Національного банку України, який здійснює нагляд у сфері кредитної кооперації. Упродовж останніх років НБУ проводить складну, але необхідну роботу, спрямовану на підвищення фінансової стійкості кредитних спілок, зокрема через ліквідацію установ, що не відповідають вимогам законодавства або не зацікавлені у веденні прозорої діяльності відповідно до норм регулятора. Саме втручання НБУ в цей сегмент ринку призвело до різкого скорочення кількості діючих кредитних спілок, адже до цього часу держава не здійснювала комплексного контролю за їх фінансовою стійкістю. Як засвідчує аналіз, кредитні спілки періодично стикаються із зовнішніми економічними шоками, і їхня неспроможність ефективно реагувати на такі виклики обумовлює погіршення результатів їхньої діяльності після кожної кризи.

Національний банк України намагається переглянути основні умови функціонування цього сегмента, залишивши на ринку лише ті кредитні спілки, які мають достатній рівень фінансової стабільності та здатні ефективно працювати в умовах змінного зовнішнього середовища. Значення ефективного регулювання кредитних спілок зростає також у зв'язку з тим, що вони мають право не лише надавати кредити, а й залучати депозитні ресурси, зокрема кошти домогосподарств. Це підвищує їхню роль у розвитку депозитного ринку та у процесі формування заощаджень економічних суб'єктів у межах національної економіки. Забезпечення повернення залучених ресурсів і підтримка довіри домогосподарств до фінансових установ вимагають якісного та відповідального підходу до регулювання їхньої діяльності.

При цьому протягом 2005–2023 років спостерігалось поступове зменшення внесків членів кредитних спілок на депозитні рахунки. Відповідна динаміка представлена на рис. 2.14.

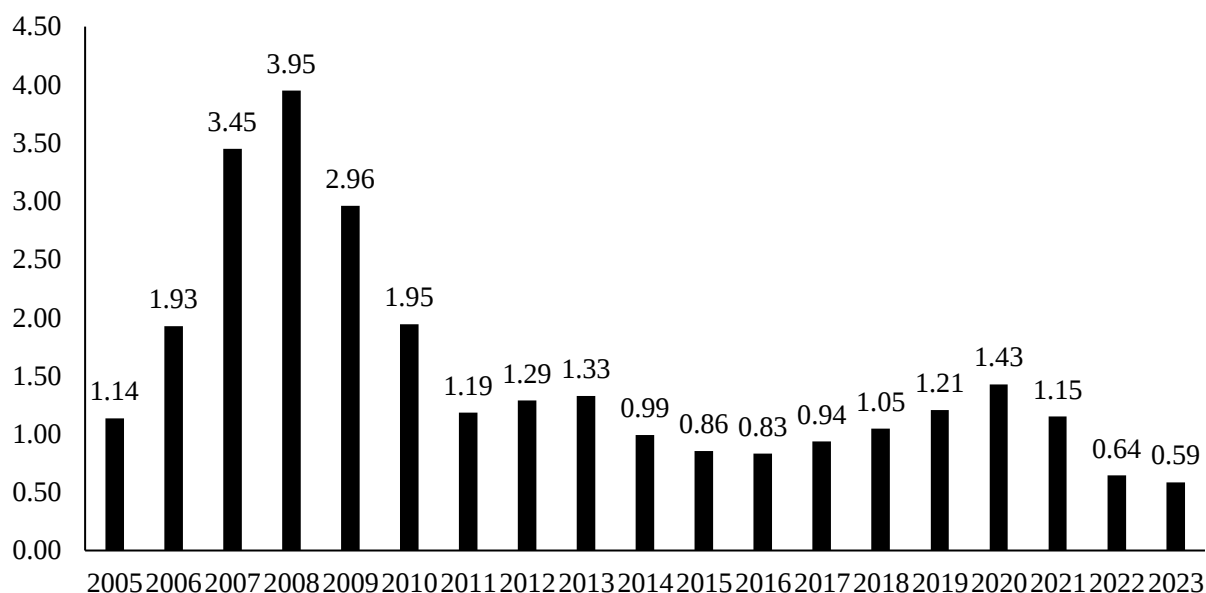

Рис. 2.14 – Внески членів кредитних спілок на депозитні рахунки

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Отже, якщо на кінець 2008 року внески членів кредитних спілок на депозитні рахунки становили 3,95 млрд грн, то вже на кінець 2023 року – лише 586 млн грн. Найбільший спад цього показника спостерігався у 2014–2015 роках. Проте, за статистичними даними, у 2020 році відбулося його відновлення до рівня 2013 року – тоді обсяг внесків становив 1,4 млрд грн. Війна мала суттєвий негативний вплив на цей показник, що є логічним, оскільки невизначеність і нестабільність не сприяють готовності економічних суб'єктів довіряти свої кошти фінансовим установам. У 2022 році обсяг внесків становив 644,8 млн грн, тобто у порівнянні з 2021 роком зменшення становило понад 500 млн грн.

Досить показовим для аналізу кризових явищ у сфері кредитних операцій є показник заборгованості за простроченими кредитами, наданими членам кредитних спілок. Після фінансово-економічної кризи 2007–2008 років цей показник зріс удвічі – з 675 млн грн у 2008 році до 1,036 млрд грн у 2010 році. У подальші роки заборгованість суттєво зменшилася внаслідок ліквідації значної кількості кредитних спілок, зміни підходів до видачі позик та реструктуризації виданих кредитів.

Отже, результати аналізу окремих показників розвитку системи кредитної кооперації в Україні свідчать, що в сучасних умовах кредитні спілки функціонують у досить складному середовищі, що ускладнює забезпечення стабільної діяльності. Це потребує від них перегляду підходів до ведення бізнесу, впровадження сучасних систем управління кредитними ризиками та оновлення моделей організації роботи. Таких змін вимагає і Національний банк України, який наразі проводить реформу всієї сфери діяльності небанківських фінансово-кредитних посередників.

Проведемо також короткий аналіз кредитної активності фінансових компаній на ринку фінансових послуг України. Зауважимо, що станом на кінець 2020 року кількість таких установ становила 1021, тоді як у 2023 році – лише 559 одиниць. Відповідна інформація представлена на рис. 2.15.

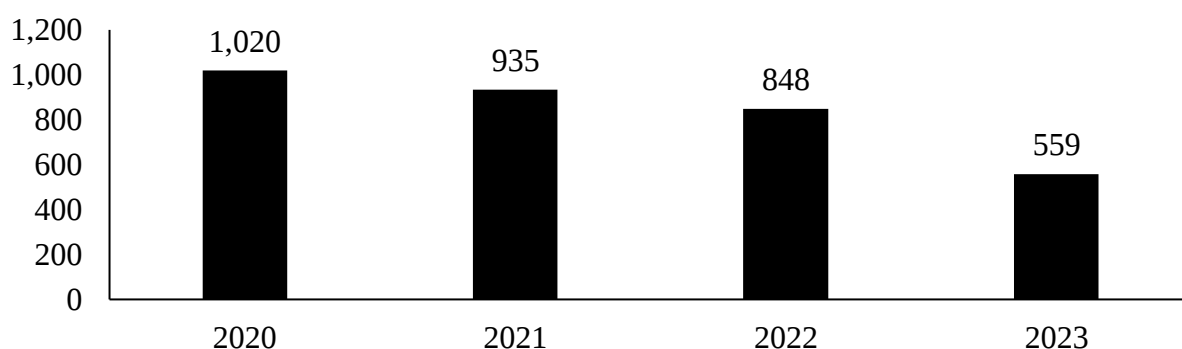

Рис. 2.15 – Кількість фінансових компаній в Україні

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Отже, з даних рис. 2.15 можна зробити висновок, що протягом останніх чотирьох років в Україні спостерігається суттєве скорочення кількості фінансових компаній, які надають кредитні послуги клієнтам. Частково це можна пояснити війною, яка не сприяє розвитку ринку кредитних послуг, особливо для небанківських фінансових установ, які змушені конкурувати з банками та кредитними спілками.

Іншою причиною різкого зменшення кількості фінансових компаній є зміна підходів з боку Національного банку України, який здійснює нагляд за діяльністю цих установ. Після отримання відповідних повноважень НБУ

запровадив нові, жорсткіші вимоги до функціонування фінансових компаній, і фактично щомісяця приймає рішення про виключення з реєстру або ліквідацію тих компаній, які не відповідають цим оновленим стандартам регулювання.

Водночас, незважаючи на скорочення кількості фінансових компаній, обсяг наданих ними фінансових послуг у 2020–2023 роках зростає (рис. 2.16). Якщо станом на кінець 2020 року цей показник становив 264 млн грн, то на кінець 2023 року – вже 288,27 млн грн. Основним джерелом такого зростання стало розширення обсягу послуг з надання коштів у позику, тобто на умовах фінансового кредиту. У 2020 році обсяг таких послуг становив 28,07 млрд грн, тоді як у 2023 році — вже 32,51 млрд грн (рис. 2.16).

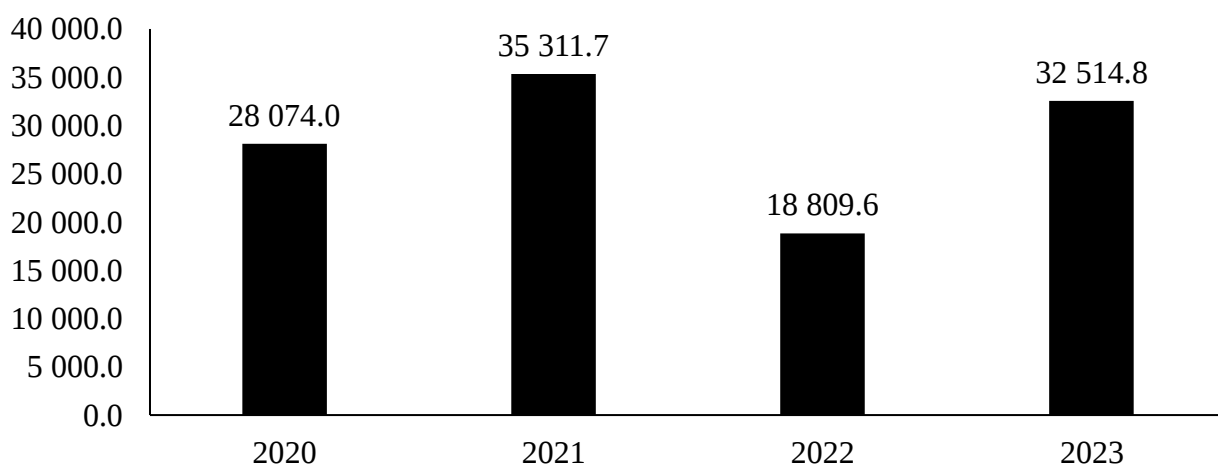

Рис. 2.16 – Надання коштів у позику, у т. ч. і на умовах фінансового кредиту

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

З даних рис. 2.16 можна констатувати, що протягом 2020–2023 років в Україні обсяг наданих послуг з факторингу суттєво зменшився – з 23,28 млн грн у 2020 році до 15,45 млн грн у 2023 році, тобто більш ніж на 30 %. Аналогічна тенденція простежується і у сфері фінансового лізингу. Якщо у 2020 році обсяг таких послуг становив 508,3 млн грн, то у 2023 році – лише 233,4 млн грн. Це зниження більш ніж удвічі свідчить про наявність кризових явищ у сфері розвитку фінансового лізингу.

У табл. 2.1 представлено інформацію про фінансові компанії, які надають кошти в позику економічним суб'єктам.

Розвиток фінансових компаній в Україні

Назва статті	2020	2021	2022	2023
Кількість фінансових компаній, що мають діючі ліцензії на надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту, одиниць	775	733	634	457
Заборгованість за виданими кредитами, на кінець звітного періоду	74 154,1	71 635,3	77 900,6	102 196,7
у тому числі за видами клієнтів:				
юридичні особи	60 263,7	58 081,1	69395,3	91 963,8
фізичні особи - підприємці	294,2	458,7	473,4	932,4
фізичні особи	13 596,2	13 095,4	8031,9	9 300,5
Кількість укладених договорів з надання коштів у позику, в тому числі й на умовах фінансового кредиту, за звітний період, одиниць	3474252	3473407	1589723	2220758
у тому числі за видами клієнтів:				
юридичні особи	188 382	162 364	1013	967
фізичні особи - підприємці	1916	295	836	1372
фізичні особи	3 283 954	3 310 748	1587874	2 218 419

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Отже, станом на кінець 2023 року в Україні функціонувало 457 фінансових компаній, які надають позики. Протягом останніх чотирьох років спостерігається суттєве скорочення кількості таких компаній: з 775 одиниць у 2020 році до 457 у 2023 році, тобто зменшення становило понад 40 %. Звичайно, це скорочення вплинуло і на кількість укладених договорів про надання коштів у позику – на кінець 2023 року їх було укладено 2,22 млн, тоді як на кінець 2020 року – 3,47 млн договорів.

Зниження кількості фінансових установ на ринку кредитних послуг супроводжується зростанням загальної заборгованості за кредитами, виданими юридичним та фізичним особам. Згідно з даними табл. 2.1, у 2020 році ця заборгованість становила 74,15 млрд грн, а на кінець 2023 року вже 102,2 млрд грн. При цьому спостерігається суттєве скорочення заборгованості фізичних осіб – із 13,6 млрд грн у 2020 році до 9,3 млрд грн у 2023 році. Натомість заборгованість юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців зросла, особливо значним було зростання заборгованості саме юридичних осіб. У 2023 році її обсяг досяг 91,96 млрд грн.

На зростання цього показника істотно вплинула війна та її наслідки. У 2021 році, навпаки, спостерігалось зниження заборгованості юридичних осіб перед фінансовими компаніями – з 60,26 млрд грн у 2020 році до 58,08 млрд грн. Проте вже у 2022 році відбулося різке зростання цього показника – до 69,4 млрд грн, з подальшим суттєвим збільшенням у 2023 році до 91,96 млрд грн.

Також варто зазначити, що діяльність факторингових компаній та суб'єктів господарювання, які мають право надавати послуги фінансового лізингу, протягом останніх чотирьох років також значно скоротилася. На рис. 2.17 представлено динаміку кількості фінансових компаній, які здійснюють факторингову діяльність. Ця інформація підтверджує істотне скорочення кількості таких компаній, що відповідно позначається і на обсягах укладених договорів факторингу.

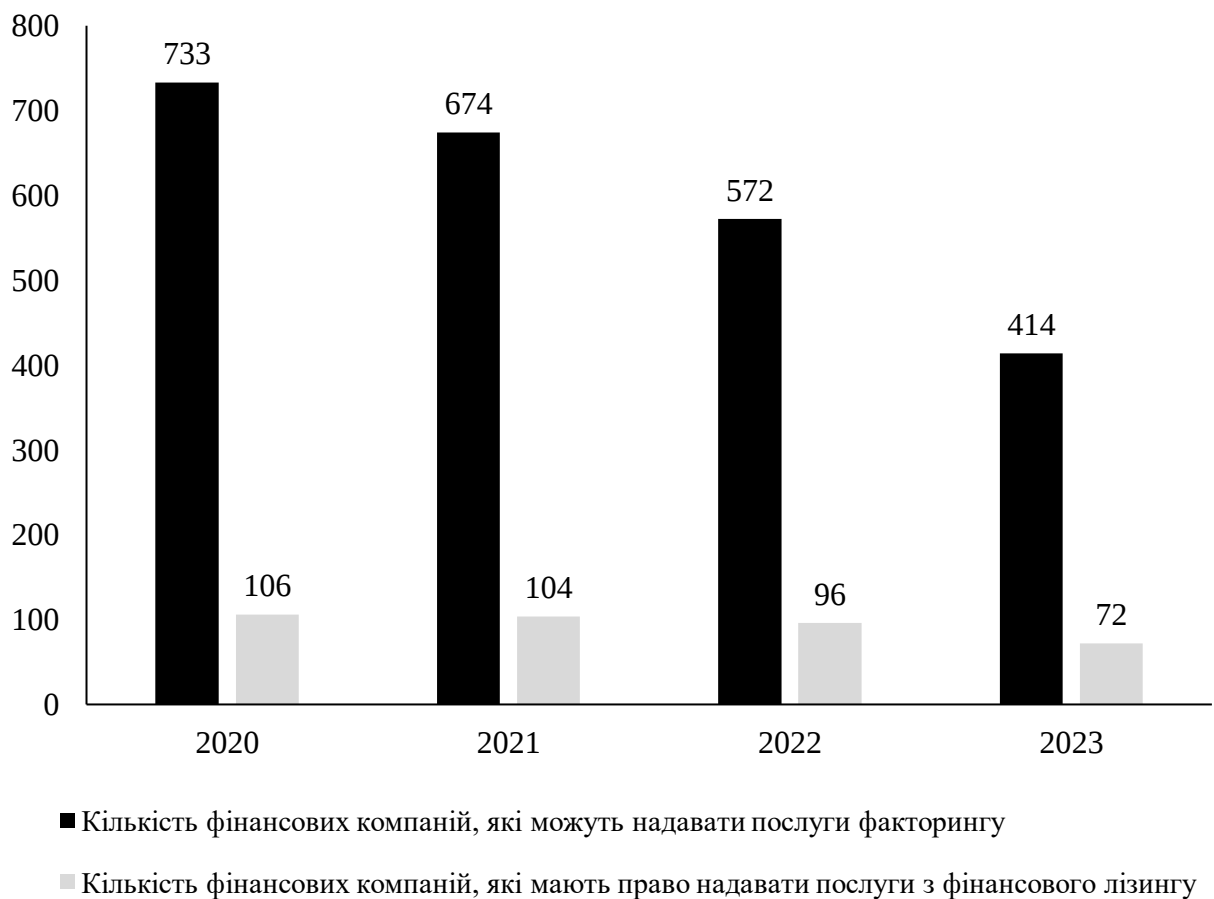

Рис. 2.17 – Кількість фінансових компаній в Україні, які мають право надавати послуги факторингу та фінансового лізингу

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Дані рис. 2.17 свідчать про те, що зменшення кількості фінансових компаній, які мають право надавати послуги факторингу, також вплинуло на зниження вартості договорів, укладених протягом звітного періоду у 2020–2023 роках. Так, на кінець 2020 року в Україні було укладено договорів факторингу на загальну суму 23,29 млрд грн, тоді як у 2023 році — лише на 15,45 млрд грн. З аналізу рис. 2.17 можна зробити висновок, що на активність фінансових компаній у сфері факторингу суттєво вплинула війна. Це підтверджується тим, що у 2021 році спостерігалось зростання вартості договорів факторингу до 26,83 млрд грн, однак після початку військової агресії показник різко знизився.

Значне скорочення активності спостерігається також у сфері фінансового лізингу. Якщо на кінець 2020 року в Україні було зареєстровано 521 фінансову компанію, що мали право надавати такі послуги, то на кінець 2023 року їхня кількість скоротилася до 256 одиниць. Крім того, якщо проаналізувати кількість зареєстрованих установ, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, а також кількість компаній, що мають чинну ліцензію на надання послуг з фінансового лізингу, то спостерігається тенденція до зменшення і в цих категоріях протягом 2020–2023 років. Відповідна інформація представлена у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Інформація про розвиток ринку фінансового лізингу

Назва статті	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5
Кількість фінансових компаній, що мають діючі ліцензії на надання послуг з фінансового лізингу, на кінець звітного періоду, одиниць	521	487	385	256
Кількість зареєстрованих установ, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, на кінець звітного періоду, одиниць	146	137	98	76
Кількість установ, які мають діючу ліцензію на право надання послуг з фінансового лізингу (юридичних осіб-лізингодавців), на кінець звітного періоду, одиниць	106	104	96	72
Кількість договорів фінансового лізингу, на кінець звітного періоду, одиниць	21 760	23 582	21 181	18 691

Закінчення табл. 2.2

1	2	3	4	5
у тому числі укладених фінансовими компаніями	2665	2833	2887	3270
у тому числі укладених юридичними особами - лізингодавцями	19 095	20 749	18 294	15 421
у тому числі за видами клієнтів:				
юридичні особи	15 711	16 107	14 007	11 318
фізичні особи	6049	7475	6566	6882
Вартість договорів фінансового лізингу, на кінець звітного періоду	41 956,6	9 221,4	43 883,8	38 384,1
у тому числі укладених фінансовими компаніями	2829,7	185,6	2491,9	2511,6
у тому числі укладених юридичними особами - лізингодавцями	39 127,0	9 035,9	41 391,9	35 872,4
Кількість договорів фінансового лізингу, укладених за період, одиниць	3652	4464	1606	2192
Вартість договорів фінансового лізингу, укладених за період	9235,9	9221,4	3354,9	4848,3
Розподіл джерел фінансування лізингових операцій за звітний період фінансовими компаніями	511,4	125,9	33,4	193,5
Розподіл джерел фінансування лізингових операцій за звітний період юридичними особами-лізингодавцями	5304,9	6756,7	2661,3	3539,6

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Цілком логічно, що зменшення кількості фінансових компаній, які надають послуги з фінансового лізингу, вплинуло й на кількість укладених договорів надання таких послуг. Така ситуація також позначилася на показнику вартості договорів фінансового лізингу, укладених як фінансовими компаніями, так і юридичними особами-лізингодавцями. Відповідна інформація представлена на рис. 2.18.

Таким чином, з даних рис. 2.18 можна зробити висновок, що в Україні суттєво зменшується вартість договорів фінансового лізингу, укладених юридичними особами — лізингодавцями. У 2020 році обсяг таких послуг становив 39,13 млрд грн, а у 2023 році – вже 35,87 млрд грн. Водночас зменшується і обсяг послуг з фінансового лізингу, які надають фінансові компанії, тобто ті, що мають відповідну ліцензію на здійснення такої діяльності. У 2020 році обсяг цих послуг становив 2,803 млрд грн, а у 2023 році – 2,51 млрд грн. Загальне зниження у цьому сегменті є незначним,

враховуючи, що у 2022 році цей показник становив 2,49 млрд грн, тобто у 2023 році навіть спостерігається невелике зростання.

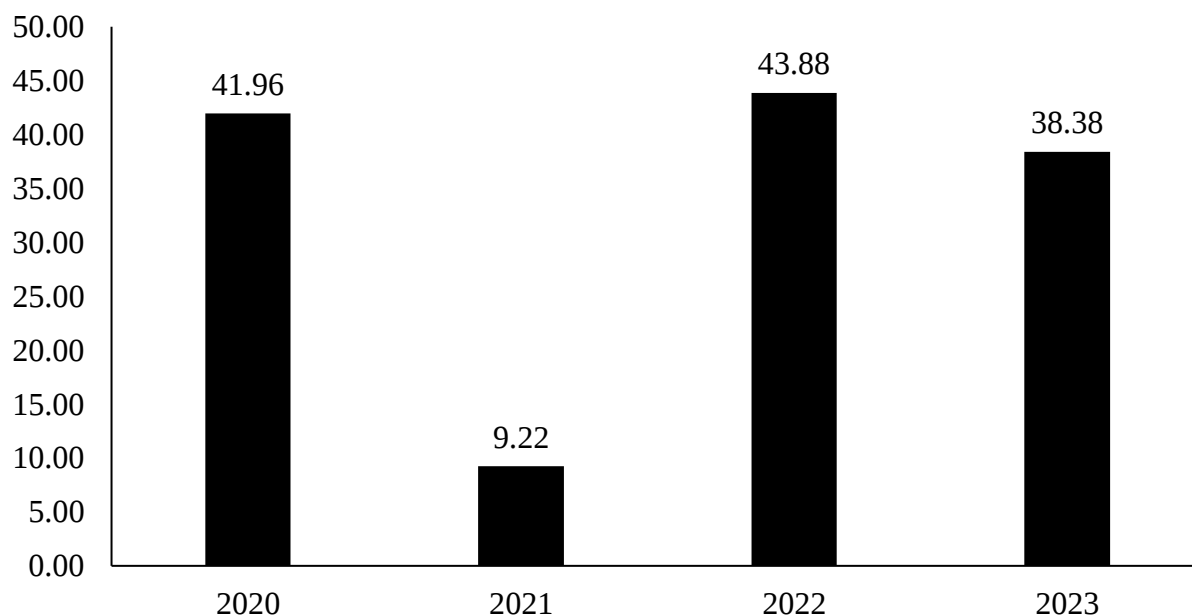

Рис. 2.18 – Вартість договорів фінансового лізингу, млрд грн

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Звичайно, діяльність лізингових та факторингових компаній, а точніше фінансових компаній, які мають право надавати ці види послуг, тісно корелює з економічною ситуацією в країні й пов'язана з формуванням попиту на відповідні фінансові інструменти з боку економічних суб'єктів. Зниження ділової активності в межах національного господарства призводить до скорочення обсягів діяльності і фінансових лізингових компаній. Це зумовлено як погіршенням кредитоспроможності потенційних клієнтів, так і загальним зниженням попиту на додаткові фінансові ресурси. У таких умовах економічні суб'єкти часто призупиняють дію запланованих інвестиційних проєктів або відкладають реалізацію нових до настання більш стабільного періоду.

Розглянемо також функціонування ще одного виду небанківських кредитних установ – ломбардів, які відіграють важливу роль у функціонуванні ринку кредитних послуг, надаючи специфічні фінансові послуги економічним суб'єктам, і насамперед – домогосподарствам.

Станом на кінець 2023 року в Україні було зареєстровано 146 ломбардів. Відповідна інформація представлена на рис. 2.19.

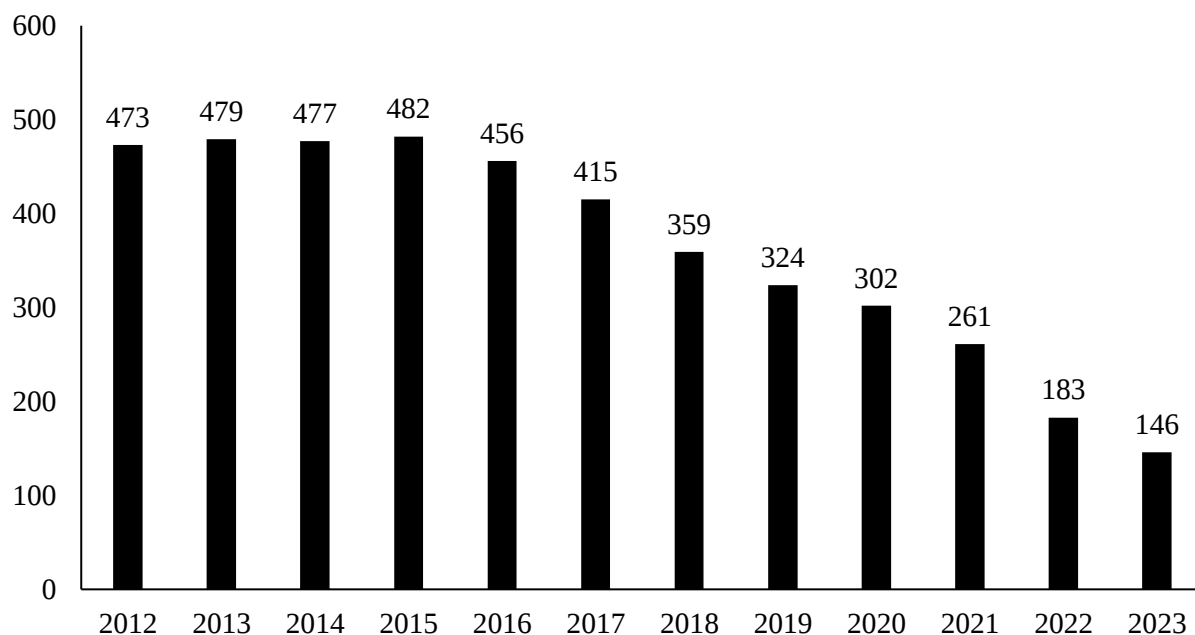

Рис. 2.19 – Кількість ломбардів в Україні

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

З даних рис. 2.19 також спостерігається поступове зниження кількості ломбардів в Україні протягом 2012–2023 років. Зокрема, у 2012 році їх налічувалося 473 одиниці, що свідчить про те, що за останні 12 років кількість цих фінансових установ зменшилася більш ніж утричі. Особливо високі темпи скорочення спостерігалися у 2019–2023 роках: так, кількість ломбардів зменшилася вдвічі – з 359 у 2018 році до 146 у 2023 році.

Водночас, як засвідчують дані рис. 2.20, обсяг активів ломбардів упродовж 2012–2023 років постійно зростав. Зменшення кількості установ практично не вплинуло на загальний обсяг їхніх активів. Це свідчить про те, що з ринку поступово виходили або були ліквідовані ті ломбарди, які не здійснювали активної економічної діяльності чи порушували чинне законодавство, внаслідок чого Національний банк України відкликав їхні ліцензії на здійснення відповідних послуг.

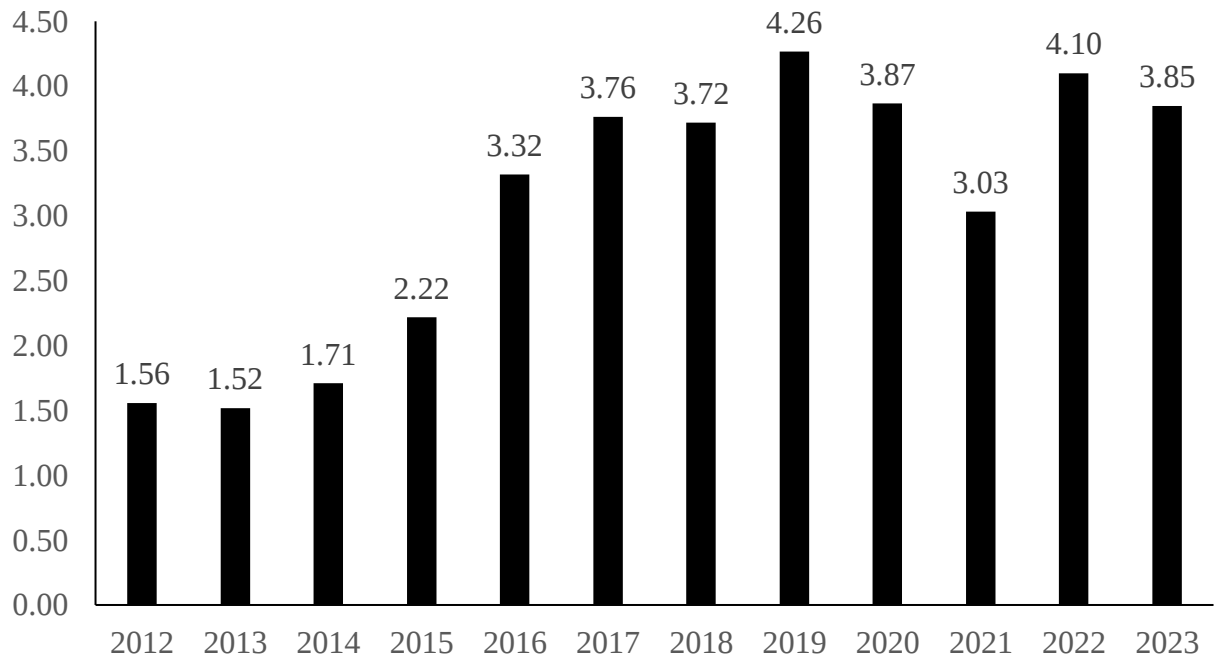

Рис. 2.20 – Обсяг активів ломбардів в Україні

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

У 2012 році обсяг активів ломбардів становив 1,56 млрд грн, тоді як у 2023 році — вже 3,85 млрд грн. Особливо різке зростання цього показника спостерігалось у 2022 році, коли активи зросли з 3,03 млрд грн у 2021 році до 4,1 млрд грн. Загалом обсяг активів ломбардів часто відображає окремі тенденції у функціонуванні цих суб'єктів господарювання та ринку фінансових послуг загалом. Як свідчить досвід розвитку ломбардів в Україні, активи цих установ, як і обсяги виданих ними позик, зазвичай зростають у періоди економічної нестабільності та кризових явищ.

На рис. 2.21 представлена інформація про суму наданих ломбардами фінансових кредитів економічним суб'єктам. Як показує динаміка, упродовж 2012–2023 років цей показник змінювався досить ситуативно. Особливо активне зростання обсягів кредитування спостерігалось у 2013–2015 роках. У 2014 році обсяг наданих кредитів становив 8,41 млрд грн, а вже у 2016 році — 16,72 млрд грн. Водночас різке зниження обсягів виданих кредитів зафіксовано у 2021 році — до 11,91 млрд грн, у порівнянні з 16,57 млрд грн у 2020 році.

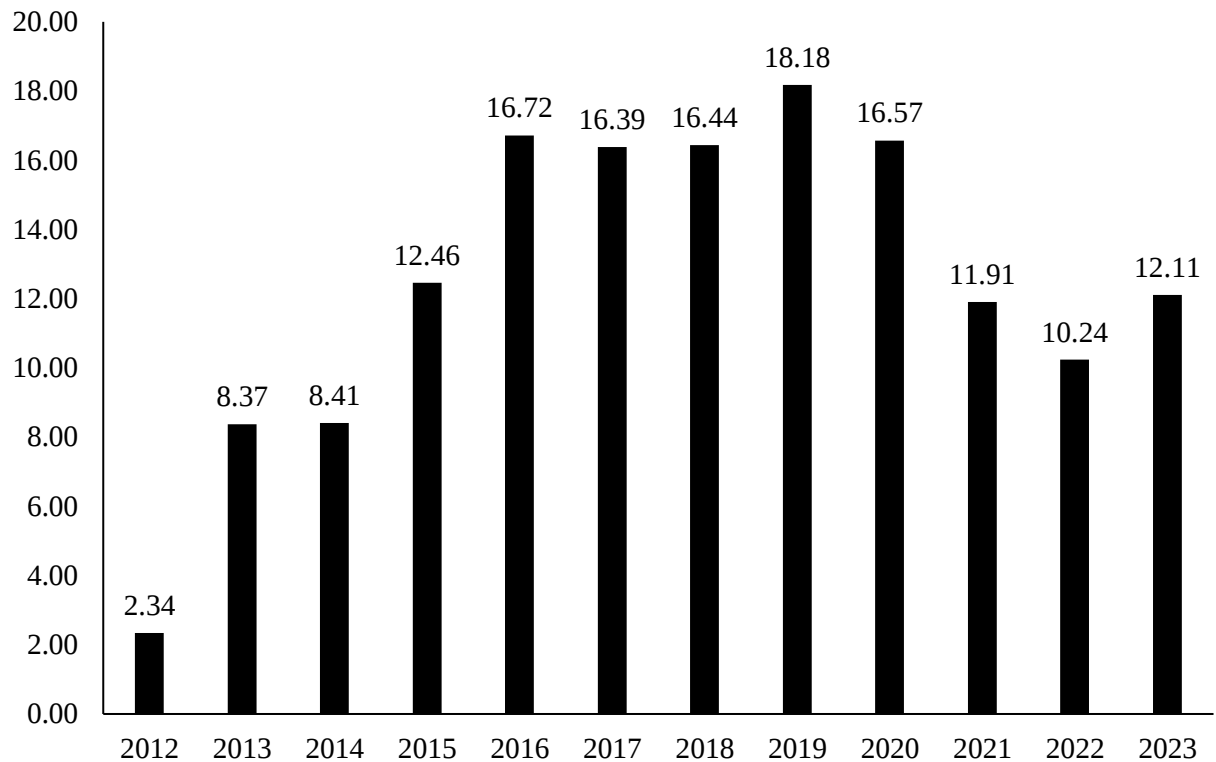

Рис. 2.21 – Обсяг наданих фінансових кредитів ломбардами

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Звичайно, війна суттєво вплинула на розвиток ломбардів в Україні, зокрема через зменшення їхнього загального власного капіталу. Скорочення кількості таких установ також позначилося на загальних показниках функціонування цих фінансових посередників. Водночас статистична інформація про діяльність ломбардів засвідчує і значний вплив змін у регуляторному середовищі, пов'язаних із передачею функцій з регламентації їхньої діяльності від Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, до Національного банку України.

Саме зміна нормативно-правового забезпечення, а також підвищення вимог НБУ до фінансової стійкості ломбардів та якості надання ними фінансових послуг, зумовлюють те, що статистичні показники їхньої діяльності за різні роки не завжди є порівнянними.

У табл. 2.3 представлено дані про розвиток ломбардів в Україні.

Таблиця 2.3

Інформація про діяльність ломбардів в Україні

Назва статті	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість ломбардів (на кінець періоду)	473	479	477	482	456	415	359	324	302	261	183	146
Активи, млн грн	1 558,4	1 518,6	1 710,3	2 218,6	3 317,7	3 763,7	3 721,3	4 264,8	3 866,8	3 034,3	4 101,0	3 847,4
Власний капітал, млн грн	1 035,2	995,3	970,4	1 100,2	1 481,6	1 648,5	1 867,2	1 862,7	1 679,8	1 213,9	1 356,6	1 262,2
Сума наданих фінансових кредитів під заставу, млн грн	2 338,2	8 368,2	8 410,8	12 459,7	16 718,0	16 389,0	16 442,3	18 178,5	16 571,0	11 909,3	10 239,8	12 114,8
Вартість майна, прийнятого в заставу, млн грн	2 928,6	10 885,7	10 875,46	18 446,6	31 221,5	44 484,1	19 926,8	21 156,4	18 951,1	13 836,6	11 521,1	13 633,1
Сума погашених фінансових кредитів, млн грн	2 323,5	8 347,8	8 202,3	12 155,3	16 414,7	16 395,9	16 139,7	17 840,8	16 629,9	11 709,2	10 375,0	11 976,2
з них: погашено за рахунок майна, наданого в заставу	139,6	602,8	660,0	842,0	1 837,4	2 081,5	1 742,8	2 396,9	2 886,0	1 415,8	1 545,3	2 481,1
Сума нарахованих процентів за користування фінансовими кредитами, млн грн	348,3	1 370,9	1 391,8	2 055,7	2 643,3	2 766,0	2 909,4	3 234,1	3 314,2	2 425,1	2 224,2	2 697,7
Загальна сума отриманих доходів, млн.грн.	445,5	1 770,6	1 996,6	2 500,9	3 217,1	3 358,7	3 450,5	3 804,8	3 884,2	2 850,6	2 571,6	3 164,7
Загальна сума витрат, млн грн	423,2	1 658,3	1 877,6	2 290,7	3 045,3	3 177,3	3 354,3	3 649,1	3 754,2	2 740,9	2 717,0	3 000,9
Кількість наданих фінансових кредитів під заставу (тис. од.)	3 077,2	12 131,3	10 930,11	10 600,0	11 943,6	12 226,3	11 749,5	11 766,7	9 810,4	5 961,7	5 237,7	5 693,9
Кількість договорів, погашених за рахунок майна, наданого в заставу (тис. од.)	454,9	1 164,7	1 191,5	1 164,8	1 264,7	1 530,8	1 155,5	1 534,3	1 592,3	913,2	1 049,2	1 294,3
Середньозважена річна процентна ставка за кредитами, %	177,8	211,1	215,6	184,3	197,7	189,3	213,3	215,2	229,0	289,6	332,7	276,9

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

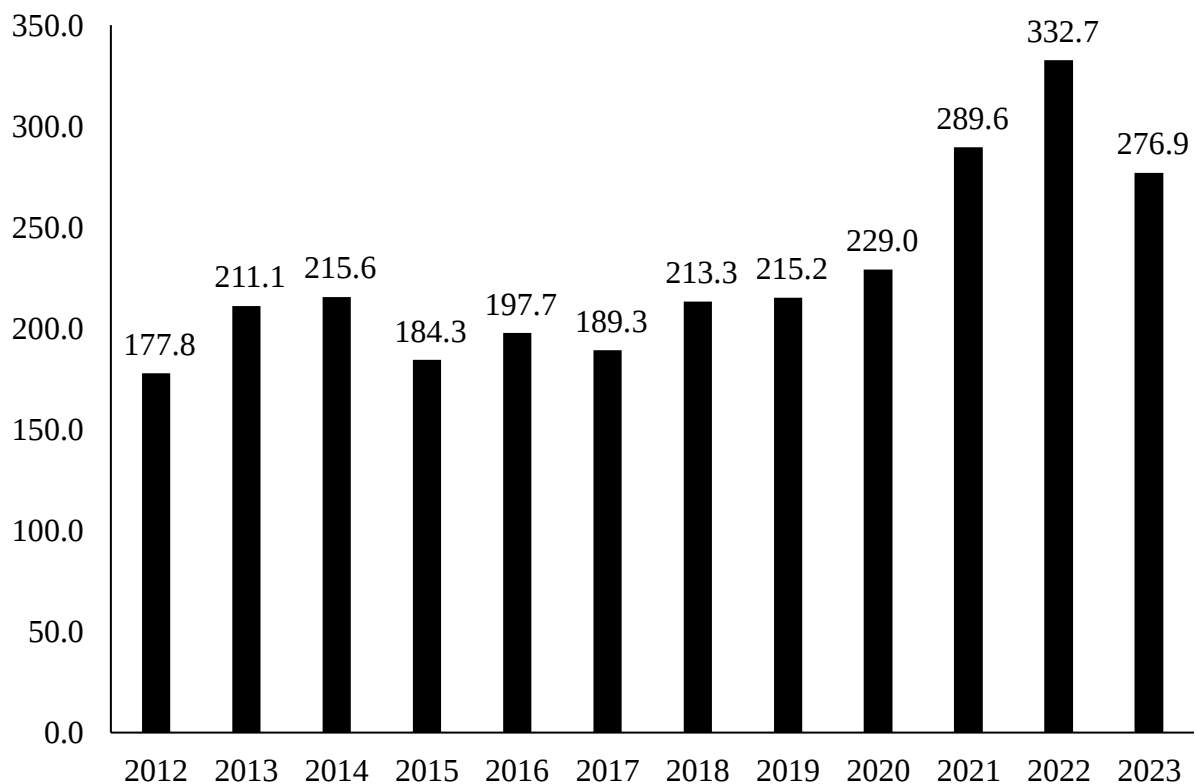
Отже, з табл. 2.3 можна зробити висновок, що у 2021 році спостерігалось зниження основних показників, які характеризують результативність діяльності ломбардів. Зокрема, йдеться про загальну суму отриманих доходів, загальну суму витрат, кількість наданих фінансових кредитів під заставу, кількість договорів, погашених за рахунок заставного майна тощо. Такий тренд зберігався також у 2022–2023 роках.

У цілому варто зазначити, що ломбарди в Україні зайняли власну нішу на ринку кредитних послуг, у межах якої досить успішно здійснюють свою діяльність. Важливим поштовхом до розвитку цих фінансових установ стала фінансово-економічна криза 2007–2008 років, коли населення втратило доступ до позикових ресурсів банківських установ, які після кризи тимчасово скоротили обсяги кредитування. У цій ситуації ломбарди частково заповнили вакуум на ринку споживчого кредитування, зосередившись на видачі позик під заставу.

Для ломбардів характерна досить специфічна модель діяльності на ринку кредитних послуг, тому конкуренція з боку інших фінансових установ у тих сегментах, де вони працюють, є відносно невисокою. Як правило, ломбарди надають короткострокові позики під високі відсоткові ставки, які значно перевищують ставки в інших фінансових установах. На рис. 2.22 представлено дані про середньозважену річну процентну ставку за кредитами, наданими ломбардами.

З даних рисунка можна зробити висновок, що саме починаючи з 2021 і до 2023 року в Україні ломбарди надавали позики під найвищі відсоткові ставки. Початок повномасштабної війни, що супроводжувався високим рівнем нестабільності економічного середовища, вплинув на зростання попиту домогосподарств на швидкі позики. Унаслідок цього середньорічна процентна ставка за такими позиками значно зросла й у 2022 році досягла в середньому 332,7 % річних.

Проте з поступовою стабілізацією функціонування ринку фінансових послуг у 2023 році річна відсоткова ставка знизилася до 276,9 %. Попри це, вона залишається на дуже високому рівні, адже протягом 2012–2020 років ломбарди в Україні не надавали позик під такі великі ставки навіть під час кризових явищ 2014–2015 років, коли спостерігалось короткочасне підвищення вартості кредитних ресурсів. Надалі ставки стабілізувалися на рівні приблизно 200 % річних.

*Рис. 2.22 – Середньозважена річна процентна ставка
за кредитами ломбардів, %*

Джерело: складено за даними НБУ <https://bank.gov.ua/>

Враховуючи результати представленого аналізу, констатуємо базові тренди, які сьогодні притаманні розвитку небанківських кредитних установ України. Серед них доцільно виокремити такі:

1) Становлення ринку небанківських фінансово-кредитних установ та їхній активний розвиток у сфері фінансових послуг;

2) оживлення діяльності небанківських фінансово-кредитних після кризи 2007–2008 років, що було обумовлено зниженням активності банківських установ на ринку кредитних послуг;

3) поступове згортання сфери кредитної кооперації та одночасний активний розвиток діяльності фінансових компаній і ломбардів;

4) зміна моделі регулювання діяльності небанківських фінансово-кредитних установ – формування нової регуляторної архітектури, у межах якої центральну роль почав відігравати Національний банк України;

5) скорочення кількості окремих типів небанківських установ у зв'язку з упровадженням нових вимог до їх функціонування;

6) фінансові компанії та кредитні спілки сформували конкурентне середовище для банків у сфері споживчого кредитування;

7) активне використання цифрових технологій фінансовими компаніями для продажу фінансових продуктів та інвестування у власний інноваційний розвиток;

8) фінансово-економічна криза 2008–2009 років спричинила збільшення кількості структурних підрозділів ломбардів і фінансових компаній по всій території України;

9) оптимізація мережі небанківських установ у 2023 році, зокрема перехід частини з них до надання послуг виключно в онлайн-форматі;

10) зростання конкуренції з боку фінтех-компаній, які активно виходять на ринок кредитних послуг;

11) небанківські кредитні установи перебувають у складних умовах конкурентної боротьби з комерційними банками, які запозичують окремі механізми кредитування, властиві небанківському сектору (швидкість ухвалення рішень, цифрові технології онлайн-продажу кредитних продуктів).

Зазначені тенденції свідчать про активну трансформацію небанківського кредитного ринку України, орієнтовану на інновації, прозорість та стійкість до викликів сучасності.

Таким чином, у межах поточного підрозділу дисертації значна увага була приділена аналізу сучасних тенденцій функціонування небанківських кредитних установ в Україні. Варто зауважити, що ці установи зазнали істотного негативного впливу внаслідок повномасштабної військової агресії. Разом з тим, і в минулому, під час фінансово-економічних криз, обумовлених як ендегенними, так і екзогенними чинниками, небанківські фінансово-кредитні установи зазнавали серйозних збитків, але змогли подолати ці виклики, нормалізувати свою діяльність і продовжити надання послуг економічним суб'єктам.

Важливу роль у сучасному розвитку небанківських кредитних установ відіграє Національний банк України, який регламентує їхню діяльність та поступово впроваджує в цей сегмент фінансового ринку принципи, що застосовуються до банківських установ. Особливе значення в такій системі відводиться прозорості діяльності небанківських кредитних установ, їхній фінансовій стійкості, здатності протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, а також якості надання послуг клієнтам. Це забезпечується передусім дотриманням чинного законодавства у сфері надання фінансових послуг, а також виконанням нормативних вимог щодо підтримки ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг.

У наступному підрозділі дисертації основну увагу буде приділено дослідженню особливостей функціонування кредитних установ в Україні в періоди окремих фінансових криз, які мали місце в країні. Зокрема, буде проаналізовано, як ці кризи впливали на подальший розвиток банківських установ, кредитних спілок, фінансових компаній і ломбардів.

2.3. Основні тенденції розвитку кредитних установ в Україні в умовах фінансової нестабільності

У попередніх підрозділах дисертації вагома увага була приділена дослідженню функціонуванню кредитних установ в Україні, їхній активності у частині надання позики економічним суб'єктам. При цьому також досліджено сучасні тенденції економічного стану загалом країни, що реалізовано через аналіз динаміки основних макроекономічних показників. В межах поточного підрозділу роботи проведемо аналіз саме передумов і наслідків кризових ситуацій у функціонуванні цих установ. З'ясуємо, яким чином вони вплинули на функціонування ринку кредитних послуг. У цьому контексті реалізуємо відповідний аналіз, розглядаючи три найбільш кризових етапи у розвитку ринку фінансових послуг України: період світової фінансово-економічної кризи 2007-2008 рр., кризи 2014-2015 рр. та складну економічну, політичну ситуацію в країні, яка настала після військового вторгнення у 2022 році.

Світова фінансова криза досить сильно «вдарила» по економіці України. У 2009 році ВВП впав на 14,1 % порівняно з 2008 роком. Промислове виробництво скорочувалось два роки поспіль – у 2009 році на 5 % порівняно з 2008 роком, а у 2010 році – ще на 20,6 % порівняно з попереднім роком. Суттєво скоротилась зовнішня торгівля товарами – у 2008 році експорт впав на 19,1 %, а імпорт – на 46,5 % порівняно з 2008 роком. Ці втрати виявились чи не найбільшими серед країн Центральної та Східної Європи. Криза перервала тривалий період економічного зростання 2000-2008 рр. та кредитний бум 2006-2008 рр. [15].

Наслідки фінансової кризи *2008-2009 рр.* для кредитних установ в Україні були надскладними й дуже негативними, особливо для здійснення кредитної діяльності. Серед них варто відзначити такі:

– різке погіршення рівня фінансової стабільності кредитних установ, що було зумовлено різким зростанням частки непрацюючих кредитів, які виникли через погіршення фінансового стану позичальників, частина з яких втратила роботу та докризовий рівень доходів, інші опинилися в скрутному фінансовому становищі внаслідок втрати ринків, зменшення попиту на їхню продукцію. Кредити, надані фізичним особам, до початку кризи зростали вищими темпами, ніж кредити, надані суб'єктам господарювання. На фоні широкої реклами та простоти отримання кредитів приріст наданих банками кредитів фізичним особам у грудні 2008 р. становив 75 % до грудня 2007 р., а у 2009 р. спостерігалось стрімке зменшення обсягів кредитування. Так, приріст кредитів у грудні 2009 та 2010 рр. (порівняно з груднем попереднього року) скоротився на 17,2 та 16,2 % відповідно [76];

– девальвація національної валюти призвела до різкого зростання реальної вартості позик економічних суб'єктів, підвищення обсягів щомісячних платежів, які такі суб'єкти не могли вже виплачувати; у 2008 р. під впливом світової фінансової кризи в Україні відбулася девальвація понад 60%, таким чином, курс іноземних валют підвищився з 5,05 до 7,70 грн за долар, з 6,92 до 7,70 грн за євро та продовжував зростати в динаміці [76];

– високий рівень валютних позик у підсумку призвів до різкого зростання обсягів кредиторської заборгованості банків, а отже, і необхідності формування значних резервів під таку заборгованість;

– значна кількість банківських установ були визнані неплатоспроможними, а окремі з них – націоналізовані з метою уникнення поширення кризових явищ у банківській системі на інші комерційні банки («Укргазбанк», «Родовід банк», «Банк “Київ”»);

– виникнення значних збитків для банківських установ у результаті переоцінки валютних активів, зобов'язань, оскільки різка девальвація гривні стала шоком для кредитної системи країни; за підсумками першої половини

2009 року, наприклад, банки втратили на 100 млн грн більше, ніж заробили за попередні 4 роки [36, с. 23; 157];

– різке погіршення довіри до діяльності банківських установ з боку економічних суб'єктів що зумовлено, з одного боку, зниженням реальної вартості їхніх депозитних ресурсів, а з іншого – втратою майна, яке купувалося в кредит, було заставою і повернуто банкам, оскільки у клієнтів не було змоги виплачувати щомісячні платежі за позиками;

– агресивна політика кредитних установ щодо зменшення кредиторської заборгованості лише поглибила рівень недовіри економічних суб'єктів до таких установ та сформувало їхню негативну репутацію;

– банки досить різко знизили обсяги кредитування національної економіки, особливо видачу позик домогосподарствам, а відновлення надання кредитних послуг тривало декілька років [161; 142].

У подальшому, після стабілізації функціонування фінансової системи України, відбулося поступове відновлення кредитної діяльності. Проте це супроводжувалося вже такими змінами в підході цих установ до надання кредитних послуг:

– ускладнилися вимоги для отримання валютних позик, кредитні установи почали надавати такі кредити виключно клієнтам, які отримували надходження у валюті кредитування;

– відновлення кредитування відбувалося поступово і тривалий час, оскільки кількість платоспроможних клієнтів у країні різко зменшилася, а кредитні установи значно підвищили вимоги до позичальників. При цьому фінансові компанії та ломбарди видавали позики й менш надійним клієнтам, покриваючи збитки за рахунок високих відсоткових ставок за позиками, які надавалися добросовісним позичальникам;

– вартість кредитних ресурсів зросла й позики стали нецікавими значній кількості суб'єктів підприємницької діяльності, для яких стало неможливо обслуговувати зазначені кредити;

– було запроваджено окремі програми реструктуризації позик економічних суб'єктів, кредитні установи, в першу чергу, баки переглядали умови чинних кредитних договорів, включаючи можливість конвертації валютних кредитів в іноземні, що повинно було спростити їх повернення суб'єктами господарювання;

– підвищився інтерес банківських установ до державних цінних паперів, що також вплинуло на обсяги кредитування національної економіки;

– кредитні установи переглянули діючі підходи до управління кредитними ризиками, підвищили вимоги до кредитоспроможності позичальників і надавали позики насамперед суб'єктами підприємницької діяльності з бездоганною кредитною історією;

– комерційні банки надавали перевагу кредитуванню великих підприємств, а відновлення кредитування малих і середніх суб'єктів підприємницької діяльності відбувалося поступово, оскільки серед таких суб'єктів небагато з них мали можливість обслуговувати нові позики;

– поступове використання сучасних технологій сприяло підвищенню доступності кредитів для різних економічних суб'єктів, які відрізнялися якісною кредитною історією;

– іпотечне кредитування відновлювалися досить довго, тому що найбільше втрат комерційні банки зазнали під час кризи саме за рахунок видачі валютних позик для придбання нерухомості; повністю іпотечне кредитування відновилося лише у 2018-2019 роках, тобто через десять років від фінансово-економічної кризи;

– підвищилися вимоги до якості застави, яка могла використовуватися при видачі позик, фінансової дисципліни позичальників, нагляду за їхнім фінансовим станом у поточному режимі;

– змінилася політика НБУ до регулювання кредитної діяльності банківських установ, проте вона залишалася недостатньо дієвою для унеможливлення виникнення глибоких кризових ситуацій і в майбутньому.

Криза 2014-2015 рр., яка виникла в результаті складних внутрішніх політичних, соціальних та економічних процесів, призвела до найгірших для функціонування фінансової системи наслідків за всю незалежність України. Навіть у 2022-2023 рр. ця система функціонувала стабільніше, ніж у 2014-2015 рр., хоча масштаб війни є набагато більшим, а втрати країни значними.

Наприклад, банківська система зазнала значних втрат: за неповних півтора року (з початку 2014 р. до кінця травня 2015 р.) обсяг депозитів у національній валюті скоротився на 74,2 млрд грн (18 %), в іноземній — на 14,8 млрд дол. (48 %); водночас, залишки за кредитами в гривні зменшилися на 97,7 млрд грн (16 %), в іноземній валюті – на 11,2 млрд дол. (29 %). Понад 70 банків визнано неплатоспроможними, значна кількість з яких у стадії ліквідації. Це створює надсерйозні проблеми не тільки для банків і їхніх клієнтів, а й для державних фінансів та реального сектору економіки [3, с. 16].

Протягом 2014 року кредитні установи в Україні за важких політичних та економічних умов наражалася на значні ризики, зокрема кредитний. Саме внаслідок зовнішніх важкопрогнозованих шоків погіршилася платоспроможність позичальників та зріс обсяг проблемної кредитної заборгованості. Банки втратили заставне майно та інше забезпечення за кредитами, що позначилося на якості кредитного портфеля та потребувало вжиття комплексу стабілізаційних заходів. Близько 40 % збитків по системі було сформовано банками, що віднесені до категорії неплатоспроможних і в яких функціонують введені Фондом гарантування вкладів фізичних осіб тимчасові адміністрації. Без урахування зазначених банків, збитки банківського сектору становили б 33,1 млрд грн. Водночас не всі банки отримали збитки. Найбільш чутливими до шоків виявилися банки, що проводили ризикову незбалансовану політику або кредитували масштабні проєкти та зазнали значних втрат від тимчасової окупації АРК та ситуації на Сході України [137].

Криза 2014-2015 рр. вимагала реалізації складної, проте ефективної банківської реформи, яка у подальшому продовжилася і проведенням системних змін у сфері регулювання роботи небанківських кредитних установ, яка кардинально змінила теперішній стан банківської і загалом кредитної системи (рис. 2.23). Отже, у цей період спостерігалися такі тенденції:

- зменшення кількості фінансових установ протягом 2014-2016 років, що було реалізовано через підвищення вимог НБУ до фінансової стійкості таких установ; наприклад, з банківської системи було виведено понад 90 банків;

- значно змінилась політика НБУ щодо регулювання діяльності банківських установ, в якій важливу роль відігравали питання транспарентності їх функціонування;

- через масштабне закриття комерційних банків, серед яких були і великі банківські установи, навіть системно важливі, громадяни, інші економічні суб'єкти втратили значні обсяги власних заощаджень, які не завжди підпадали під гарантії повернення через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб; особливо негативно ця тенденція вплинула на функціонування небанківських фінансово-кредитних установ, повернення фінансових ресурсів яких не передбачено законодавством в разі банкрутства комерційних банків;

- макроекономічна нестабільність супроводжувалася значною девальвацією національної валюти, що в підсумку зменшила реальну вартість заощаджень домогосподарств та призвела до значної кількості дефолтів за валютними кредитними, позиками, які були видані насамперед суб'єктам підприємницької діяльності (питома вага таких позик була на порядок меншою ніж це спостерігалось у 2008 році); від'ємний фінансовий результат діяльності банківського сектору сформувався насамперед за рахунок суттєвого збільшення обсягів відрахувань до резервів на можливі втрати від активних операцій. Загалом по системі відрахування до резервів зросли в 3,7 раза порівняно з 2013 роком, а їхня частка в загальних витратах збільшилася з 16,7 до 39,3 % [137];

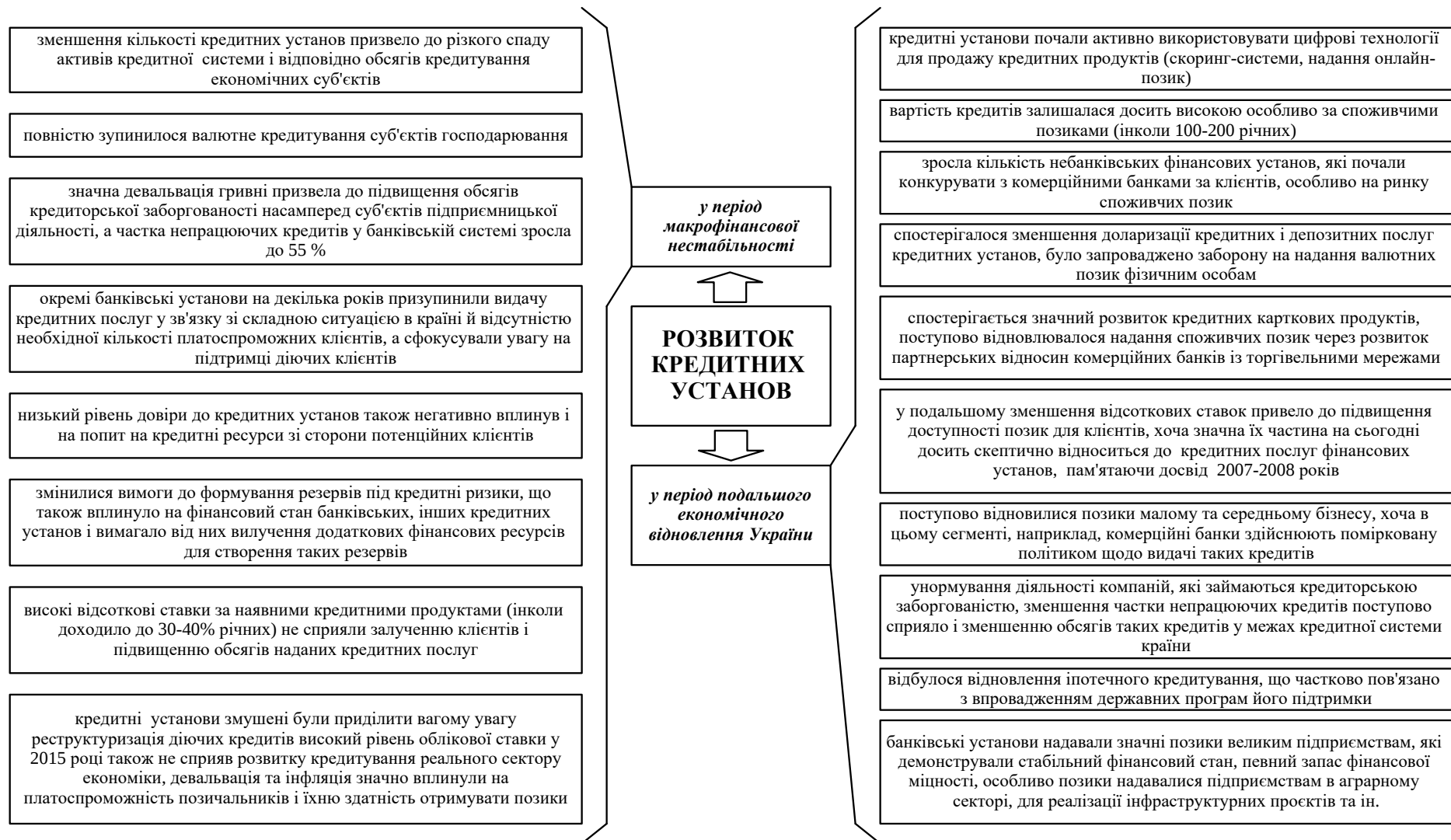

Рис. 2.23. Діяльність кредитних установ у період макрофінансової нестабільності 2014-2015 рр.

та подальшого економічного відновлення України

Джерело: систематизовано авторами на основі [3; 137; 69; 143; 162].

– масовий відтік депозитів із банківської системи призвів до погіршення ліквідності банківських установ, що ще більше погіршилося окупацією АРК, військовою агресією на Сході України, проведенням АТО; банки втратили значну кількість власних філій на окупованих територіях;

– проведено націоналізацію ПриватБанку, який на той час був найбільшим банком в Україні і вважався системно важливим для економічного розвитку країни. Націоналізація у підсумку лише позитивно вплинула на фінансову стабільність цього банку й загалом рівень фінансової стійкості банківської, а відповідно і кредитної, системи до зовнішніх і внутрішніх чинників;

– для стабілізації функціонування банківських установ, проведення банківської реформи країна залучила значну фінансову підтримку від МВФ і інших міжнародних організацій;

– виділено значні кошти для рекапіталізації ПриватБанку, Ощадбанку, підвищення рівня їх фінансової стійкості, що у подальшому підвищило роль державних банків у функціонуванні кредитної системи країни й обсяг активів таких банківських установ перевищив 50 % від загальних активів зазначеної системи.

Поступово протягом 2017-2021 років у кредитній системі України спостерігалось відновлення кредитування фактично всіх клієнтів кредитних установ. Незважаючи на відновлення кредитування банками, небанківські кредитні установи також знайшли власне місце на ринку кредитних послуг і активно розвивалися. Зниження облікової ставки також сприяло відновленню кредитної діяльності цих установ. Активне використання цифрових технологій дозволило зменшити операційні витрати у сфері кредитування економічних суб'єктів і сприяло підвищенню конкуренції між ними на ринку кредитних послуг. Сьогодні комерційні банки намагаються впроваджувати більш консервативні підходи до кредитування, зважаючи передусім на ризики видачі позик клієнтам, постійно підвищуючи ефективність діючих систем ризик менеджменту. Активна роль держави в сегментах іпотечного кредитування,

кредитування малого та середнього бізнесу також стимулювали розвиток кредитної діяльності й позитивно вплинула на функціонування всього ринку кредитних послуг.

2022 рік був найскладнішим для нашої країни роком. Військова агресія в один день змінила життя мільйонів осіб. Також усе це супроводжувалося виникненням непередбачуваних та непрогнозованих ризиків та загроз для всіх без винятку суб'єктів господарювання, включаючи банківські установи.

Попри це, за підсумками 2022 року, більшість банків у країні встояли, а деякі навіть змогли покращити показники в порівнянні з 2021 роком та увірватися до десятки лідерів найприбутковіших фінустанов. Загальний прибуток банків у 2022 році становив 24,7 млрд грн, що у понад 3 рази менше порівняно з 2021 роком – тоді банки в Україні заробили 77,5 млрд грн. Приблизно дві третини банків (46 з 67) закінчили 2022 рік з позитивним балансом. Їхній загальний прибуток становив 45,5 млрд за рік. Понад половину від прибутку всіх українських банків припадає на державний Приватбанк – 66 %, або 30,2 млрд грн. Однак у порівнянні з роком напередодні його прибуток зменшився на 14 % (у 2021 він становив 35 млрд грн). Майже третина, або 21 банк отримали збитки в розмірі 20,8 млрд грн [31; 111].

В умовах політичної, економічної нестабільності кредитні установи зіштовхнулися з такими перешкодами:

- погіршення фінансового стану клієнтів та рівня їх кредитоспроможності;
- підвищення кількості неплатоспроможних клієнтів, які не змогли вчасно виконувати свої зобов'язання за кредитними договорами;
- втрата матеріального майна на окупованих територіях, що негативно вплинуло на фінансовий стан всіх кредитних установ;
- виїзд значної кількості потенційних і діючих клієнтів за кордон, що вплинуло на механізм надання їм фінансових послуг;
- втрата значної кількості клієнтів, які залишилися на окупованих територіях, зупинка ними виплати своїх кредитних зобов'язань за договорами;

- зниження активності клієнтів на ринку кредитних послуг, зменшення попиту на кредитні продукти;
- необхідність підвищення обсягів резервів через погіршення якості кредитного портфеля;
- зміна підходу до оцінки застави, перегляду її ринкової вартості;
- значне погіршення рівня кредитоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності, особливо тих, майно яких зазнало руйнувань;
- активне використання цифрових технологій дозволило мінімізувати погіршення якості кредитних послуг, підвищити їх доступність для клієнтів як в Україні, так і за межами країни тощо [29; 37; 41; 208].

Варто зазначити, що активне використання цифрових технологій дозволило значним чином нівелювати негативні наслідки військової агресії для функціонування банківських установ. Цифровізація їхньої діяльності дала можливість забезпечити після початку війни досить швидке відновлення й ефективне функціонування платіжної системи, вчасно здійснювати розрахунки між різними типами клієнтів, забезпечувати вчасність переказу коштів між суб'єктами підприємницької діяльності. Використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволило комерційним банком також забезпечити доступ клієнтів до кредитних послуг, незалежно від місця їх перебування в межах країни.

Таким чином, війна стала значним викликом для вітчизняних кредитних установ, які зіштовхнулися з непередбачуваними фінансовими і нефінансовими ризиками. Вагому увагу ці установи приділили питанням збереження кадрового потенціалу, переміщення співробітників за територію України, в інші регіони країни, враховуючи фактори небезпеки та наслідки військової агресії. Для цього, наприклад, комерційні банки також витратили значні фінансові ресурси, що в поєднанні з іншими факторами, негативно вплинуло на їх діяльність. Проте досить ефективна монетарна політика НБУ, високий рівень цифровізації фінансових відносин у країні дозволили забезпечити стабільність функціонування всієї кредитної системи, що

позитивно вплинуло на розвиток національної економіки України й дозволило забезпечити якісну роботу платіжної системи на всій неокупованій території країни.

У межах підрозділу проведено дослідження особливостей здійснення кредитними установами своєї діяльності під час кризових ситуацій в економіці країни, і в умовах відновлення такого розвитку після рецесії. Вагома увага була приділена конкретизації причин виникнення турбулентних явищ, насамперед у межах фінансової системи країни, визначено їхні наслідки для роботи кредитних установ. Це дало можливість у подальшому поглибити розуміння основних трансформацій в кредитній діяльності цих установ у різних умовах роботи.

Для глибшого розуміння впливу негативних чинників зовнішнього середовища на здійснення фінансовими установами кредитної діяльності проаналізовано наслідки для цих установ фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., кризи 2014-2016 рр. та початку повномасштабної війни в Україні.

У підсумку з'ясовано, що важливим чинником забезпечення стабільності функціонування ринку кредитних послуг є наявність необхідного рівня фінансової стійкості окремих банківських, небанківських кредитних установ та їхньої спроможності протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища, непередбачуваним обставинам, які складно прогнозувати та запобігати. Високий рівень адаптації кредитних установ до ситуації у 2022 році засвідчує, що такі установи володіють необхідним рівнем фінансової стійкості й можуть швидко враховувати економічну реальність у власній роботі.

Дієва політика НБУ у поєднанні з ефективно проведеною банківською реформою дали змогу побудувати дійсно спроможну до протидії негативним чинникам зовнішнього середовища банківську систему. Підтвердженням цьому є порівняння наслідків впливу кризи 2013-2014 рр. на функціонування фінансової системи й загалом національної економіки, і наслідків, які спостерігалися в банківській системі України після повномасштабного вторгнення (додаток Б).

У 2022 році, зважаючи на значні руйнування, окупацію території країни, значні масштаби внутрішньої і зовнішньої міграції, вдалося забезпечити прийнятний рівень макрофінансової стабільності. Курс національної валюти змінився, проте не відбулося її девальвації більш ніж утричі, як це відбулося у 2014-2016 роках. Кількість банківських установ фактично в країні не змінилися, а це значить, що в сучасних умовах вони всі фінансово стійкі й відповідають чинним вимогам НБУ до здійснення банківської діяльності. Після 2014 року в Україні необхідно було провести комплексну банківську реформу для того, щоб стабілізувати функціонування банківської системи та унеможливити формування у подальшому кризових явищ в її межах. У подальшому важливим також залишалася необхідність реформувати і систему регулювання небанківських кредитних установ та створення сприятливих умов для розвитку ринку кредитних послуг, підвищенню рівня довіри між позичальниками та позикодавцями.

Проведемо аналіз динаміки розвитку кредитних установ в Україні з метою дослідження їхнього розвитку саме в кризові періоди функціонування національної економіки. Для цього використаємо індексний аналіз та розрахуємо відповідний індекс розвитку ринку кредитних послуг. Це пропонуємо робити за такою формулою:

$$I_{PKП} = \sqrt[4]{I_K^{BY} * I_K^{KC} * I_K^{\Phi K} * I_K^L} \quad (2.1)$$

де $I_{PKП}$ – індекс розвитку ринку кредитних послуг;
 I_K^{BY} – індекс розвитку кредитної діяльності комерційних банків;
 I_K^{KC} – індекс розвитку кредитної діяльності кредитних спілок;
 $I_K^{\Phi K}$ – індекс розвитку кредитної діяльності фінансових компаній
 I_K^L – індекс розвитку кредитної діяльності ломбардів.

У свою чергу кожний з індексів будемо визначати як співвідношення конкретного показника у періоді t до значення цього показника у періоді $t-1$.

Наприклад,

$$I_K^{BYt} = \frac{K_{BY}^t}{K_{BY}^{t-1}}, \quad (2.2)$$

де I_K^{BYt} – індекс розвитку кредитної діяльності комерційних банків в t періоді;

K_{BY}^t – обсяг виданих комерційними банками позик економічним суб'єктам у t періоді

K_{BY}^{t-1} – обсяг виданих комерційними банками позик економічним суб'єктам у t-1 періоді.

Таким чином розрахуємо індексні показники розвитку кредитної діяльності в різних кредитних установах в Україні (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

*Динаміка індексних показників розвитку кредитної діяльності
в кредитних установах в Україні*

Назва показника	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Індекс розвитку кредитної діяльності комерційних банків	1,12	0,56	0,66	0,88	1,00	1,09	1,10	0,77	1,15	0,73	0,95
Індекс розвитку кредитної діяльності кредитних спілок	0,93	0,85	0,90	1,00	1,06	1,06	1,13	1,04	0,83	0,64	0,98
Індекс розвитку кредитної діяльності фінансових компаній	1,18	1,75	0,88	1,10	1,66	1,63	1,33	0,37	1,53	0,49	1,24
Індекс розвитку кредитної діяльності ломбардів	3,58	1,01	1,48	1,34	0,98	1,00	1,11	0,91	0,72	0,86	1,18

Джерело: розраховано автором на основі статистичної інформації НБУ
<https://bank.gov.ua/>

Таким чином, враховуючи дані таблиці 2.4, розрахуємо значення індексу розвитку ринку кредитних послуг:

$$I_{PKII}(2013) = \sqrt[4]{1,12 * 0,93 * 1,18 * 3,58} = 1,45;$$

$$I_{PKII}(2014) = \sqrt[4]{0,56 * 0,85 * 1,75 * 1,01} = 0,96;$$

$$I_{PKII}(2015) = \sqrt[4]{0,66 * 0,9 * 0,88 * 1,48} = 0,94;$$

$$I_{PKII}(2016) = \sqrt[4]{0,88 * 1,0 * 1,1 * 1,34} = 1,07;$$

$$I_{PKII}(2017) = \sqrt[4]{1,0 * 1,06 * 1,66 * 0,98} = 1,14;$$

$$I_{PKII}(2018) = \sqrt[4]{1,09 * 1,06 * 1,63 * 1,0} = 1,17;$$

$$I_{PKII}(2019) = \sqrt[4]{1,1 * 1,13 * 1,33 * 1,11} = 1,16;$$

$$I_{PKII}(2020) = \sqrt[4]{0,77 * 1,04 * 0,37 * 0,91} = 0,72;$$

$$I_{PKII}(2021) = \sqrt[4]{1,15 * 0,83 * 1,53 * 0,72} = 1,01;$$

$$I_{PKII}(2022) = \sqrt[4]{0,73 * 0,64 * 0,49 * 0,86} = 0,66;$$

$$I_{PKII}(2023) = \sqrt[4]{0,95 * 0,98 * 1,24 * 1,18} = 1,08.$$

Тренд показників індексу розвитку ринку кредитних послуг представлений на рис. 2.24.

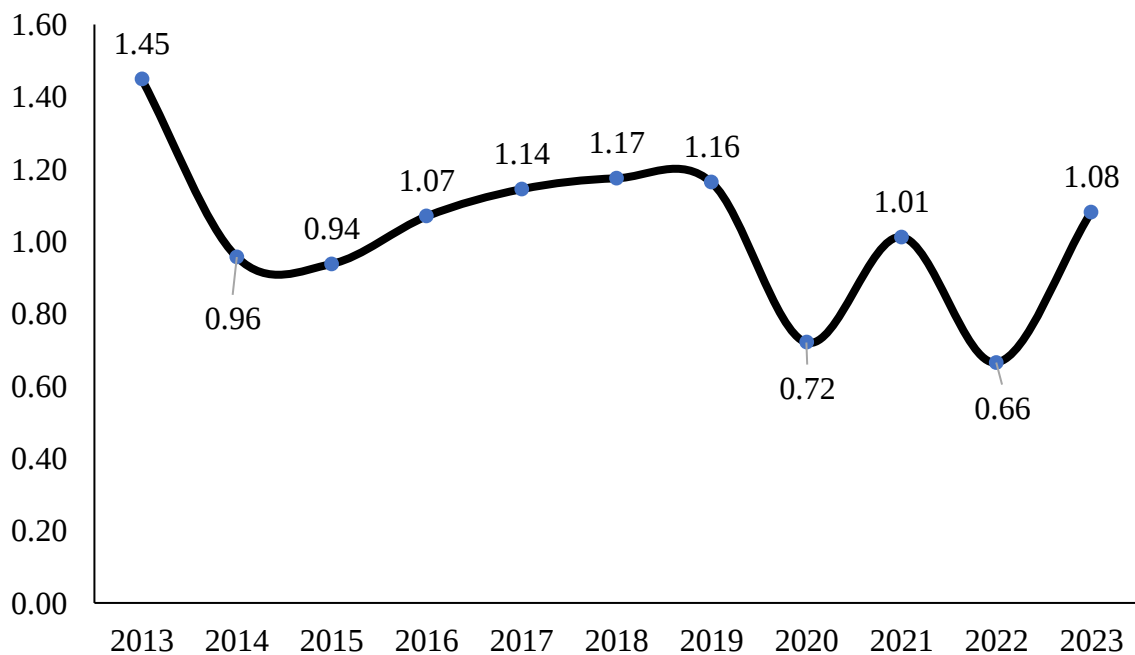

Рис. 2.24 – Індекс розвитку ринку кредитних послуг

Джерело: складено автором

Таким чином можемо констатувати, що тренд розвитку ринку кредитних послуг, який був сформований на основі індексних значень стану такого ринку у 2013-2023 рр. засвідчує нерозривний зв'язок між станом національної економіки та функціонуванням ринку кредитних послуг. Динаміка індексу розвитку такого ринку відображає всі кризові етапи у його функціонуванні, періоди відновлення та більш швидкого розвитку. Також з даних спостерігаємо періоди нестабільного розвитку, які обумовлюються одночасним впливом різних ендегенних та екзогенних чинників. Відповідно аналіз тренду такого індексу дає підстави стверджувати, що загалом стан і тенденції функціонування фінансових установ на ринку кредитних послуг відображають і динаміку економічного розвитку країни, фактично віддзеркалюють загальний тренд у функціонування національного господарства в певний період часу.

Проведемо більш детально аналіз впливу макроекономічних чинників на функціонування різних типів кредитних систем. Для цього скористаємося методикою економетричного моделювання та визначимо економетричні моделі впливу таких показників як курс валют, середня заробітна плата на обсяги виданих кредитними установами обсягів позик. Відповідно скористаємося в такому випадку моделлю кубічної однофакторної регресії, враховуючи, що оцінюємо вплив лише одного фактору на залежну змінну. При цьому вибір кубічної моделі обґрунтовується тим, що саме для таких моделей показник коефіцієнта кореляції є найбільшим, що засвідчує кращий рівень адекватності отриманих економетричних моделей та їх відповідності наявним економічним зв'язкам між показниками. Модель кубічної однофакторної регресійної моделі можна представити у такому вигляді

$$y = a_0 + a_1x^3 + a_2x^2 + a_3x + e \quad (2.1)$$

де y – параметр, на який здійснюється вплив;

x – параметр, який здійснює вплив;

a – параметри моделі;

e – помилка.

Відповідно у таблиці 2.5 представлені результати такого моделювання.

*Результати економетричного моделювання впливу макропоказників
на обсяги виданих кредитними установами позик*

№ з/п	Назва моделі	Економетрична модель	Коефіцієнт кореляції
Банківські установи			
1	Модель впливу рівня середньої заробітної плати на обсяг банківських позик	$K_{бу} = -0.0021 \cdot AS^2 + 0.9501 \cdot AS - 69.7827$	0,389
2	Модель впливу курсу гривні до дол. США на обсяг банківських позик	$K_{бу} = -0,0039 \cdot ER^3 + 0,37 \cdot ER^2 - 12,79 \cdot ER + 188,32$	0.9948
Фінансові компанії			
3	Модель впливу рівня середньої заробітної плати на обсяг позик фінансових компаній	$K_{фк} = -0,0013 \cdot AS^3 - 1,3 \cdot AS^2 - 268,42 \cdot AS + 52681,56$	0.4176
4	Модель впливу курсу гривні до дол. США на обсяг позик фінансових компаній	$K_{фк} = 0,53 \cdot ER^3 - 231,71 \cdot ER^2 + 10388,45 \cdot ER - 49333,75$	0.5874
Кредитні спілки			
5	Модель впливу рівня середньої заробітної плати на обсяг позик кредитних спілок	$K_{кк} = 0,03 \cdot AS^2 - 6,78 \cdot AS + 2247,35$	0.8695
6	Модель впливу курсу гривні до дол. США на обсяг позик кредитних спілок	$K_{кк} = -0,22 \cdot ER^3 + 13,84 \cdot ER^2 - 289,35 \cdot ER + 3976,34$	0.8943
Ломбарди			
7	Модель впливу рівня середньої заробітної плати на обсяг позик ломбардів	$K_{л} = -0,0003 \cdot AS^3 + 0,31 \cdot AS^2 - 111,17 \cdot AS + 24342,85$	0.1147
8	Модель впливу курсу гривні до дол. США на обсяг позик ломбардів	$K_{л} = -1,44 \cdot ER^3 + 71,29 \cdot ER^2 - 499,5 \cdot ER + 5385,03$	0.860
$K_{бу}$ – обсяг виданих комерційними банками позик; $K_{кк}$ – обсяг виданих кредитними спілками позик; $K_{фк}$ – обсяг виданих фінансовими компаніями позик;		$K_{л}$ – обсяг виданих ломбардами позик; AS – розмір середньої заробітної плати; ER – курс гривні щодо дол. США	

Джерело: розраховано автором на основі статистичної інформації НБУ

<https://bank.gov.ua/>

Таким чином, результати економетричного моделювання впливу показника середньої заробітної плати та курсу гривні відносно долара США на обсяги кредитів, виданих різними фінансовими установами, засвідчують, що ключовим чинником, який впливає на кредитування, є насамперед валютний курс. Особливо значущим цей параметр є в банківському кредитуванні – про що свідчить високий рівень коефіцієнта кореляції, що становить 0,99. Курс гривні до долара США також виявився важливим фактором при наданні позик кредитними спілками та ломбардами. Натомість у кредитуванні фінансовими компаніями валютний курс не відіграє настільки визначальної ролі (коефіцієнт кореляції становить лише 0,58).

Щодо впливу показника середньої заробітної плати, то його значущість для кредитування є нижчою у порівнянні з валютним курсом. Винятком є кредитні спілки, для яких рівень середньої заробітної плати є вагомим чинником, що впливає на обсяги кредитування ними економічних суб'єктів.

Водночас слід зауважити, що результати економетричного моделювання є певною мірою умовними, оскільки дослідження базується на обмеженому часовому періоді – лише за останні 10 років. Крім того, очевидно, що на обсяги кредитування, що здійснюється різними фінансовими посередниками, впливає також низка інших макроекономічних показників, які відіграють як пряму, так і опосередковану роль у функціонуванні банківських установ, кредитних спілок, фінансових компаній та ломбардів. Також результати економетричного моделювання є орієнтовними, оскільки наявність економічних криз та періодів турбулентності не завжди забезпечує стаціонарність часового ряду і відповідно якісне визначення тенденцій, взаємозв'язків в масиві економічної інформації.

Отже, в межах поточного розділу дисертації було проведено ґрунтовний аналіз сучасного стану розвитку кредитних установ в Україні. Зокрема, визначено основні тенденції функціонування банківських установ у межах фінансової системи країни, а також обґрунтовано тренди розвитку небанківських кредитних посередників, зокрема кредитних спілок, фінансових компаній та ломбардів. Результати аналізу дали змогу дослідити особливості

трансформації діяльності цих фінансових посередників за різних умов стабільного та нестабільного функціонування ринку кредитних послуг. У цьому розділі також було розглянуто вплив фінансово-економічних криз 2007–2008, 2014–2015 та 2022 років на діяльність кредитних установ.

Висновки до другого розділу

1. Проведено дослідження сучасного стану розвитку ринку кредитних послуг, яке реалізовано насамперед через аналіз поточних тенденцій макроекономічного стану України. На основі розгляду таких показників, як ВВП, курс гривні до долара США, розмір середньої заробітної плати та індекс інфляції, у роботі проаналізовано динаміку зазначених показників у 2010–2023 роках. Це дозволило констатувати нестабільність розвитку макроекономічної ситуації в Україні у зазначений період.

2. З'ясовано, що у 2014 році відбулося суттєве погіршення макроекономічних показників унаслідок внутрішньополітичної кризи, наслідками якої стали складні соціальні та економічні виклики для країни. Встановлено, що ця ситуація безпосередньо позначилася на функціонуванні ринку кредитних послуг, особливо на діяльності кредитних установ, причому наслідки кризи для різних типів кредитних установ мали неоднаковий характер.

3. Досліджено сучасні тенденції функціонування банківських установ на ринку кредитних послуг через аналіз таких показників, як кількість банків, їхні активи, регуляторний капітал, рентабельність активів і капіталу. Встановлено, що протягом 2010–2023 років в Україні спостерігалось суттєве скорочення кількості комерційних банків, що було зумовлено впровадженням банківської реформи з метою підвищення фінансової стабільності банківської системи. Обґрунтовано, що здебільшого зменшення кількості банків відбулося через ліквідацію вітчизняних комерційних банків та банків за участю іноземного капіталу. Результати аналізу засвідчили стійку тенденцію скорочення кількості комерційних банків протягом усього аналізованого періоду. При

цьому зазначене скорочення не мало істотного впливу на обсяг активів комерційних банків та їхній регуляторний капітал у 2014–2023 роках. Так, на кінець 2023 року обсяг активів банків становив 77,48 млрд дол. США, що є найвищим показником з 2015 року. Крім того, скорочення кількості банків не позначилося негативно на рентабельності активів і капіталу: у 2018–2023 роках комерційні банки демонстрували позитивні значення цих показників, на відміну від кризового періоду 2014–2016 років. Таким чином, обґрунтовано, що проведення банківської реформи сприяло зміцненню фінансової стабільності банківської системи та очищенню її від нестійких установ, які порушували чинне законодавство.

5. Визначено основні тенденції у сфері банківського кредитування у 2010–2023 роках. Проведено аналіз структури кредитів залежно від типу позичальника та валюти, у якій вони надавалися. Зазначено, що загальні тренди обсягу кредитування відповідають загальноекономічним тенденціям розвитку країни у зазначений період. Встановлено, що фінансово-економічна криза 2014 року суттєво вплинула на банківське кредитування: обсяг виданих кредитів у 2014 році становив 42,07 млрд дол. США, а у 2023 році – 26,98 млрд дол. США. Повномасштабна війна також прискорила темпи скорочення обсягів банківського кредитування.

6. Описано сучасні тенденції розвитку небанківських кредитних установ в Україні шляхом аналізу наявної інформації про діяльність кредитних спілок, фінансових компаній і ломбардів. Результати аналізу свідчать про те, що небанківські кредитні установи відіграють другорядну роль на ринку кредитних послуг України, а їхній розвиток відбувається в умовах складної економічної ситуації. Значний вплив на їхню діяльність має зміна підходів до регулювання з боку Національного банку України, що насамперед супроводжується підвищенням вимог до ведення кредитної діяльності. Установлено, що впродовж 2010–2023 років в Україні суттєво скоротилася кількість небанківських кредитних установ, особливо в секторі кредитної кооперації. Зафіксовано різке зменшення кількості фінансових компаній, що

зумовлено підвищенням вимог до їхньої фінансової стабільності з боку регулятора. Водночас обсяги кредитів, наданих фінансовими компаніями у 2020–2023 роках, зросли попри повномасштабну війну. Також спостерігається істотне скорочення кількості ломбардів – із 473 у 2012 році до 146 у 2023 році. Це зниження пов'язане як зі складною макроекономічною ситуацією, так і зі змінами у нормативно-правовому регулюванні їх діяльності.

7. Окреслено основні тенденції розвитку кредитних установ в умовах фінансової нестабільності шляхом конкретизації причин виникнення кризових явищ у фінансовій системі України у 2008, 2014 та 2022 роках, а також аналізу їхніх наслідків для ринку кредитних послуг. Розраховано індекс розвитку ринку кредитних послуг, який запропоновано обчислювати на основі аналізу показників кредитної діяльності різних видів установ: комерційних банків, кредитних спілок, фінансових компаній та ломбардів. Результати розрахунку засвідчили нестабільність розвитку ринку у 2013–2023 роках, різкий спад індексу у 2014 році, а також поступове відновлення у 2015–2019 роках. У 2020–2023 роках розвиток ринку кредитних послуг характеризувався нестабільністю, що чергувалася фазами зростання та спаду, зумовленими як пандемією COVID-19, так і повномасштабною війною.

Основні результати дослідження опубліковані в таких наукових роботах [40; 179; 200].

РОЗДІЛ 3**ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ
В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ****3.1. Напрямки забезпечення стабільного розвитку ринку кредитних
послуг в умовах фінансової нестабільності**

Розвиток ринку кредитних послуг, незважаючи на його динамічність, роль у функціонуванні національної економіки та рівень розвитку порівняно з іншими сегментами фінансового ринку, залишається завжди актуальним питанням. Цілком очевидно є залежність між розвитком ринку кредитних послуг і загальним економічним зростанням, що зумовлює необхідність стимулювання діяльності кредитних установ, формування максимально можливих обсягів позикових ресурсів у межах фінансової системи країни для задоволення потреб економічних суб'єктів у таких ресурсах.

Як уже зазначалося у попередніх розділах дисертації, задоволення попиту на позикові кошти є важливою умовою активізації діяльності економічних суб'єктів, що, у свою чергу, сприяє як їхньому розвитку, так і загальному підвищенню якості життя громадян.

Відповідно, в межах поточного розділу основна увага буде приділена деталізації та аналізу ключових детермінант стимулювання розвитку ринку кредитних послуг в Україні. Також буде зосереджено увагу на вдосконаленні середовища функціонування кредитних установ з урахуванням ролі інституційних та інституціональних чинників, які мають вагоме значення для створення сприятливих умов їхньої діяльності.

Детальний аналіз сучасного економічного стану України та діяльності кредитних установ, проведений у другому розділі дисертаційної роботи, дозволив визначити особливості функціонування кредитних установ в умовах

економічної нестабільності, а також на етапах економічного відновлення й піднесення. Це дало змогу узагальнити, що ринок кредитних послуг об'єктивно є системою, яка піддається регулюванню та розвитку. Він не є незмінною складовою фінансової системи, яка може бути повністю зруйнована, натомість має здатність трансформуватися відповідно до поточних тенденцій на ринку фінансових послуг.

Безумовно, створити ідеально сприятливі умови для функціонування всіх типів кредитних установ з огляду на їх різноманіття фактично неможливо. Однак на державному рівні цілком реально впроваджувати інструменти та методи, спрямовані на підтримку розвитку кредитних установ за різних умов функціонування національної економіки.

Специфічною рисою розвитку ринку кредитних послуг в Україні є домінантна роль банківських установ, що актуалізує передусім питання створення сприятливих умов для їх розвитку. Водночас результати, отримані у першому та другому розділах дисертації, свідчать, що формування потужного імпульсу для розвитку ринку кредитних послуг можливе лише за умови гармонійного розвитку як банківських, так і небанківських кредитних установ. Усі ці установи обслуговують економічні суб'єкти, формуючи з ними кредитні відносини, які, залежно від їхньої ефективності, можуть або стимулювати подальше використання кредитних послуг, або сформувати модель тотальної недовіри до банківських і небанківських кредитних установ, обмеживши тим самим обсяги залучення позикових ресурсів.

У цьому контексті постає необхідність створення умов не лише для активізації діяльності банківських установ, але й для підтримки розвитку кредитних спілок, фінансових компаній та ломбардів. Це передбачає забезпечення гармонійного поєднання їхньої діяльності на ринку кредитних послуг за умови підтримки високого рівня конкуренції між ними.

Проте перед тим як перейти до розгляду базових детермінант розвитку вітчизняного ринку кредитних послуг, доцільно також актуалізувати основні

перешкоди, які сьогодні стримують його подальший розвиток і можуть навіть посилювати деструктивні тенденції, що в подальшому формують кризові явища у фінансовій системі країни, знову ж таки поширюючись і на ринок кредитних послуг.

На рис. 3.1 окреслено основні проблеми, що стримують подальший розвиток ринку кредитних послуг.

Рис. 3.1 – Основні проблеми, що стримують подальший розвиток ринку кредитних послуг

Джерело: складено автором на основі [67; 10; 95].

Відповідно, на рис. 3.1 представлено узагальнені макропроблеми розвитку кредитних установ, які зумовлені як поточною економічною ситуацією в країні, так і наявністю глибоких системних недоліків у регулюванні діяльності цих установ.

Беззаперечно, як уже зазначалося раніше, одним із найзначніших деструктивних чинників, що стримують розвиток ринку кредитних послуг, є війна та наслідки військової агресії, які суттєво змінили підходи кредитних установ до забезпечення своєї діяльності. У результаті цього сформувалися нові деструктивні фактори, зокрема: зниження кредитоспроможності позичальників, руйнування інфраструктури кредитних установ, скорочення клієнтської бази внаслідок міграції та окупації.

Водночас на державному рівні були здійснені позитивні спроби стимулювання ринку, зокрема: запровадження програм пільгового кредитування для економічних суб'єктів, розвиток іпотечного кредитування, залучення грантових ресурсів для підтримки малого підприємництва тощо. Проте, в умовах надзвичайно складної економічної ситуації, створення стабільної основи для розвитку ринку кредитних послуг залишається складним завданням, оскільки цей ринок значною мірою залежить від загального макроекономічного становища в країні.

Важливо зазначити, що Національному банку України вдалося забезпечити відносну макрофінансову стабільність: попри певну девальвацію гривні, вдалося уникнути гіперінфляції, а рівень облікової ставки залишався прийнятним для більш-менш стабільного функціонування кредитного ринку з урахуванням сучасних викликів.

Разом із тим, значний тиск на ринок кредитних послуг чинять деструктивні інституціональні фактори, що є наслідком як військової агресії, так і складної історії розвитку кредитних установ та їхніх відносин із клієнтами. Наприклад, фінансово-економічні кризи 2013–2014 і 2015–2016 років суттєво вплинули на рівень довіри до фінансових установ, оскільки багато клієнтів втратили кошти у банках, які згодом були визнані неплатоспроможними. Частину коштів було повернуто, однак з урахуванням інфляційних втрат їхня реальна вартість значно зменшилася.

Аналогічна ситуація спостерігалася у 2008–2009 роках, коли значна кількість позичальників не могла обслуговувати кредити через неправильно

оцінену банками платоспроможність клієнтів. Ці події залишили глибокий слід у формуванні культури взаємодії між кредиторами й позичальниками в Україні.

На сьогодні в українському суспільстві зберігається певний рівень недовіри до кредитних установ, а також спостерігається спонтанність у прийнятті рішень про отримання позик, зокрема в торгівельних мережах, які співпрацюють із фінансовими установами з метою збільшення обсягів реалізації товарів та послуг.

Усе це формує складний інституціональний простір, у межах якого функціонує ринок кредитних послуг. З одного боку — наявні несприятливі інституціональні передумови, з іншого — чинники, пов'язані з військовою агресією. Проте, незважаючи на ці обставини, ринок кредитних послуг в Україні продовжує розвиватися, хоч і не такими темпами, як у докризовий період, що є цілком логічним.

Це, однак, ще раз підтверджує важливість і об'єктивну необхідність розвитку кредитних відносин у межах національної економіки. Наявність стійкого попиту на позикові ресурси з боку економічних суб'єктів і зацікавленість кредитних установ у наданні таких ресурсів, попри поточні ризики, свідчить про потенціал і життєздатність цього сегмента.

Відповідно, стійке співіснування попиту та пропозиції на кредитні ресурси є вагомим імпульсом для подальшого відновлення та розвитку ринку через адаптацію до нових умов, що сформувалися у фінансовій системі.

Більшість проблем, окреслених вище, можна частково вирішити через покращення державної політики у сфері кредитування та розширення ролі держави у стимулюванні кредитних відносин, що є особливо актуальним для розвитку таких напрямів, як іпотечне кредитування, кредитування фізичних осіб, підприємців і малого бізнесу.

Таким чином, формування ефективної, зваженої макроекономічної політики є ключовою умовою для сталого розвитку ринку кредитних послуг. Макропруденційна політика, як невід'ємна складова економічної політики держави, буде розглянута більш детально в підрозділі 3.3.

У сучасних умовах історично склалося так, що Національний банк України має значно ширші повноваження у сфері регулювання банківських установ, що зумовлено їхньою переважаючою важливістю для забезпечення стабільного функціонування фінансової системи. У той час небанківські кредитні установи пройшли складний шлях у формуванні належного регуляторного та інституційного середовища для забезпечення їхньої діяльності та нормативно-правового забезпечення.

Сьогодні Національний банк України здійснює регулювання всіх кредитних установ – як банків, так і кредитних спілок, ломбардів, фінансових компаній. Раніше ж, як уже зазначалося, діяльність ломбардів, кредитних спілок і фінансових компаній регулювала Національна комісія з державного регулювання ринків фінансових послуг.

Зміна моделі регулювання призвела до того, що НБУ частково використав власний досвід у регулюванні комерційних банків для побудови нової системи регулювання діяльності небанківських фінансово-кредитних установ. У другому розділі дисертації проаналізовано наслідки цієї трансформації, які загалом можна охарактеризувати як стримувальні та, подекуди, деструктивні для подальшого функціонування небанківських кредитних установ.

З одного боку, НБУ прагне підвищити фінансову стійкість небанківських установ, враховуючи їх важливу роль у формуванні інституціонального простору функціонування ринку кредитних послуг. Змінюються підходи до звітності про діяльність, до взаємодії з клієнтами, посилюються вимоги щодо прозорості.

Проте, нові вимоги виявилися складними для значної частини небанківських кредитних установ, які традиційно надавали обмежений спектр фінансових послуг. Більшість із них не залучають кошти населення і, відповідно, мали змогу використовувати власні або запозичені ресурси інших економічних суб'єктів у більш ризикованих напрямках.

У сучасних умовах НБУ сформував вимоги щодо впровадження систем ризик-менеджменту в межах усіх кредитних установ. Це, безумовно, правильний підхід, однак сам механізм і темпи запровадження нових вимог не дають достатнього часу для адаптації, що в окремих випадках призводить до ліквідації установ.

Разом із цим, Національний банк України недостатньо активно бере участь у стимулюванні розвитку небанківського кредитування, не розроблено дієвих моделей підтримки таких установ, не налагоджено ефективного регулювання їхньої діяльності в окремих сегментах ринку кредитних послуг.

У контексті розвитку небанківських кредитних установ сьогодні спостерігаються наступні ключові проблеми:

1) постійна зміна законодавства та нормативно-правової бази, що ускладнює стратегічне планування, особливо щодо формування капіталу, активів та джерел доходу;

2) високий рівень конкуренції з боку банківських установ, які за підтримки НБУ мають змогу ефективно розширювати свої фінансові можливості, займаючи провідні позиції в більшості сегментів ринку кредитних послуг;

3) обмежені можливості фінансових компаній та кредитних спілок у формуванні ефективної системи ризик-менеджменту та організаційної структури, що пов'язано з малими масштабами їхньої діяльності. Це, у свою чергу, ускладнює впровадження інновацій і залучення кваліфікованих фахівців;

4) низький рівень довіри з боку клієнтів, що є наслідком численних випадків недобросовісної практики в діяльності окремих небанківських установ. Це потребує посилення ролі інституту репутації у секторі;

5) складність залучення фінансових ресурсів через обмежену кількість фінансових інструментів, придатних для фінансування їхньої діяльності;

6) негативний вплив війни: втрата активів, які були в заставі на окупованих територіях, їхнє фізичне знищення, а також масовий вихід

учасників із кредитних спілок. Це суттєво погіршило і без того вразливий фінансовий стан багатьох установ;

7) недостатній розвиток інституційного середовища: відсутність консолідованих об'єднань та асоціацій, які б представляли інтереси небанківських установ на державному рівні, а також – низький рівень саморегулювання у галузі, на відміну від практики у більшості європейських країн [79; 101; 122; 172].

Таким чином існує потреба у вирішенні представлених вище загальних проблем у функціонуванні ринку кредитних і безпосередньо тих недоліків і складних ситуацій, які існують для стимулювання роботи окремих з типів кредитних установ. Розглянемо предметніше можливі напрямки стимулювання ринку кредитних послуг в Україні, впровадження яких дозволить активізувати роботу зазначених установ, прискорити удосконалення якості кредитних взаємовідносин між ними та їхніми клієнтами. На рис. 3 2 представлена сукупність відповідних заходів.

Подальший розвиток ринку кредитних послуг вимагає впровадження системи напрямків для забезпечення такого розвитку, довгострокової перспективи. Проте цілком логічно, що в сучасних умовах впровадження таких заходів повинно відбуватися з урахуванням тих основних трендів у функціонуванні загалом ринку фінансових послуг, які безпосередньо впливають на формування і відносин між споживачами та виробниками фінансових послуг. На рис. 3.2 представлено окремі сучасні виклики, які сьогодні існують перед ринком кредитних послуг і значним чином впливають на його подальше функціонування. Розглянемо такі виклики більш докладно.

Цифровізація сфери фінансових послуг є сьогодні основним трендом трансформації діяльності кредитних установ, оскільки цифрові технології дозволяють їм отримати значну кількість переваг у наданні кредитних послуг, забезпечити якість таких послуг і це у підсумку сприяє також підвищенню стабільності кредитних установ і їхній конкурентоспроможності.

Рис. 3.2 – Стратегічні напрямки розвиток ринку кредитних послуг

Джерело: складено автором на основі [103; 92; 56, с. 150-151; 66; 151; 179].

Цифрові технології сьогодні активно залучаються банками, небанківськими кредитними установами для власного розвитку, прискорення процесів прийняття рішень про надання позик, підвищення якості управління [123; 127;]. Зазначимо, що банківські установи мають більші можливості в розробці, використанні цифрових технологій, оскільки володіють більшими

фінансовими ресурсами, які вони можуть використовувати для забезпечення подальшого власного інноваційного розвитку [179]. Проте банківські установи й надають більш широкий перелік фінансових послуг, що вимагає від них і більших фінансових ресурсів для поєднання, синхронізації цифрових технологій між собою у кожному з напрямків надання фінансових послуг. Небанківські фінансово-кредитні установи сьогодні надають значно менший перелік фінансових послуг, а тому використовують такі технології в першу чергу у кредитній діяльності: для оцінки позичальників, прискорення роботи з їхніми фінансовими документами, впроваджують системи автоматичного прийняття рішень про видачу невеликих позик і т.д.

Враховуючи значний розвиток банківських установ в Україні при розгляді впливу цифрових технологій більшість науковців звичайно розглядають роль саме інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності комерційних банків, що є цілком зрозумілим [123; 195; 209; 132]. Проте і небанківські кредитні установи для забезпечення власної конкурентоспроможності сьогодні також намагаються адаптуватися під нові тренди у функціонуванні загалом ринку фінансових послуг. Вони розробляють досить складні інтерактивні сайти, пропонують позики онлайн, надають відповідні інформаційні послуги за допомогою використання технології штучного інтелекту, яка впроваджується в роботу різних чат-ботів і т.д.

У подальшому цифровізація буде впливати на можливість і здатність кредитних установ здійснювати власну діяльність, що у підсумку позитивно впливає на процес їхньої конкуренції, а це своєю чергою призводить до зменшення вартості кредитних ресурсів для економічних суб'єктів.

Сегментація ринку кредитних послуг полягає в тому, що в межах цього ринку нині відбувається поглиблений процес його поділу за окремими категоріями споживачів, видами кредитних продуктів і технологіями їх надання. Такий розподіл розглядається не лише з погляду організації операційних процесів у межах кредитних установ для обслуговування різних суб'єктів господарювання, а й як можливість розробки нових продуктів для окремих груп

клієнтів, які користуються конкретними видами кредитування. Інакше кажучи, спостерігаємо поглиблення процесу кластеризації клієнтів кредитних установ за зростаючою кількістю ознак, що нині використовуються для їх аналізу.

У підсумку сегментація повинна сприяти персоналізації обслуговування та розробці індивідуальних кредитних продуктів для окремих споживачів або цільових груп, виокремлених за сукупністю ключових характеристик. Цей процес продовжуватиметься й надалі, оскільки цифрові технології суттєво спрощують його інтеграцію в операційну діяльність кредитних установ. Це, у свою чергу, дозволяє: з одного боку – краще задовольняти потреби позичальників, надаючи їм кредити на більш прийнятних умовах; з іншого – знижувати ризики завдяки поглибленому аналізу фінансового стану потенційних клієнтів, а також їх групуванню за рівнем надійності, платоспроможності та репутації.

Ще одним об'єктивним трендом, що спостерігається на ринку кредитних послуг України, є *макроекономічна нестабільність* та ситуативність фінансового стану економічних суб'єктів. Це зумовлено як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, насамперед – повномасштабною військовою агресією.

У нинішніх умовах макроекономічна нестабільність вимагає від кредитних установ адаптації до нових правил ведення бізнесу, що є критично важливим для їхнього виживання. Кредитні установи не можуть дозволити собі повністю призупинити діяльність у періоди кризи з надією на повернення до стабільності в майбутньому. Тривала невизначеність і непередбачуваність економічної ситуації змушують фінансові установи переглядати власні моделі функціонування, розвивати нові напрями кредитування, орієнтуючись на зміну попиту з боку економічних суб'єктів. Потреби у кредитних ресурсах трансформувалися під впливом нестабільності в країні, зміни структури господарських процесів в окремих галузях та динаміки розвитку певних сегментів фінансового ринку. Відтак кредитні установи зобов'язані адаптуватися до вимог чинного законодавства, умов економічного середовища

з високим рівнем турбулентності, а також змінених фінансових можливостей і потреб своїх клієнтів.

Виклики воєнного часу також істотно впливають на функціонування кредитних установ. Вони формують складні умови не лише для економічної діяльності, але й для підтримки базових операційних процесів. Воєнний час сформував новий інституціональний простір, у межах якого сьогодні функціонує ринок кредитних послуг. Економічні суб'єкти переглядають свої можливості щодо отримання позик, виконання кредитних зобов'язань, а також змінюють підходи до використання кредитних коштів — зокрема, в частині їх цільового спрямування. Звичайно, окреслені чинники є за своєю природою об'єктивними та довготривалими за впливом, а отже, малопрогнозованими у змінності в довгостроковій перспективі. Водночас саме напрям цифровізації сфери фінансових послуг продовжуватиме поглиблюватися.

Цифрові технології, як уже зазначалося, сприяють сегментації ринку кредитних послуг, а також частково дозволяють нівелювати наслідки макроекономічної нестабільності та умов воєнного стану. Віртуалізація фінансової сфери відбувається на основі застосування інформаційно-комунікаційних технологій, що дає змогу змінити модель надання кредитних послуг і, як наслідок, частково забезпечити як зміцнення конкурентоспроможності, так і виживання кредитних установ у складному економічному середовищі — особливо для небанківських суб'єктів.

Саме тому ми спостерігаємо поступовий перехід фінансових посередників — і не лише кредитних установ — в онлайн-режим, тобто відбувається віртуалізація їхньої операційної діяльності та перехід у цифровий інформаційний простір. Це, своєю чергою, стимулює розвиток небанків — повністю віртуальних фінансових посередників.

Останніми роками у розвинених країнах світу спостерігається активне зростання кількості небанків — банківських установ, які надають фінансові

послуги виключно в онлайн-режимі, без створення фізичних відділень і підрозділів для контактної взаємодії з клієнтами.

В Україні наразі прикладом віртуальної кредитної установи є monobank, що функціонує на основі ліцензії Universal Bank. Проте спостерігається стійкий тренд до виникнення нових фінансових компаній і посередників, які обирають подібну модель роботи. Це частково обумовлено успіхом Monobank, який зумів залучити значну кількість клієнтів і продемонструвати ефективність обраної бізнес-моделі. Така модель виявилася успішною навіть в умовах українського фінансового ринку, де традиційно фінансові послуги надаються банками та іншими установами переважно в офлайн-режимі.

На рис. 3.3 представлено інформацію про можливі напрямки стимулювання розвитку небанків в Україні.

Зауважимо, що розвиток небанків звичайно пов'язаний з процесом цифровізації сфери фінансових послуг і нові можливості використання цифрових технологій безпосередньо впливають і на можливості розвитку небанків в Україні, загалом у світі. Сьогодні ці установи, які не зобов'язані здійснювати витрати на підтримку складної системи підрозділів, представництв, департаментів, мають можливість вкладати ці ресурси у розробку нових технологій, адаптацію діючих цифрових технологій до власної моделі функціонування. Фактично небанк являє собою фінансову установу, у якій кількість працівників, які займаються розробкою іт рішень, їх впровадженням, інколи сягає більше за кількість фінансових працівників, які безпосередньо взаємодіють з клієнтами, надають консультаційну підтримку, розробляють кредитні продукти і т.д.

В сучасному світі кредитні установи використовують значну кількість цифрових технологій. Особливо важливими серед них для віртуалізації операційної діяльності є хмарні технології [18; 189; 183; 57]. Це обумовлюється тим, що кредитним установам необхідно зберігати великі масиви інформації про клієнтів, власну діяльність, співробітників, а також про партнерів. Це, у свою чергу, вимагає організації безпечного інформаційного

простору, який би гарантував конфіденційність та недоступність даних для сторонніх осіб.

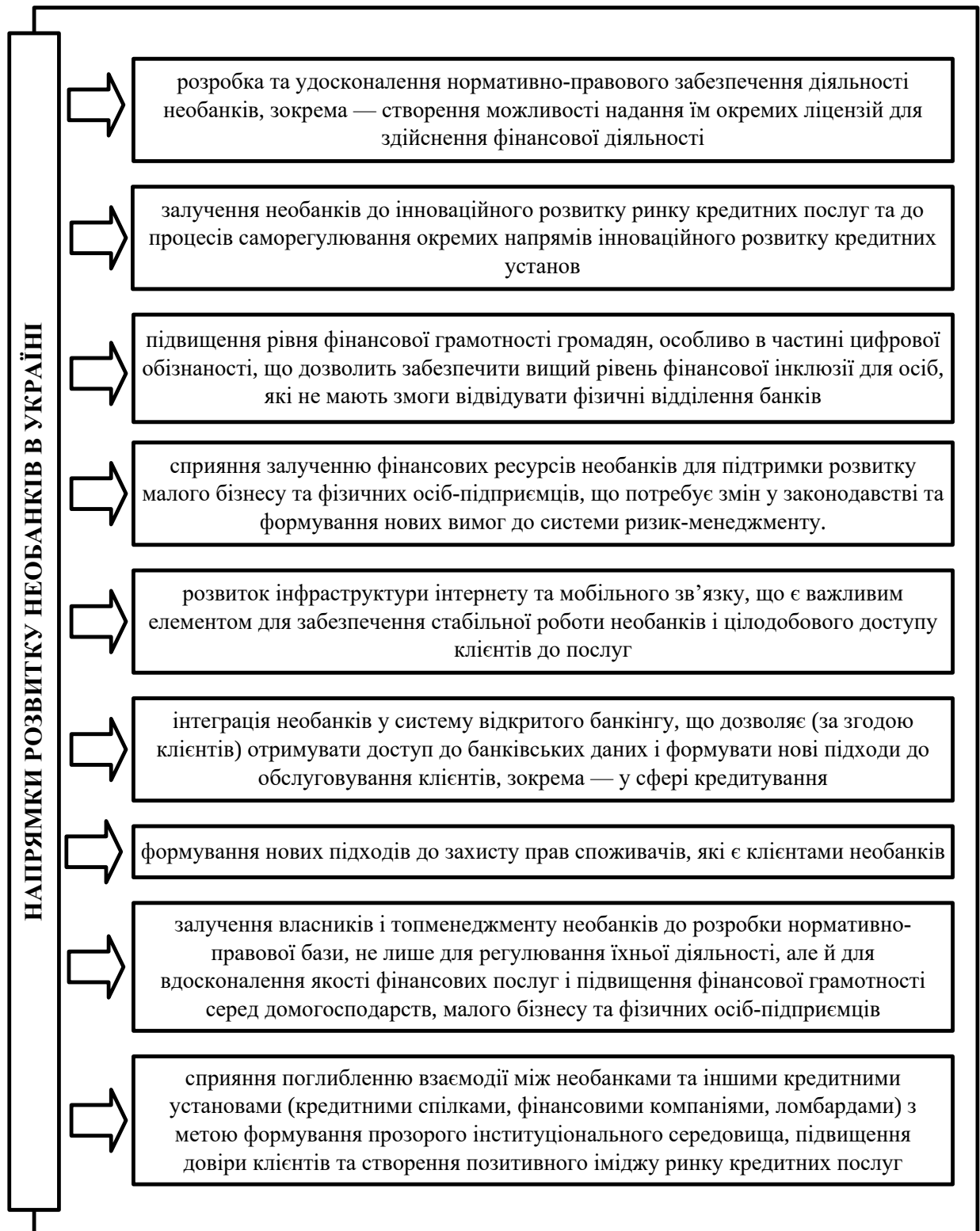

Рис. 3.3 – Напрямки розвитку необанків в Україні

Джерело: складено автором з урахуванням [68; 176; 14; 156].

Крім того, кредитні установи дедалі активніше використовують технології штучного інтелекту на всіх етапах надання кредитної послуги. Штучний інтелект починає відігравати особливу роль у функціонуванні фінансових установ, оскільки має значний потенціал трансформувати їхню діяльність, зокрема – змінити моделі надання кредитних продуктів для різних категорій споживачів. Дослідження ролі штучного інтелекту в роботі фінансових установ зазвичай зосереджуються на його перевагах і недоліках для домогосподарств як позичальників. Водночас ця технологія має велике практичне значення для обслуговування малого, середнього та великого бізнесу, особливо в частині оцінки їхньої фінансової стійкості на основі обробки великого обсягу різномірної інформації.

Сьогодні кредитні установи приділяють особливу увагу використанню штучного інтелекту для впровадження механізмів персоналізації кредитних послуг. Це пов'язано з тим, що дана технологія володіє значним потенціалом для модифікації підходів до розробки кредитних продуктів. Індивідуалізація кредитної пропозиції дозволяє, з одного боку, – задовольнити попит ширшого кола споживачів, враховуючи їхні персональні особливості; з іншого – точніше оцінювати кредитні ризики, що дозволяє зменшити ймовірність неповернення позик.

У межах поточного підрозділу дисертації було розглянуто основні проблеми та перспективи розвитку ринку кредитних послуг в Україні, визначено сучасні виклики, що впливають на темпи, якість та сутність цього розвитку. Було встановлено, що подальший прогрес ринку пов'язаний з активним залученням цифрових технологій, які вже сьогодні широко застосовуються у процесі надання кредитних послуг різним економічним суб'єктам. Крім того, доведено, що такі технології мають значний потенціал у напрямі персоналізації кредитних продуктів. Відповідно питання кастомізації кредитної послуги буде розглянуто більш детально в наступному підрозділі дисертації.

3.2. Роль кастомізації у забезпеченні стабільного функціонування ринку кредитних послуг

Розвиток ринку кредитних послуг сьогодні відбувається в умовах надскладних економічних, соціальних і політичних викликів. Фінансові установи намагаються активізувати функціонування такого ринку, надаючи позики економічним суб'єктом. Проте значний негативний вплив війни зумовлює складність цього процесу, особливо в частині значного погіршення фінансового стану громадян і суб'єктів підприємницької діяльності. Цілком зрозуміло, що забезпечити відновлення національної економіки і загалом подальший розвиток господарства України без розвитку ринку кредитних послуг неможливо. Проте і його подальший розвиток такого ринку обумовлюється, в першу чергу, економічними параметрами розвитку країни.

У попередньому підрозділі дисертації вагома увага була приділена дослідженню напрямків сучасного розвитку ринку кредитних послуг в Україні. Було визначено, що важливу роль у цьому процесі відіграють сьогодні цифрові технології, які змінюють підходи кредитних установ до надання власних послуг. Вони можуть сприяти прискоренню процесу надання позик суб'єктам господарювання, зниженню рівня кредитного ризику для банківських і небанківських кредитних установ. Також такі технології створюють нові моделі продажу кредитних продуктів та трансформують підходи кредитних установ до надання відповідних послуг.

В цілому використання цифрових технологій у роботі кредитних установ сьогодні пов'язано, в першу чергу, з акумулюванням та більш глибоким аналізом інформації про своїх вже наявних чи потенційних клієнтів. Саме застосування можливостей різних цифрових технологій дає змогу це реалізувати. У підсумку відбувається досить детальний аналіз фінансового профілю кожного потенційного позичальника. Також використання окреслених технологій дає змогу аналізувати і неекономічну інформацію про

клієнтів, його звички, модель споживчої поведінки. Всі в сукупності відкриває перед кредитними установами нові можливості щодо взаємодії з клієнтами.

Одним із важливих трендів подальшого розвитку ринку кредитних послуг, його цифровізації, є поступова кастомізація таких послуг, яка сьогодні здійснюється банківськими, небанківськими кредитними установами через активне використання інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому використання такої концепції надання фінансових послуг поки залишається на початкових етапах її застосування, враховуючи потенціал побудови персоніфікованих взаємовідносин клієнтів з кредитними установами.

Кастомізація кредитних послуг у подальшому може дозволити банківським установам і небанківським кредитним установам значно підвищити рівень ефективності власної кредитної діяльності через організацію більш дієвої системи кредитування економічних суб'єктів. Наприклад, 54% споживачів фінансових установ США хочуть, щоб фінансові постачальники використовували їхні дані для надання більш персоналізованого банківського досвіду. Крім того, 72% лідерів банківського сектора стверджують, що персоналізація в банківській справі стає ще більш затребуваною під час економічної невизначеності [201]. Таким чином, на наше переконання, кастомізація сфери фінансових послуг буде подальшим трендом розвитку фінансових установ.

Активне впровадження кастомізації у роботу кредитних установ також обумовлюється високим рівнем конкуренції на ринку кредитних установ, яка змушує фінансових посередників використовувати нові технології для підвищення власної ефективності. Саме така модель розробки та продажу кредитних продуктів дає змогу частково це забезпечити.

Банківські установи й інші кредитні посередники постійно намагаються удосконалити власні продукти, підвищити якість обслуговування клієнтів. Цифрові технології дозволяють зазначеним установам змінювати сам підхід до надання фінансових послуг своїм клієнтам, що пов'язано з розробкою кожним банком власних систем онлайн-обслуговування, мобільних

застосунків для зручності здійснення фінансових операцій. Наступним кроком, на наше переконання, є розуміння важливості впровадження принципу кастомізації в діяльність фінансових установ, створення індивідуальних фінансових продуктів для різних категорій клієнтів. Це дасть змогу банківським і небанківським кредитним посередникам гнучкіше реагувати на потреби своїх клієнтів і тим самим забезпечувати собі можливості кращого використання власного кредитного потенціалу.

Розглянемо детальніше сутність кастомізації та її особливості.

Перше систематизоване дослідження проблеми кастомізації здійснив Джозеф Пайн, який у книзі «*Masscustomization: The new frontier in business scompetition*» (1993) надав власну інтерпретацію сутності стратегії «*MassCustomization*», навів приклади масової індивідуалізації товарів, розглянув такі питання, як розроблення стратегії масової індивідуалізації, зміни, що відбуваються в організаціях, які працюють за умов масової індивідуалізації, конкурентні переваги таких організацій та ін. [9; 204].

Зауважимо, що кастомізація на сьогодні у переважній більшості наукових праць вивчається в межах сфери послуг, де досліджуються питання адаптації надання таких послуг під індивідуальні потреби клієнтів. У фінансовій сфері про кастомізацію та важливість впровадження цього принципу у діяльність фінансових установ почали говорити недавно, оскільки саме цифрові технології при їх правильному використанні можуть дозволити зазначеним установам використовувати зазначений принцип у своїй діяльності.

Кастомізація – це процес розробки продукту, послуги відповідно до індивідуальних потреб, можливостей та попиту окремих користувачів або груп потенційних клієнтів.

Кастомізація – це практика адаптації досвіду використання послуги конкретним споживачем на основі використанням сторонніх даних, зібраних відповідно про цю особу. Це включає дії на вебсайті або в застосунку, наприклад, фінансової установи [207].

Серед особливостей кастомізації можна виокремити такі:

- гнучкість у створенні продуктів, послуг, які можуть бути змінені перед покупкою відповідно до бажань, потреб клієнтів;
- надання додаткових послуг в рамках обслуговування, формування особистих каналів взаємозв'язку з клієнтами, що дозволяє чіткіше розуміти їхні потреби й тим самим визначати можливості задоволення їхніх потреб;
- впровадження такого підходу вимагає більш детальної уваги до розробки продуктів, послуг, створення їх таким чином, щоб вони могли адаптуватися під індивідуальні потреби клієнтів;
- надає можливість клієнтам у разі потреби змінювати отримувані послуги, продукти, товари, під власні потреби, що може здійснюватися самостійно (наприклад, зміна інтерфейсів інформаційних систем, вебсайтів), або вже продавцем (наприклад, шиття одягу);
- притаманний універсальний характер, оскільки принцип кастомізації може використовуватися в різних сферах та галузях національної економіки, насамперед тих, де відбувається прямий взаємозв'язок між покупцем і продавцем товарів або послуг;
- вимагає додаткових витрат від продавців товарів, послуг, оскільки процес їх створення та розробки ускладнюється, враховуючи необхідність надання можливостей клієнтам створювати продукти й адаптувати послуги під власні індивідуальні потреби;
- вимагає аналізу доцільності впровадження принципу в операційну діяльність окремих економічних суб'єктів та ін. [182, с. 557; 112, с. 184].

Враховуючи окреслене, можемо також розглянути сутність та особливості кастомізації фінансової послуги.

Передусім кастомізація фінансової послуги – це процес адаптації фінансових продуктів, які розроблені банківськими та небанківськими фінансовими установами відповідно індивідуальних потреб економічних суб'єктів, особливостей їхньої господарської діяльності, територій розміщення і т. ін. (рис. 3.4).

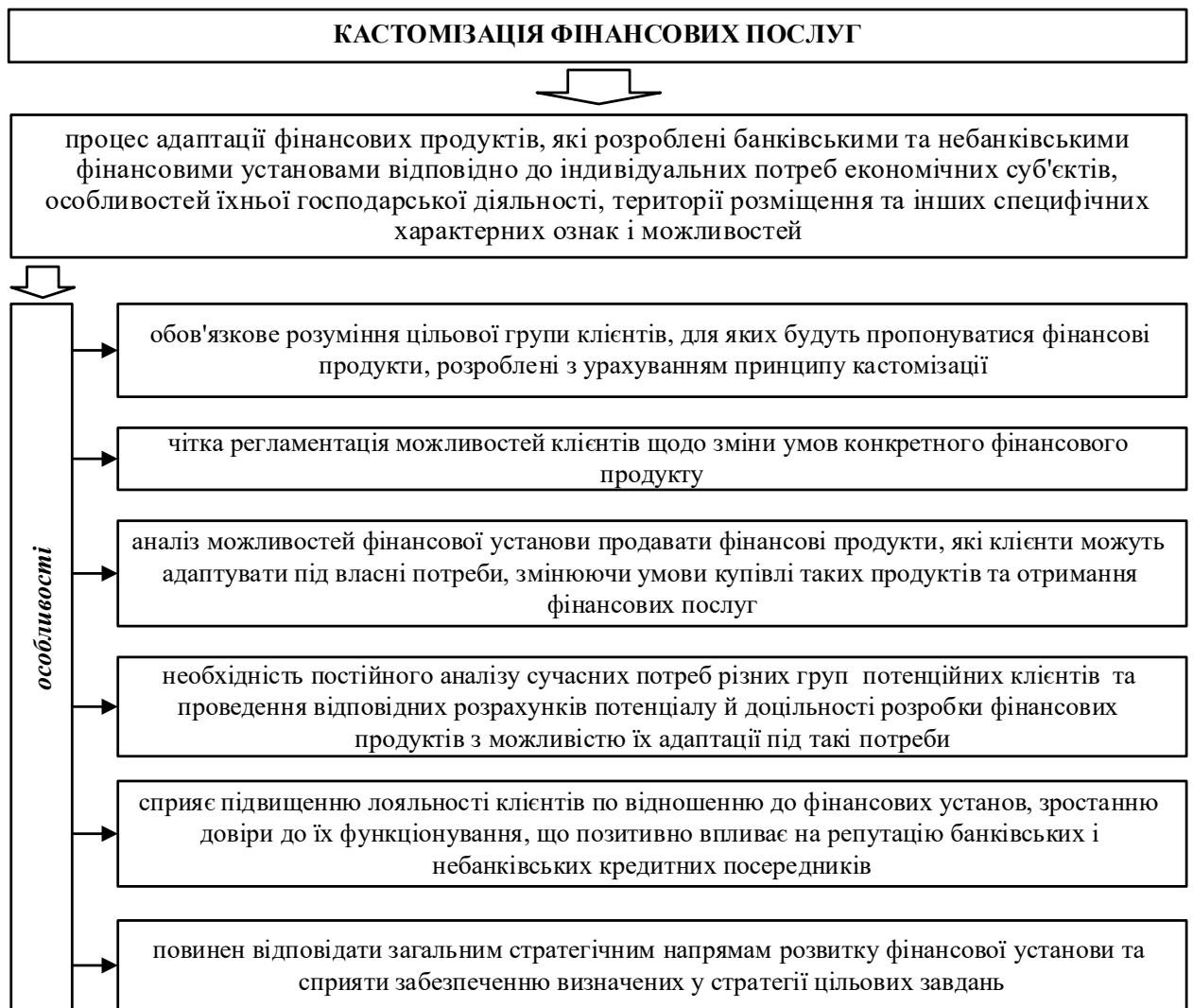

Рис. 3.4 – Сутність та особливості кастомізації фінансових послуг

Джерело: складено авторами на основі [105; 201; 202; 209].

Кастомізація фінансової послуги – це не абсолютно нова тенденція, а переосмислення бізнес-моделей, використання яких дозволяло залучати споживачів до банків до епохи масового маркетингу. Кілька десятиліть тому споживачі відвідували банки, де знали всіх співробітників, які мали можливість підібрати їм найкращі умови обслуговування з тих, які пропонувалися фінансовою послугою. Сьогоднішній світ набагато більш фрагментований [202].

Для забезпечення кастомізації фінансових послуг, наприклад, банківські установи повинні спочатку зібрати великий масив інформації про своїх клієнтів, яка аналізується та обробляється складним аналітичним програмним

забезпеченням на основі штучного інтелекту та машинного навчання. У підсумку на основі отриманої інформації банківські установи можуть коригувати свої послуги відповідно до вподобань конкретного клієнта [201].

Розглянемо детальніше роль кастомізації у розвитку ринку кредитних послуг і відповідно у процесі створення та продажу к продуктів.

Кастомізація кредитної послуги полягає в адаптації умов надання позик потенційним клієнтам до їхніх індивідуальних потреб. Уже сьогодні можна стверджувати, що кредитні установи пропонують своїм клієнтам різні кредитні продукти, враховуючи їхній фінансовий стан, потреби. Проте здебільшого в основі розробки таких продуктів використовуються загальні критерії розподілу потенційних позичальників (специфіка економічної діяльності, вік, сфера працевлаштування тощо). На наше переконання, кастомізація все ж таки полягає у використанні більш гнучкого підходу до розробки кредитних продуктів і врахуванні більшої кількості факторів, які притаманні різним типам клієнтів і відрізняють їх між собою.

До специфічних рис кастомізації кредитних послуг належать такі:

- можливість для клієнтів обирати терміни погашення позики, обирати схему виплати відсотків за позиками;
- можливість диференціації відсоткових ставок для різних типів клієнтів, враховуючи їхні індивідуальні характерні риси (місце роботи, якість кредитної історії, сімейний стан, поточний фінансовий стан і т. ін.);
- наявність вибору схеми погашення позики, що може надавати можливість клієнтам обирати період виплати основної суми та відсотків, визначати спосіб оплати позики;
- можливість використання клієнтами кредитних ліній, які їм відкриваються фінансовими установами й умови використання яких можуть постійно змінюватися згідно з моделлю кредитної поведінки позичальника (вчасність сплати основної суми та відсотків за позиками, обсяги використання позикових ресурсів, реагування на запити кредитної установи, дзвінки її працівників і т. ін.);

– важливість розробки окремих кредитних продуктів для різних типів клієнтів (споживчі кредити, іпотечні кредити, кредити для постійних клієнтів, кредити для VIP-клієнтів);

– можливість використання індивідуального підходу до реструктуризації позик у разі виникнення непередбачуваних фінансових складнощів у позичальника, що може здійснюватися з урахуванням його попередньої кредитної історії, аналізу історії взаємозв'язку з кредитною установою;

– необхідність активного використання цифрових технологій сприяє автоматизації розробки кредитних продуктів з урахуванням індивідуальних потреб клієнтів;

– можливість використання в маркетинговій роботі фінансових установ для продажу не лише кредитних продуктів та ін. [167; 203; 194; 193].

Аналізуючи сутність та особливості кастомізації кредитної послуги, можна виокремити переваги використання такого підходу в кредитній діяльності фінансових установ:

1) підвищення лояльності клієнтів до кредитних установ, що позитивно впливає на їхній імідж та рівень конкурентоспроможності на ринку кредитних послуг;

2) сприяння прозорості кредитних послуг, оскільки кредитна установа та її клієнти чітко регламентують всі умови надання позики, визначають індивідуальні параметри кредитування;

3) сприяння формуванню довгострокових відносин між кредитною установою та її клієнтами;

4) впровадження моделі більш детального аналізу кредитної історії клієнтів, історії їх взаємозв'язку з кредитною установою, що позитивно впливає на більш якісну оцінку кредитних ризиків і тим самим позитивно впливає на фінансовий стан кредитної установи;

5) залучення більшої кількості клієнтів, оскільки частина з них могла не відповідати вимогам кредитних установ при стандартних кредитних

продуктів, проте можуть використовувати інші кредитні продукти, які можуть бути розроблені з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та можливостей обслуговувати позики;

6) збільшення доходів кредитних установ через впровадження більш гнучкого підходу до продажу кредитних продуктів, розширення кола потенційних позичальників, яким можуть бути надані позики відповідно до їхнього фінансового стану;

7) збільшення доходів від надання супутніх фінансових послуг кредитними установами, що також впливає на формування їхніх доходів;

8) підвищення рівня конкурентоспроможності кредитної установи на досить складному ринку кредитних послуг, де існує високий рівень конкуренції за клієнтів з гарною кредитною історією, стабільним фінансовим станом та ін.

Як уже зазначалося, кастомізація може відігравати важливу роль у формуванні конкурентних переваг фінансових установ на ринку кредитних послуг і загалом позитивно впливати на їх фінансовий стан. Наслідками використання цього підходу до розробки і продажу кредитних продуктів для господарської діяльності кредитних установ можуть бути такі:

- впровадження принципу клієнтоорієнтованості дає можливість кредитним установам підвищити власну репутацію, сприяє підвищенню лояльності клієнтів, що безпосередньо впливає на їх кількість;

- розширення кредитної діяльності через розробку нових продуктів для різних категорій клієнтів, що позитивно впливає на формування доходів кредитних установ, стабільність їхньої фінансової діяльності з урахуванням диверсифікації кредитних ризиків;

- зниження загального кредитного ризику, оскільки відбувається ретельніше оцінювання фінансового стану потенційних позичальників і продаж їм кредитних продуктів з урахуванням результатів такого оцінювання;

- можливість розробки, продажу кредитних продуктів з кращими умовами кредитування на ринку, оскільки для окремих груп потенційних

клієнтів можуть пропонуватися менші відсоткові ставки за аналогічні кредитні продукти в інших фінансових установах;

- сприйняття клієнтами кредитної установи як інноваційної, технологічної установи, яка постійно удосконалює свою діяльність і впроваджує нові принципи обслуговування клієнтів;

- підвищення аналітичної роботи в кредитних установах з метою впровадження моделей кращого дослідження стану ринку кредитних послуг, фінансових можливостей потенційних клієнтів, аналізу можливих доходів та прибутку від диверсифікації кредитних послуг, їх індивідуалізації;

- поступове впровадження моделі цифрової трансформації кредитної установи, що позитивно впливає на продуктивність її функціонування, ефективність використання ресурсів та підвищує стабільність такої роботи, а це знову позитивно впливає на формування репутації банківських і небанківських кредитних установ;

- забезпечення зростання довіри до кредитних установ через якісне обслуговування, пропозиції індивідуальних кредитних продуктів, більш гнучкий підхід кредитних установ до співпраці з власними клієнтами.

Враховуючи значний потенціал кастомізації у наданні послуг кредитними установами зазначимо, що процес її забезпечення є досить складним і складнорегламентованим, оскільки може стосуватися надання кредитних послуг окремим категоріям позичальників, використовуватися виключно для видачі конкретних кредитних продуктів. Все це обумовлює існування різних видів кастомізації, які сьогодні можуть використовуватися у діяльності кредитних установ (рис. 3.5). Розглянемо їхню сутність більш детально.

Персоніфікована кастомізація кредитної послуги – це процес розробки кредитного продукту на основі інформації про фінансові можливості потенційного клієнта, результатів аналізу його кредитної поведінки, способів використання фінансових послуг, доходів, сімейного стану, уподобань та інших показників. Застосування персоніфікованої кастомізації дозволяє

впровадити механізм гнучкого налаштування умов кредитних продуктів з метою кращого задоволення потреб клієнтів у кредитних ресурсах. У сучасних умовах це можливо реалізувати виключно через використання цифрових технологій, які дозволяють мінімізувати ризики, пов'язані з персоналізацією, та посилити її переваги для кредитної установи.

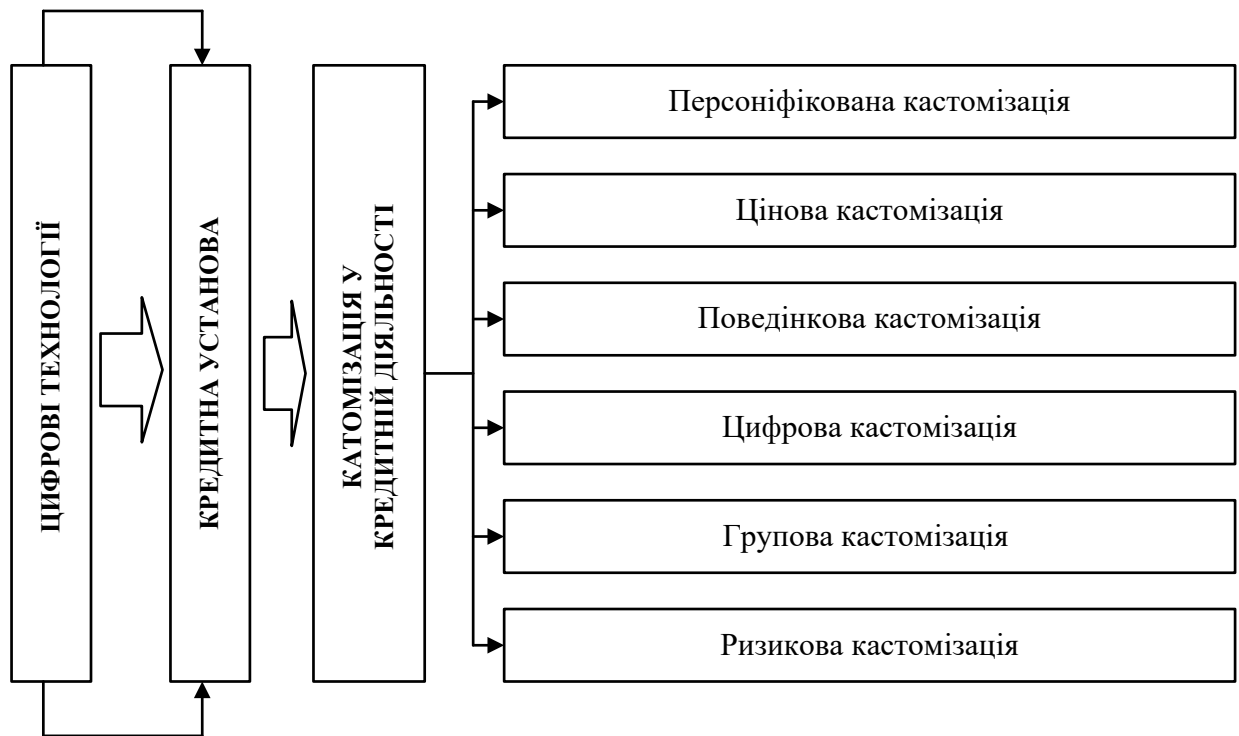

Рис. 3.5 – Види кастомізації кредитних послуг фінансових установ

Джерело: складено автором

Цінова кастомізація кредитної послуги – це процес розробки кредитного продукту, в межах якого відбувається адаптація ціни позики, а саме процентної ставки, комісій, можливих бонусів залежно від індивідуальних характеристик клієнта, результатів оцінки його фінансового ризику та аналізу історії взаємовідносин із кредитною установою. Цінова кастомізація дає змогу кредитору отримати максимально можливий дохід з урахуванням ризикованості кредитування різних економічних суб'єктів. Водночас це дозволяє стимулювати більш відповідальних, лояльних і важливих для діяльності установи клієнтів та обмежувати кредитування тих

суб'єктів господарювання, в обслуговуванні яких кредитна установа не зацікавлена відповідно до своєї кредитної політики.

Поведінкова кастомізація кредитної послуги – це процес аналізу фінансової поведінки домогосподарств, оцінки моделей такої поведінки, виявлення традиційних підходів клієнта до використання фінансових послуг, його платіжної дисципліни, витратних звичок тощо.

Застосування цього типу кастомізації дає змогу банку глибше проаналізувати фінансову модель клієнта, його звички у використанні грошових ресурсів та фінансових інструментів. На основі отриманої інформації кредитна установа може розробляти й пропонувати комплексні кредитні або загалом фінансові продукти, які здатні задовольняти не лише кредитні, але й інші фінансові потреби клієнтів.

Цифрова кастомізація кредитної послуги – це процес адаптації каналів продажу кредитних продуктів для окремих категорій споживачів, а також визначення способів надання кредитних послуг залежно від території проживання, віку, освіти та інших персоналізованих характеристик клієнтів. У цьому випадку кредитна установа використовує відповідні цифрові канали для продажу спеціалізованих кредитних продуктів, розроблених для окремих груп клієнтів, з метою максимально повного задоволення їхніх потреб. Надалі через ці канали здійснюється автоматизоване надання консультаційних та інформаційних послуг, зокрема за допомогою чат-ботів.

Групова кастомізація кредитної послуги – процес розробки кредитних продуктів не для конкретного клієнта, а для визначеної групи споживачів кредитних послуг, яку кредитна установа виокремлює серед усіх клієнтів за певними ознаками: віком, статтю, територією проживання, особливостями фінансової поведінки, попитом на фінансові продукти, а також каналами їх використання. Враховуючи специфіку споживачів окремих груп, розробляються відповідні кредитні продукти для задоволення їхніх потреб. Варто зазначити, що в сучасних умовах кредитні установи найчастіше використовують модель групової кастомізації кредитної послуги у її базовому

варіанті, оскільки кредитні (та загалом фінансові) продукти орієнтовано на різні категорії клієнтів і соціальні групи.

Ризикова кастомізація кредитної послуги – це процес розробки кредитних продуктів шляхом адаптації їхніх умов до рівня ризику потенційних позичальників. Така адаптація ґрунтується на аналізі кредитної історії клієнтів, їхнього фінансового стану, особливостей споживання фінансових продуктів, поведінкових характеристик тощо. Використання цього виду кастомізації насамперед впливає на ефективність управління кредитним ризиком фінансової установи. Воно дозволяє більш виважено підходити до балансування між потенційними доходами та ризиками при наданні кредитної послуги.

Враховуючи можливості використання кастомізації кредитними установами також можна виокремити і системні наслідки від використання такого підходу до розробки та продажу кредитних продуктів, які притаманні не виключно конкретній фінансовій установі, а загалом кредитній системі країни. В першу чергу розглянемо яким чином кастомізація впливає на стабільність функціонування ринку кредитних послуг при поступовому її використанні різними типами кредитних установ (рис. 3.6).

Таким чином, враховуючи реалії функціонування ринку кредитних послуг, можемо обґрунтувати такі особливості позитивного впливу кастомізації на стабільний розвиток ринку кредитних послуг:

1) кастомізація, у першу чергу, позитивно впливає на процес взаємодії між кредитною установою та клієнтом, сприяючи формуванню довірчих двосторонніх відносин. Кредитна установа, аналізуючи більш детально фінансовий стан клієнтів, їхню здатність повернути позики, формує обґрунтовану впевненість у надійності таких клієнтів. У свою чергу, клієнти, отримуючи індивідуальний та лояльний підхід до обслуговування, схильні більше довіряти такій установі та загалом виявляють вищу задоволеність якістю отриманих кредитних послуг.

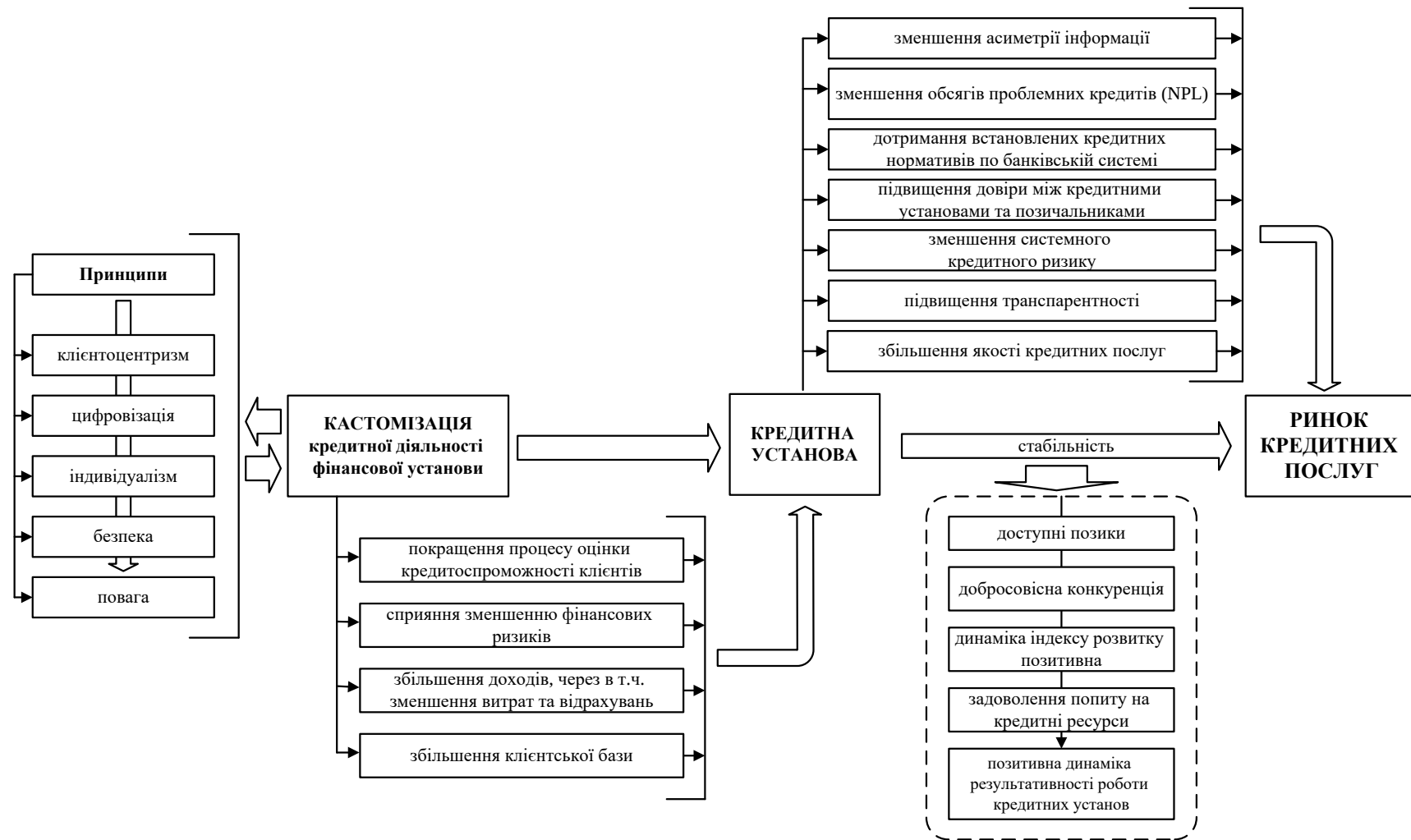

Рис. 3.6 – Схема моделі впливу процесу кастомізації кредитних послуг на стабільність функціонування ринку кредитних послуг

Джерело: складено автором з урахуванням [45; 46].

2) кастомізація також дозволяє залучати нових клієнтів, які раніше не відповідали стандартним критеріям кредитної установи щодо надання позик. Завдяки адаптації умов кредитних продуктів до специфіки окремих категорій споживачів (зокрема, рівень офіційного доходу, сімейний стан, місце проживання, наявність заборгованостей або історія взаємодії з іншими фінансовими установами), кредитні установи можуть суттєво розширювати власну клієнтську базу. У результаті кастомізація сприяє підвищенню фінансової інклюзії, тобто забезпеченню доступу до фінансових послуг для різних соціальних верств населення. Це, у свою чергу, підвищує залученість громадян до фінансової системи, сприяє легалізації доходів та витрат, що позитивно впливає на її функціонування;

3) кастомізація, базуючись на використанні цифрових технологій, одночасно виступає фактором стимулювання цифрового розвитку ринку кредитних послуг. Її реалізація потребує розробки нових моделей обробки значних обсягів інформації, адаптації цифрових платформ до специфіки діяльності кредитних установ. Ці технології, у свою чергу, розвиваються фахівцями або компаніями, що надають послуги у сфері цифрових рішень для фінансових установ, із врахуванням практичного досвіду їх застосування. Удосконалення та широке впровадження цифрових технологій дає змогу кредитним установам глибше аналізувати клієнтів, створювати інноваційні кредитні продукти, а також пропонувати індивідуалізовані умови обслуговування, що формує передумови для системної цифровізації ринку кредитних послуг, його інноваційного розвитку та поширення позитивного ефекту на інші сегменти фінансової системи і загалом національну економіку;

4) кастомізація також забезпечує кредитним установам можливість гнучко змінювати умови надання послуг відповідно до змін економічного середовища. Це особливо актуально для країн із високим рівнем економічної нестабільності, де фінансові установи повинні оперативно реагувати на нові виклики задля забезпечення власної стабільності та прибутковості. Здатність до швидкої адаптації безпосередньо впливає на зменшення ймовірності

виникнення фінансових ризиків та, як наслідок, сприяє стабільному функціонуванню ринку фінансових послуг навіть в умовах складних економічних обставин.

Отже, у поточному підрозділі дисертації основна увага приділена дослідженню процесу кастомізації кредитних послуг. Відповідно обґрунтовано сутність такої кастомізації і визначено, що вона полягає в адаптації умов надання позик потенційним клієнтам до їхніх індивідуальних потреб, враховуючи їх фінансовий стан. Детальний розгляд специфіки функціонування кредитних установ, особливостей процесу кредитування та сутності принципу кастомізації дозволило визначити специфічні риси кастомізації кредитних послуг. Встановлено, що зазначена кастомізація дозволяє кредитним установам підвищити якість власних послуг, розширити можливості залучення нових клієнтів, сприяти формуванню додаткових обсягів доходу, а у підсумку, позитивно впливати на рівень конкурентоспроможності таких установ. Відповідно на основі детального розгляду переваг кастомізації кредитних послуг було описано їхню роль у розвитку кредитних установ та забезпеченні стабільності ринку кредитних послуг.

3.3. Модель регулювання ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності

Забезпечити розвиток ринку кредитних послуг у сучасних умовах доволі складно, оскільки він піддається впливу великої кількості чинників як зовнішньої, так і внутрішньої природи. Безпосереднє врахування негативного впливу кожного з них є досить складним, адже ринок кредитних послуг – це простір взаємодії між різними типами споживачів кредитних ресурсів і кредитними установами, які істотно відрізняються за специфікою своєї діяльності. Відповідно, усі учасники кредитних відносин також перебувають під впливом різних факторів, що не завжди мають економічний характер. Усе це в сукупності формує складний економічний простір, у межах якого функціонує та розвивається ринок кредитних послуг і його суб'єкти.

Важливою умовою забезпечення ефективного функціонування ринку кредитних послуг є усвідомлення того, що цей ринок відіграє ключову роль у фінансовій системі держави, будучи її невід'ємною складовою. Відповідно, кризові явища, які виникають на такому ринку, можуть поширюватися на інші компоненти фінансової системи. Це, у свою чергу, потребує наявності ефективних механізмів, які б унеможливлювали масштабне поширення криз, особливо якщо їх джерелом виступають складні та дисипативні процеси у сфері кредитних послуг.

У межах поточного підрозділу дисертаційної роботи буде розглянуто модель регулювання кредитних установ, яка нині функціонує в Україні, а також проаналізовано можливості органів державної влади щодо впливу на функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності.

Дослідження розпочнемо з конкретизації особливостей регулювання кредитних установ, які на сьогодні існують і які необхідно враховувати для побудови дійсно дієвої системи регулювання діяльності цих установ. Серед таких особливостей можна виокремити наступні:

- наявність різних за масштабом діяльності та специфікою роботи кредитних установ, які відіграють різні ролі у функціонуванні ринку кредитних послуг.

- необхідність регулювання кожного з видів кредитних установ, які надають послуги клієнтам, що вимагає розробки як правил, так і специфічного законодавства для регламентації роботи кожної з таких установ.

- важливість забезпечення чіткого розмежування повноважень органів державної влади у сфері регулювання кредитних установ, що є важливим для унеможливлення зарегульованості ринку кредитних послуг, що в підсумку негативно впливатиме на обсяги позикових ресурсів для економічних суб'єктів.

- система регулювання кредитних установ повинна гармонійно бути вмонтована в систему державного регулювання економіки, оскільки регламентація роботи кредитних установ дозволяє органам державної влади здійснювати різні впливи на поведінку економічних суб'єктів з метою отримання різних результатів для комплексного розвитку національної економіки.

– важливо враховувати високий рівень впливу інституціональних чинників на функціонування ринку кредитних послуг, що вимагає використання доволі специфічних методів і інструментів для мінімізації негативного впливу таких чинників і створення сприятливих умов для ефективного функціонування різних інституцій у межах такого ринку: довіра, грамотність, співпраця, особистісна взаємодія та ін.;

– регулювання повинно бути гнучким, відповідати тим тенденціям у фінансовій системі, які відбуваються в певний період часу. Особливо це важливо в період фінансової нестабільності, коли швидкість поширення кризових явищ у функціонуванні кредитних установ є досить високою, що вимагає оперативних і виважених рішень регулятора;

– регулювання потребує, в першу чергу, забезпечення стабільності кредитних установ, тобто результатів їхньої фінансової діяльності, а також побудови системи взаємовідносин між кредитними установами та їхніми клієнтами, тобто регламентації дотримання цими суб'єктами законодавчих норм, унеможливлення порушення прав кредиторів та споживачів кредитних послуг тощо;

– регулювання повинно бути також адаптивним до сучасних технологічних рішень у функціонуванні кредитних установ та інших суб'єктів, які сьогодні активно долучаються до функціонування ринку кредитних послуг і намагаються зайняти свої ніші у наданні позик економічним суб'єктам (P2P-кредитування, відповідні онлайн-платформи, фінтех-компанії);

– регулювання повинно здійснюватися на основі усвідомленого підходу до важливості збалансування інтересів між кредитними установами, їхніми клієнтами та органами державної влади, що вимагає розробки дієвого законодавства, яке б сприяло формуванню довірчих відносин між такими суб'єктами і, у підсумку, формувало основу для стабільного довгострокового розвитку ринку кредитних послуг [48; 150].

В Україні сьогодні сформувалася власна модель регулювання кредитних установ, яка пройшла свій історичний шлях. Фактично діяльність усіх типів таких установ регулюється Національним банком України. Відповідно, саме

цей державний інститут відповідає за стабільність функціонування всіх установ, регламентує умови надання кредитних послуг, особливості побудови їхньої операційної діяльності, системи ризик-менеджменту, а також вимоги до формування взаємовідносин з клієнтами.

Здійснення регулювання ринку кредитних послуг, в першу чергу, обумовлюється необхідністю унеможливлення виникнення системних ризиків в межах фінансової системи, які формуються поступово, але їх вплив на функціонування кредитних установ відбувається раптово, несподівано, складно прогнозовано, що у підсумку і призводить до складних викликів для подальшого функціонування такої системи і ринку кредитних послуг загалом (додаток В). Розглянемо більш детально сутність системного ризику та особливості його формування в межах фінансової системи країни, представимо декілька підходів до розуміння змісту такого ризику.

Системний ризик – раптова, несподівана подія, яка порушує фінансову систему так, що економічна активність ставиться під загрозу у великих масштабах ... системні ризики ставлять під загрозу всю фінансову систему, а не тільки її частину [16, с. 196].

Системний ризик – це ймовірність настання системних подій несприятливого характеру, викликаних екзогенними чи ендогенними шоками, які спричиняють нестабільність фінансового ринку та можуть призвести до неплатоспроможності значної кількості взаємозалежних фінансових посередників [141].

Системний ризик – ситуативна характеристика, що виникає в результаті відхилення певної кількості системоутворюючих фінансових установ зі стану нормального функціонування в інший стан під впливом екзогенних чи ендогенних шоків, що призводить до порушення інтегративної цілісності системи [102, с. 121].

Системний ризик – ризик, що об'єктивно впливає із наявності системного взаємозв'язку та накопичення диспропорцій у діяльності окремих секторів чи фінансових інститутів на основі реалізації механізмів трансмісії

ризиків і потенційного взаємного зараження унаслідок недостатньої керованості фінансовими процесами в окремих фінансових інститутах або у фінансовій системі в цілому [107 с. 188].

Системний ризик – це наявний або потенційний ризик, що генерується фінансовими інститутами чи окремими секторами, порушуючи їх діяльність / функціонування через реалізацію механізмів трансмісії ризиків і потенційного взаємного зараження, досягаючи значних масштабів поширення, негативно впливає на стабільність фінансової системи, довіру населення та реальний сектор економіки [85, с. 216].

Таким чином можна констатувати, що системний ризик пов'язаний в першу чергу із ймовірністю настання непередбачуваних та дисипативних процесів в межах функціонування фінансової системи. Для унеможливлення цього сьогодні органи державної влади використовують сукупність методів та інструментів, які в цілому використовуються для здійснення макропруденційної політики. Розглянемо особливості її реалізації в сучасних умовах детальніше. Для цього з початку визначимо сутність такої політики. Представимо декілька підходів до розуміння її змісту:

1) макропруденційна політика – це політика, спрямована на упередження накопичення та реалізації системних ризиків у фінансовому секторі, а також підвищення його стійкості [91];

2) макропруденційна політика направлена здійснювати нагляд, оцінку та прийняття належних політичних заходів щодо розвитку фінансової системи в цілому, а окремих установ чи певних економічних заходів окремо [198];

3) макропруденційна політика – набір процедур, а також стратегічних й тактичних інструментів, які використовуються з метою забезпечення виконання фінансовою системою своїх функцій навіть в умовах дії зовнішніх шоків [58, с. 241];

4) макропруденційна політика – це фінансова політика, спрямована на забезпечення стабільності фінансової системи в цілому для запобігання суттєвим перебоям у кредитуванні та інших життєво важливих фінансових послугах, необхідних для стабільного економічного зростання [171];

5) макропруденційна політика – це комплекс цілеспрямованих дій на усунення чи обмеження системних ризиків, щоб запобігти кризам або зменшити втрати від них; послаблення проциклічності фінансової системи й обмеження ендогенної схильності фінансової системи до нагромадження дисбалансів та забезпечення її фінансової стабільності [91, с. 322].

Відповідно, враховуючи представлені концепції щодо визначення сутності макропруденційної політики конкретизуємо її специфічні риси та особливості реалізації. Серед них варто виокремити наступні:

- є невід'ємною складовою економічної політики держави, яка впроваджується в певний період часу для забезпечення стабільності функціонування фінансової системи;

- здійснюється органами державної влади через використання спектра методів і підходів до регулювання діяльності кредитних установ, формування сприятливого економічного середовища для їх функціонування;

- особливо є важливою в періоди фінансової нестабільності, коли через використання методів та інструментів такої політики впроваджуються заходи для запобігання виникненню і поширенню системних ризиків у фінансовій системі та підвищення фінансової стабільності як кредитних установ, так і загалом цієї системи;

- дає змогу регулювати баланс між прийнятними ризиками для фінансової системи та рівнем доступності позикових ресурсів для економічних суб'єктів. У цьому випадку центральний банк намагається забезпечити оптимальний баланс між кредитною активністю фінансових установ, яка може обумовлюватися зниженням відсоткових ставок за позиками та значним зростанням попиту на такі ресурси, та рівнем їхніх кредитних ризиків, які також можуть досить швидко збільшуватися в умовах стрімкого розвитку ринку кредитних послуг;

- полягає не лише в регулюванні діяльності кредитних установ, а й охоплює також процеси регламентації взаємовідносин між кредитними установами та органами державної влади, між міжнародними фінансовими

інституціями й іншими суб'єктами, взаємодія з якими може впливати на процеси дестабілізації фінансової системи в країні;

– покликана не лише забезпечувати стабільність функціонування фінансової системи, захищати її від негативного впливу різних чинників, але й повинна сприяти трансформації зазначеної системи з метою підвищення її адаптивності до постійно змінних умов функціонування [2; 60; 139; 98;].

Схема макропруденційної політики, яка реалізується в Україні, представлена на рис. 3.7.

Отже, серед особливостей здійснення макропруденційної політики в Україні можна виокремити наступні:

– централізована система здійснення макропруденційної політики, яка пов'язана з тим, що Національний банк України є єдиним регулятором, який відповідає за фінансову стабільність в країні;

– базовою метою макропруденційної політики в Україні є виявлення та запобігання виникненню системних ризиків, які можуть негативно впливати на функціонування всієї фінансової системи країни, що, в першу чергу, пов'язано з постійним моніторингом і аналізом основних параметрів, які характеризують розвиток банківської системи, небанківських фінансових установ, ринку фінансових послуг і окремих типів фінансових посередників;

– для Національного банку України доступними для використання є найбільш поширені методи та інструменти макропруденційної політики, які ним активно використовуються для регламентації діяльності передусім банківських установ;

– для реалізації макропруденційної політики використовується контрциклічне регулювання, яке полягає в тому, що НБУ під час економічного відновлення і розвитку застосовує інструменти та методи для підвищення вимог до діяльності кредитних установ, і навпаки – в період рецесії, поступового зниження темпів економічного розвитку, використовуються методи для зниження вимог до роботи зазначених установ. Це безпосередньо відбувалося і у 2022 році;

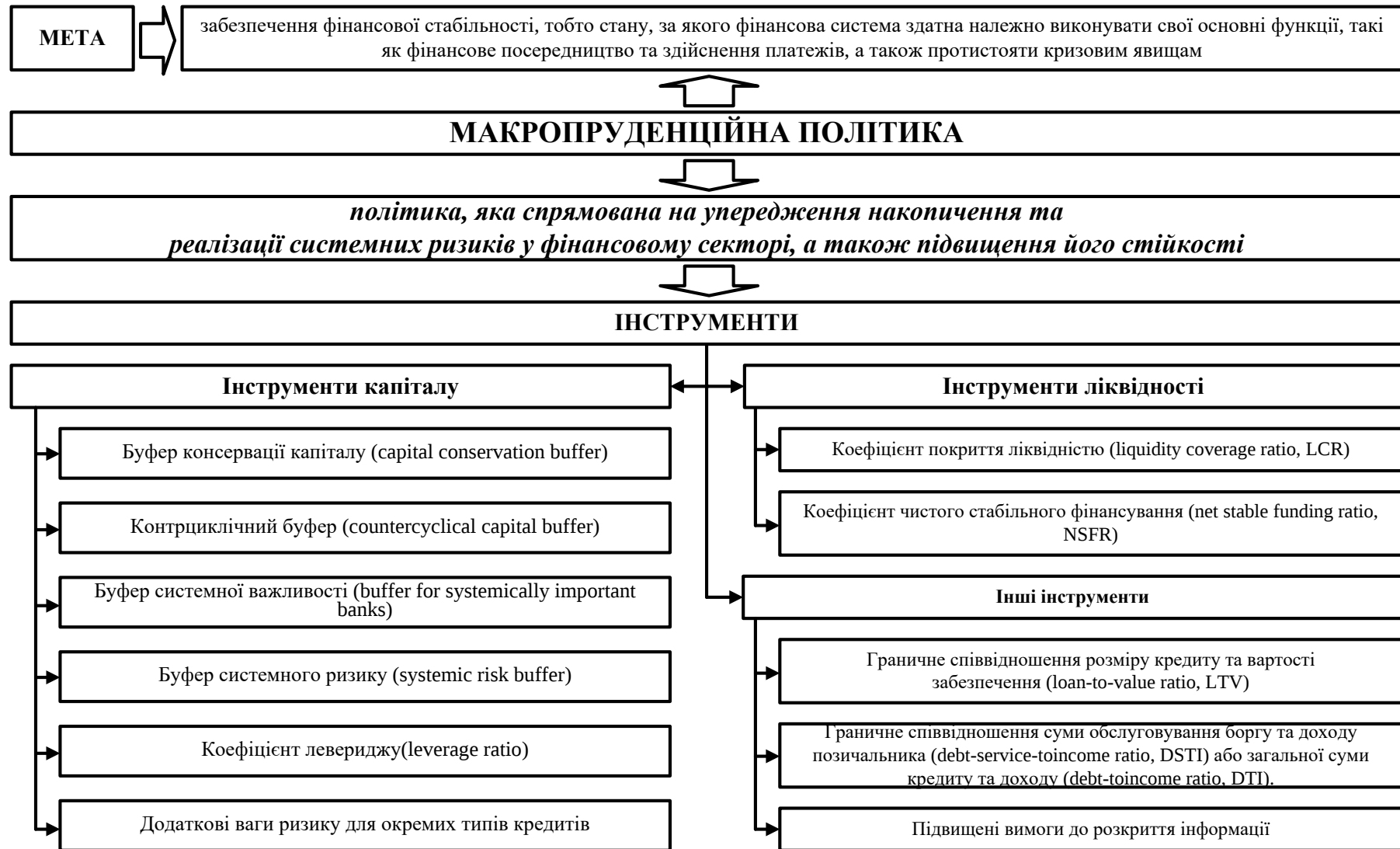

Рис. 3.7 – Модель макроруденційної політики

- постійно відбувається удосконалення нормативного та інформаційного забезпечення для реалізації макропруденційної політики, оцінки ефективності її впровадження, що здійснюється через постійний аналіз діяльності кредитних установ, в першу чергу — проведення стрес-тестів банківських установ, підготовку відповідних звітів про фінансову стабільність тощо;

- відбувається поступове впровадження стандартів європейських країн щодо реалізації макропруденційної політики, що вимагає від НБУ впровадження певних методик, стандартів, підходів до розробки й особливостей використання такої політики;

- макропруденційна політика впроваджується з метою превентивного виявлення потенційних системних криз та загроз, які можуть негативно вплинути на подальший розвиток фінансової системи. Цей підхід вимагає постійного моніторингу, оцінки та прогнозування можливих випадків нестабільності або визначення вузьких місць у діяльності кредитних установ і функціонуванні фінансової системи загалом;

- у сучасних умовах впровадження методів і інструментів макропруденційної політики супроводжується активним залученням цифрових технологій для поглиблення аналізу статистичної інформації про роботу кредитних установ та інших суб'єктів господарювання, які можуть формувати системні ризики в межах національної економіки [131; 13; 197; 50; 126].

Складний історичний період розвитку ринку кредитних послуг в Україні лише посилює усвідомлення важливості макропруденційної політики та необхідності забезпечення її ефективності у довгостроковій перспективі. Виникнення системних криз, які спостерігалися у 2000, 2008–2014 роках, засвідчує, що макропруденційна політика в цей період не була достатньо дієвою, оскільки потенційні кризи не були виявлені, і не було розроблено заходів щодо попередження їх поширення на функціонування фінансової системи. Сьогодні макропруденційна політика відіграє ключову роль у підтримці фінансової стабільності в межах країни, і безпосередньо це здійснюється через регулювання діяльності кредитних установ, що, у свою чергу, визначає і детермінує розвиток ринку кредитних послуг.

Таким чином, розглянувши особливості регулювання діяльності кредитних установ в Україні, варто зазначити, що процес такого регулювання є складним, враховуючи багатогранність і багатоаспектність функціонування різних типів кредитних установ та їхню роль у функціонуванні фінансової системи. У подальшому серед основних напрямків покращення регулювання ринку кредитних послуг можна виокремити наступні:

- поступове впровадження зарубіжного досвіду розвитку ринку кредитних послуг, використання міжнародних стандартів щодо здійснення нагляду за кредитними установами різних типів;
- подальша гармонізація законодавства України з ЄС у сфері регулювання роботи банківських установ, захисту прав споживачів фінансових послуг, забезпечення прозорості функціонування фінансової системи;
- удосконалення системи регулювання діяльності небанківських кредитних установ, впровадження механізмів стимулювання їхньої подальшої роботи в межах ринку кредитних послуг;
- реалізація заходів щодо підвищення фінансової грамотності населення та власників малих і середніх підприємств, посилення ефективності функціонування системи захисту прав споживачів кредитних послуг;
- підтримка та розвиток механізму досудового врегулювання спорів між кредитними установами та позичальниками;
- використання цифрових технологій у сфері регламентації роботи кредитних установ, що дозволяє НБУ та іншим органам державної влади опрацьовувати великі масиви фінансової інформації про діяльність кредитних установ та інших організацій, залучених до їхнього функціонування. Це, своєю чергою, дає змогу в автоматичному режимі виявляти потенційні загрози у функціонуванні фінансової системи та вчасно приймати рішення щодо уникнення негативних наслідків потенційних криз;
- забезпечення подальшого удосконалення макропруденційної політики, розробка нових інструментів для посилення фінансової стабільності

кредитних установ, створення сприятливих умов для їхньої діяльності, що також є важливим чинником забезпечення високих темпів розвитку ринку кредитних послуг;

- цифровізація сфери фінансових послуг вимагає розробки й впровадження законодавчих норм щодо регламентації окремих напрямів кредитування, які сьогодні здійснюються у віртуальному просторі фінтех-компаніями та іншими організаціями, що не зобов'язані отримувати ліцензію НБУ на свою діяльність;

- впровадження нових механізмів із використанням цифрових технологій для своєчасного та точного вимірювання кредитних ризиків банківських і небанківських кредитних установ з метою унеможливлення приховування наявних кредитних ризиків та ін. [73; 48]

Серед окреслених напрямків подальшого розвитку ринку кредитних послуг в Україні варто зазначити важливу роль саме фінансової грамотності як домогосподарств, так і власників та керівників суб'єктів підприємницької діяльності. У переважній більшості випадків ці суб'єкти взаємодіють із банківськими установами, використовуючи або уникаючи використання кредитних продуктів. Проте на сьогодні рівень фінансової грамотності в Україні, особливо у частині використання кредитних продуктів, залишається досить низьким.

Це пов'язано з нерозвиненістю ринку фінансових послуг, недосконалістю функціонування системи захисту прав споживачів таких послуг. Безпосередній вплив на формування недостатнього рівня фінансової грамотності здійснили історичні особливості становлення фінансового ринку в Україні, а також процеси виникнення та розвитку банківських та інших фінансових посередників. Проте, як засвідчує досвід зарубіжних країн, сьогодні більшість урядів та центральних банків намагаються впроваджувати заходи для підвищення рівня фінансової грамотності, оскільки цілком зрозуміло, що в сучасних реаліях це є важливою умовою забезпечення фінансової стабільності в країні, особливо в періоди дисипативності та рецесії економічного розвитку.

На наше переконання, в Україні серед основних заходів підвищення фінансової грамотності варто виокремити наступні:

- залучення кредитних установ до реалізації заходів з підвищення фінансової грамотності населення;
- посилення співпраці між закладами вищої освіти та кредитними установами щодо розробки спільних проєктів і програм для підвищення фінансової грамотності окремих категорій громадян, особливо в різних регіонах країни;
- сприяння розвитку онлайн-освіти у сфері фінансової грамотності, що має забезпечити доступність інформаційних ресурсів щодо основних правил використання фінансових ресурсів і їхнього ефективного формування;
- розробка та впровадження дієвої системи оцінки рівня фінансової грамотності громадян, яку необхідно здійснювати щорічно, з урахуванням дослідження рівня фінансових знань серед різних категорій громадян, що проживають у різних регіонах країни та ін. [34; 47; 72; 109]

Питання постійного підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств сьогодні є одним із тих важливих питань, яке можливо вирішити лише через поєднання зусиль органів державної влади, кредитних установ, закладів вищої освіти та некомерційних організацій, які мають відповідний досвід і спроможність долучатися до реалізації програм у даному напрямку. Як засвідчує досвід, реалізація поодиноких, інколи розрізнених проєктів щодо підвищення фінансової грамотності окремих категорій населення не дозволяє впровадити механізм системного підвищення рівня фінансових знань громадян, а є лише фрагментарними і не завжди дієвими заходами для досягнення необхідних результатів у сфері поширення знань про використання та формування фінансових ресурсів.

Отже, у межах поточного підрозділу дисертації було розглянуто особливості побудови сучасної моделі регулювання діяльності кредитних установ в Україні. Зокрема, визначено проблеми розвитку ринку кредитних послуг, розроблено напрямки активізації такого розвитку. При цьому вагома

увага приділена потенціалу використання цифрових технологій у сфері продажу кредитних продуктів. Також з'ясовано, що важливу роль у розвитку ринку кредитних послуг відіграє система регулювання діяльності кредитних установ, їхня спроможність і можливості надавати позики економічним суб'єктам. На наше переконання, поступове впровадження представлених напрямків дозволить сформувати умови для подальшого розвитку ринку кредитних послуг як цілісної системи — невід'ємної складової функціонування ринку фінансових послуг в Україні.

Висновки до третього розділу

1. Визначено основні проблеми у забезпеченні стабільного розвитку ринку кредитних послуг у довгостроковій перспективі, серед яких окреслено такі: військова агресія та подальша макроекономічна нестабільність, висока вартісність позикових ресурсів, недостатні темпи цифровізації кредитних установ, низький рівень фінансової грамотності, слабкий розвиток кредитної інфраструктури та недостатній розвиток небанківських фінансово-кредитних установ.

2. Обґрунтовано основні напрямки розвитку ринку кредитних послуг, які були виокремлені на основі аналізу сучасних викликів, що вже сформувалися і визначають подальший розвиток кредитних установ в Україні. Серед таких викликів визначено наступні: цифровізація сфери фінансових послуг, сегментація ринку кредитних послуг, макроекономічна нестабільність та виклики воєнного часу. Встановлено, що саме окреслені виклики визначають траєкторію розвитку ринку кредитних послуг в Україні та впливатимуть на ухвалення рішень кредитними установами щодо власного вектора подальшого розвитку.

3. Розглянуто сутність кастомізації кредитних послуг, що здійснено через обґрунтування поняття «кастомізація», визначення її специфічних рис, переваг і недоліків застосування такої концепції у сфері продажу товарів і продуктів у

кредитній діяльності. У підсумку було конкретизовано окремі види кастомізації кредитних послуг, а саме: персоніфіковану, цінову, поведінкову, цифрову та ризикову.

4. Розроблено модель впливу процесу кастомізації кредитних послуг на стабільність функціонування ринку кредитних послуг в умовах цифровізації фінансової системи. Це реалізовано через дослідження можливих наслідків для діяльності кредитних установ у результаті впровадження в їхню операційну діяльність концепції кастомізації кредитних продуктів.

5. Розглянуто модель регулювання ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності, що здійснено через опис особливостей забезпечення такого регулювання в сучасних умовах, дослідження сутності макропруденційної політики та специфічних рис її впровадження в Україні з урахуванням наслідків військової агресії та процесів цифровізації сфери фінансових послуг. У підсумку сформульовано напрямки подальшого удосконалення сфери регулювання ринку кредитних послуг, сфокусовано увагу на важливості підвищення рівня фінансової грамотності як необхідної умови для забезпечення стабільного функціонування цього ринку в довгостроковій перспективі.

Основні результати дослідження опубліковані в таких наукових роботах [17; 45; 46; 132; 200].

ВИСНОВКИ

1. Розглянуто сутність ринку кредитних послуг, його функції та роль у розвитку фінансової системи країни. Це здійснено шляхом виокремлення основних концепцій аналізу змісту відповідного ринку: ринкової, правової, інституціональної, системної, трансформаційної, просторової та поведінкової. У результаті запропоновано розглядати ринок кредитних послуг як сукупність економічних суб'єктів, які взаємодіють між собою в процесі руху фінансових ресурсів від одних до інших, що опосередковується виникненням кредитних відносин між ними та здійснюється на основі дотримання принципів строковості, платності, поверненості та забезпеченості. У підсумку визначено основні функції ринку кредитних послуг: трансформаційну, перерозподільчу, регулюючу, забезпечувальну, стимулюючу та інноваційну.

2. Досліджено зміст фінансової нестабільності та обґрунтовано передумови її виникнення у фінансовій системі. Це реалізовано через аналіз таких категорій, як «макроекономічна нестабільність», «фінансова стабільність», «фінансова нестабільність» та «фінансова криза». Запропоновано розглядати фінансову кризу як системну характеристику фінансової системи, що відображає дисипативні та турбулентні процеси у її розвитку, які ускладнюють здатність системи виконувати покладені на неї функції – забезпечувати сприятливі умови для діяльності фінансових установ, а також їх здатність трансформувати фінансові ресурси економічних суб'єктів у кредитні та інвестиційні ресурси для потреб економічного розвитку країни.

3. Конкретизовано особливості функціонування ринку кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності. Це реалізовано через застосування методології системного підходу до розгляду такого ринку та аналізу механізму його функціонування. Сутність такого механізму запропоновано визначати таким чином: механізм ринку кредитних послуг – це сукупність позичальників, позикодавців і відносин між ними, що формуються у процесі руху фінансових ресурсів між зазначеними суб'єктами, та реалізуються на

основі дотримання принципів платності, строковості, поверненості, використання відповідних методів, інструментів, належного забезпечення та необхідної інфраструктури. Розгляд особливостей функціонування такого механізму дозволив обґрунтувати науковий підхід до конкретизації напрямів трансформації ринку кредитних послуг шляхом визначення специфіки його змін у періоди макрофінансової нестабільності та економічного відновлення діяльності кредитних установ.

4. Проведено дослідження сучасного стану ринку кредитних послуг України, що реалізовано через аналіз макроекономічних показників, визначення сучасних трендів функціонування банківських установ та небанківських кредитних посередників. Встановлено, що провідну роль у функціонуванні цього ринку сьогодні відіграють комерційні банки, які є основними кредиторами національної економіки та виконують ключову функцію у фінансовій системі країни. Також з'ясовано, що протягом останніх років спостерігається значне скорочення кількості банківських установ і небанківських кредитних посередників, що зумовлено як макроекономічною нестабільністю, так і зміною підходів до регулювання їхньої діяльності. Запропоновано визначати індекс розвитку ринку кредитних послуг, детальний аналіз динаміки якого дозволяє констатувати суттєвий вплив кризових явищ на функціонування кредитних установ у 2014, 2020 та 2022 роках.

5. Обґрунтовано особливості трансформації ринку кредитних послуг в умовах фінансової кризи, що реалізовано шляхом аналізу процесу зародження кризових явищ у діяльності кредитних установ та їх поширення на всю кредитну систему. Запропоновано розуміти зміст поняття «криза ринку кредитних послуг» як стан функціонування такого ринку, якому притаманна незбалансованість попиту і пропозиції на позикові кошти, руйнування економічних відносин між позичальниками та кредиторами, зниження доступності кредитних ресурсів і формування інституційного середовища, що знижує рівень довіри між основними учасниками ринку.

6. Визначено основні проблеми, що стримують подальший розвиток ринку кредитних послуг, серед яких ключовою виступає проблема макроекономічної нестабільності, обумовлена об'єктивними наслідками військової агресії. Встановлено, що для забезпечення стабільного розвитку ринку кредитних послуг необхідно досягти гармонійного розвитку всіх типів кредитних установ, які формують єдиний інституційний простір такого ринку та сприяють створенню ефективних кредитних відносин між суб'єктами господарювання. Відповідно конкретизовано основні детермінанти забезпечення стабільного розвитку ринку кредитних послуг, які були визначені на основі аналізу сучасних викликів, з якими стикаються кредитні установи, зокрема: цифровізація фінансової сфери, сегментація ринку кредитних послуг, макроекономічна нестабільність та наслідки військової агресії. У підсумку сформульовано перелік заходів щодо формування сприятливого економічного середовища для розвитку кредитних установ в Україні.

7. Описано модель впливу процесу кастомізації кредитних послуг на стабільність функціонування ринку кредитних послуг в умовах цифровізації фінансової системи. Це реалізовано шляхом визначення сутності кастомізації, характеристик її проявів, а також систематизації видів кастомізації кредитних продуктів (персоніфікована, цінова, поведінкова, цифрова, групова та ризикова). Окреслено переваги та недоліки застосування цього підходу кредитними установами у процесі розробки та продажу власних фінансових продуктів.

8. Висвітлено сучасні тенденції моделі регулювання діяльності кредитних установ, визначено напрями підвищення ефективності її функціонування, що здійснено на основі аналізу сутності макропруденційної політики та особливостей її реалізації в умовах економічної й соціальної нестабільності. Також обґрунтовано напрями подальшого розвитку системи регулювання діяльності кредитних установ в Україні з урахуванням сучасних викликів, що постають перед ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 125-128. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/6/23.pdf>.
2. Антонюк О. І. Макропруденційна політика центрального банку в умовах економічної циклічності : дис. ... д-ра філос. : спец. 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» / Одеський національний економічний університет. Одеса, 2022. 221 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0823U100832>.
3. Аржевітін С. М. Системна банківська криза в Україні: особливості, причини та шляхи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 8. С. 16–18. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2016/5.pdf
4. Арутюнян Р. Р., Арутюнян С. С., Ітигіна О. В. Валютна криза: сутність, причини та наслідки в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. Вип. 3. С. 242-247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2015_3_32.
5. Базилінська О. Теоретичні аспекти реалізації кредитних послуг в умовах розвитку цифрової економіки. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3559>.
6. Базилінська О. Я. Теоретичні аспекти реалізації кредитних послуг в умовах розвитку цифрової економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 1(37). С. 240-249. URL: https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/31095/20.%20%D0%91%D0%B0%D0%B7%D1%96%D0%B%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_compressed.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
7. Баліцька В. В., Короткевич О. В. Методичні підходи до оцінки впливу чинників фінансової нестабільності на державні фінанси. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 17. С. 5-16. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2016/3.pdf.

8. Бечко П. К., Демченко О. В. Роль кредитного ринку в системі кредитування. *Агросвіт*. 2012. № 19. С. 23-27. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/19_2012/7.pdf.

9. Бєлікова Н. О., Хомік О. М., Томащук О. Г. Алгоритм створення кастомізованих електронних курсів для підготовки майбутніх фахівців у вищих закладах освіти. *Теорія і методика професійної освіти*. 2017. Вип. 13. С. 90–102. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20355/1/2f377b.pdf>.

10. Біла книга. Майбутнє регулювання кредитних / Національний банк України. Київ, 2020. 28 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_KS_2020.pdf.

11. Білий М. М., Поцелуйко І. В. Кредитна діяльність банківських установ в умовах макрофінансової нестабільності. *Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 28 лист. 2024 р. / М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький : ЦНТУ, 2024. С. 118-121.

12. Богріновцева Л., Козій Н. Роль та вплив інституційних факторів на розвиток кредитного ринку в Україні: аналіз, виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL: <http://surl.li/pybjbf>.

13. Бублик Є. О. Узгодження макропруденційної політики та монетарного регулювання в умовах фінансової відкритості. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 61–65. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4538&i=10>.

14. Букресва Д., Бородіна А., Фастова П. Необанкінг в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/963>.

15. Бураковський І. Якою була реакція України на світову фінансову кризу 2007-2009 років. *Еспресо*. 2021. URL: <https://espresso.tv/yakoyu-bula-reaktsiya-ukraini-na-svitovu-finansovu-krizu-2007-2009-rokiv>.

16. Вавілов Є. В. Емпіричне розуміння системних ризиків та фінансових криз у сучасному суспільстві. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 3(54). С. 192-197. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147038665.pdf>.

17. Вербівський І. Р., Поцелуйко І. В., Мацьків В. В. Проблеми інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств та шляхи їх подолання. *Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика* : збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і молодих учених / ред. кол.: Н. А. Хрущ, Р. С. Квасницька, І. В. Форкун та ін. (відп. ред. Н. А. Хрущ). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 125-126.

18. Вітер М. Б., Засадна Х. О. Використання хмарних технологій у системі інформаційної взаємодії державних органів. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2014. Вип. 24.9. С. 341–347.

19. Вовченко О. С. Фінансова стабільність банків в умовах динамічного макроекономічного середовища : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Університет банківської справи. Львів, 2021. 24 с. URL: <https://surl.lu/lmlzqb>.

20. Возняк Г., Коваль В. Криза як форма прояву фінансової нестабільності: сутність та наслідки для місцевого економічного розвитку. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 4. С. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-04-71-78>.

21. Волосович С. В., Кривошеєва В. В. Економічна природа кредитних послуг. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2015. № 2(100). С. 74-84. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2015/02/8.pdf>.

22. Вплив фінансової системи на стабільність економічного розвитку : монографія / за ред. д.е.н., професора А. А. Мещерякова. Дніпро : УМСФ, 2019. 132 с. Серія «Бізнес. Економіка. Фінанси». URL: <https://surl.li/tujsmv>.

23. Геєнко М., Рибіна Л., Гузенко Т. Фінансова грамотність та професійний розвиток: ключові компоненти стратегії розвитку кадрового та інтелектуального потенціалу закладами вищої освіти. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2495>.

24. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання. Київ : Ін-т екон. прогноз., 2000. 344 с.
25. Гетьман О. О. Економічна діагностика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 307 с.
26. Глущенко С. В. Гроші. Кредит. Кредитний ринок : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : НаУКМА, 2015. 204 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/edc1ddd5-be72-45f7-a251-a145b28c83a9/content>.
27. Гончаров С.М. Тлумачний словник економіста/ за ред. С.М. Гончарова. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 264 с.
28. Горбач Л. М., Каун О. Б. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 436 с.
29. Гудзь Ю. Ф., Тузова К. О. Сучасні кризові явища в банківській системі України та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 17, ч. 1. С. 81-86. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/17_1_2018ua/20.pdf.
30. Гудіма Т. Грошово-кредитна та макропруденційна політика держави: особливості інституційного забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 111-116. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/20.pdf>.
31. 95 % прибутку банківської системи за 2022 рік заробили банки в «топ-10». *Економічна правда*. 28 лютого 2023. URL: <https://epravda.com.ua/news/2023/02/28/697527>.
32. Дем'яненко М. Я. Кредитний фактор сталого розвитку аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2014. №11. С. 5-14.
33. Джуччі Р., Кірхнер Р., Кравчук В. Криза кредитування в Україні: факти, причини та шляхи відновлення / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій Німецька консультативна група. Берлін/Київ, 2010. 17 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2010/PP_03_2010_ukr.pdf.

34. Домбровська С. О. Сучасні методи формування фінансової грамотності населення України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 3 (19). С. 5-14. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/1_Dombrovska_319_2022_5_14.pdf.
35. Донець О. Б. Кредитування малого і середнього бізнесу : дис. ... канд. екон. наук (доктора філософії) : спец. 08.00.08. Ірпінь, 2017. 259 с. URL: <http://surl.li/kxeyee>.
36. Дорошенко І. В., Дорошенко В. І., Делі О. О. Заходи щодо подолання фінансової кризи національним банком України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 24. С. 22-23. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2009/9.pdf.
37. Доценко І. Управління кредитними ризиками банківських установ в умовах воєнного стану. *Modelling the development pf the economic systems*. 2024. № 1. С. 156-162. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-22>.
38. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с.
39. Дубина М. В. Роль кредитної системи у забезпеченні фінансової безпеки держави. *Стратегія та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки* : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 9-59.
40. Дубина М. В., Білий М. М., Поцелуйко І. В. Трансформація кредитної діяльності банківських установ в умовах макрофінансової нестабільності та економічного відновлення. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 3(39). С. 182-200. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3\(39\)-182-200](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3(39)-182-200).
41. Дубина М. В., Мурашківська І. А. Сутність та особливості функціонування кредитних установ України в умовах фінансової нестабільності. *Розвиток сфери фінансових послуг в умовах турбулентності національної економіки України* : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. В. Дубини. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2024. С. 7-27.

42. Дубина М. В., Поцелуйко І. В. Сутність макроекономічної нестабільності, причини її виникнення та вплив на функціонування кредитних установ. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5194>.

43. Дубина М., Поцелуйко І. Теоретичні положення обґрунтування сутності фінансової нестабільності. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 180–198. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-180-198](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-180-198).

44. Дубина М. В., Поцелуйко І. В., Решетилів Д. С. Фінансова нестабільність: сутність та причини виникнення. *Юність науки – 2023: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2023 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. С. 54-55.

45. Дубина М. В., Поцелуйко І. В., Швець М. А. Кастомізація кредитних послуг банківських установ: сутність та особливості. *Молодіжна наука: інновації та глобальні виклики* : збірник тез за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Полтава: НУПП імені Юрія Кондратюка, 2024. С. 103-104.

46. Дубина М. В., Поцелуйко І. В., Швець М. А. Теоретичні положення функціонування кредитних установ в умовах кастомізації сфери фінансових послуг. *Бізнес Інформ*. 2024. № 9. С. 342–350. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-9_0-pages-342_350.pdf.

47. Дубина М., Тарасенко А., Тарасенко О. Напрямки підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств в умовах диджиталізації сфери фінансових послуг. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-17>.

48. Дубина М. В., Тарасенко А. В. Удосконалення інституційного забезпечення функціонування системи захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 22. С. 40-45. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.22.40>.

49. Дубина М. В., Тарасенко О. О., Горна Я. Ю., Нітченко К. В. Особливості функціонування фінансових компаній на ринку фінансових послуг України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4(4). С. 293–301. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/76757>.
50. Дубина М. В., Федорів Ю. М. Персоналізація фінансових послуг домогосподарствам: сутність та особливості реалізації банківськими установами. *Бізнес Інформ*. 2024. № 11. С. 260–268. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-11-260-268>.
51. Євтух Л. Б. Механізм кредитування та перспективи його розвитку в Україні. *Вісник Української академії банківської справи*. 2003. № 2. С. 68-71. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55785/5/Yevtukh_Mekhanizm_kredytuvannnia.pdf.
52. Євтух О. Т., Євтух О. О. Фінансовий менеджмент для магістрів і не тільки : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 456 с.
53. Євтух О. Т., Євтух О. О., Сітовська Л. В. Іпотечна криза в Україні як індикатор економічних проблем. *Вісник Національної Академії Наук України*. 2011. № 10. С. 29-35. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/29354/03-Yevtukh.pdf?sequence=1>.
54. Євтух О. Т., Євтух О. О., Сітовська Л. В. Фінансово-правовий аналіз іпотечних криз. *Фінансове право*. 2011. № 3 (17). С. 30-33.
55. Жаворонок А. В. РОЗДІЛ 1.1. Трансформація поняття «кредитний ринок» в сучасному термінологічному просторі. *International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime* : Collective monograph / edited by D. Nascimento, G. Starchenko. University of Coimbra, Portugal - Chernihiv: REICST, 2022. С. 3-14. URL: <https://reicst.com.ua/asp/article/view/monograph-02-2022-01-01/monograph-02-2022-01-01>.
56. Жаворонок А. Тенденції розвитку ринку кредитних послуг в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 2(63). URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/63/817.pdf>.

57. Жалдак Г. Перспективи розвитку хмарних технологій в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 4(15). С. 445–448.
58. Жердецька Л. В. Макропруденційна політика: світовий досвід та українська практика. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 1. № 60. С. 239–246. URL: https://journals.urau.ua/vsed_oneu/article/view/184076/183822.
59. Жердецька Л. В. Фінансові кризи: визначення, класифікація та системний характер. *Гроші, фінанси і кредит*. 2017. Вип. 6(62). С. 79-84. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/6_62_2_2017_ukr/13.pdf.
60. Жердецька Л. В., Камбур М. В. Макропруденційний аналіз банківського сектору економіки України. *Науковий вісник одеського національного економічного університету*. 2021. № 5-6. С. 17-26. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2021/282-283/pdf/17-26.pdf>.
61. Забаштанський М. М., Євтушенко Ю. В. Розвиток житлового будівництва на основі активізації банківського кредитування домогосподарств. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-69>.
62. Забаштанський М. М., Євтушенко Ю. В. Роль кредитно-інвестиційних інститутів у активізації розвитку підприємств житлового будівництва. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 5 (05). <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-5-7>.
63. Забаштанський М. М., Забаштанська Т. В. Роль цифрової трансформації ринку кредитних послуг в інноваційному розвитку національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2023. № 12. С. 330-335. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-12-330-335>.
64. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки / Я. В. Белінська, Д. С. Покришка, О. О. Молдован [та ін.]. Київ : НІСД, 2011. 88 с.
65. Зеленська М. І. Міжбанківський ринок з позиції системного підходу. *Інноваційна економіка*. 2012. № 9. С. 258-266. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/58343/6/Zelenska_Mizhbankivskyi_rynok.pdf.

66. Іващенко А., Гонта О. Розвиток інновацій на ринку кредитних послуг України в системі національної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. № 4(36). С. 207–224. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-207-224](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-207-224).

67. Ільчук В., Шпомер Т. Проблеми розвитку кредитного ринку України в умовах поширення процесів глобалізації та інтеграції. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 1(22). С. 88–101. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2021-1\(22\)-88-101](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2021-1(22)-88-101)<http://nvp.stu.cn.ua/article/view/253300>.

68. Іршак О., Творидло О. Розвиток необанків в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1135>.

69. Карчева Г. Т. Фінансовий стан банків України в умовах загрози світової фінансово-економічної кризи. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/11.pdf.

70. Климова І. Г. Сутність та складові фінансово-кредитного механізму інноваційного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 1. С. 25-27. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2009/8.pdf.

71. Коваленко В. В., Крухмаль О. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія. Суми : УАБС НБУ, 2007. 198 с.

72. Коваль С., Мельничук Ю. Фінансова грамотність домогосподарств України: сучасний стан та перспективи підвищення. *Світ фінансів*. 2024. № 3(80). С. 40-52. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/52603/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C_%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf.

73. Козюк В. В. Монетарні аспекти розвитку поглядів на проблему забезпечення глобальної фінансової стабільності. *Вісник НБУ*. 2007. № 4 (134). С. 34–39.

74. Козюк В. В. Монетарні засади глобальної фінансової стабільності : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, “Економічна думка”, 2009. 728 с. URL: <http://surl.li/xdaiyy>.

75. Комаринський Я., Яремчук І. Фінансово-інвестиційний аналіз : навч. посіб. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана: Книга пам'яті України, 1996. 298 с.

76. Копилук О. І. Фінансово-економічна криза та її вплив на формування регіональної політики розвитку банківської системи України. *Економіка промисловості*. 2014. № 2(66). С. 16-22. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/77197/2-Коруплюк.pdf?sequence=1>.

77. Корінюк Я. О. Макропруденційна політика: сутність, завдання, інструменти. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : збірник наукових праць. 2014. Вип. 38. С. 351-359. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52875/6/Korinok_%20Makroprudentsiina_polityka.pdf.

78. Корнєєв В. В. Стійкість фінансових ринків в умовах відкритої економіки. *Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів* : монографія : у 2-х ч. Київ : КНТЕУ, 2008. Т. 2. С. 233–247.

79. Криховецька З. М., Форос Л. Р. Аналіз діяльності та перспектив розвитку кредитних спілок в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 1063-1071. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/159.pdf.

80. Крук С. І. Методологія побудови інституційних механізмів державного управління у сфері національної безпеки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Том 29(68), № 6. С. 8-11. URL: https://www.pubadm.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2018/6_2018/4.pdf.

81. Крючкова Н. М. Фінансова нестабільність в Україні у контексті глобальних трансформацій. *Zenodo*. 2024. URL: <https://zenodo.org/records/13644617>.

82. Кузнєцова Л. В. Банківський кредит як джерело фінансового забезпечення розвитку АПК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 9-1. Частина 1. С. 183-186.

83. Лавренюк В. В. Системний ризик на ринку кредитних послуг України в умовах макрофінансової нестабільності. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2025. № 1. С. 465-480. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-1\(41\)-465-480](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-1(41)-465-480).

84. Лавренюк В. В., Лук'янчук Д. Ю. Управління валютним ризиком банку в умовах турбулентності на світових фінансових ринках. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 288–295. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-11-288-295>.

85. Лавренюк В. В., Шевчук В. В. Сутність та оцінка системного ризику з позиції ліквідності банківської системи. *Проблеми економіки*. 2016. № 4. С. 213-222. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2016-4_0-pages-213_222.pdf.

86. Лазня А. В. Зв'язок поняття "фінансова стабільність" із категоріями економічної науки. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2012. Вип. 34. С. 218-225.

87. Лазня А. Фінансова криза: причини виникнення та вплив на світову економіку. *Світ фінансів*. 2012. № 2. С. 54-62. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18495/1/%D0%9B%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D1%8F%20%D0%90..pdf>.

88. Лалакулич М. Ю. Механізм сучасного банківського кредитування та його складові. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 7. С. 35–38.

89. Лесик В. О. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи : дис. ... канд. екон. наук (доктора філософії) / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Харків, 2018. 364 с. URL: <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Lesyk-V.O.-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf>.

90. Люльов О. В. Детермінанти макроекономічної стабільності: аналіз міжнародних підходів та динаміка індикаторів в Україні. *Вісник СумДУ. Серія "Економіка"*. 2016. № 3. С. 7-14. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324232582.pdf>.

91. Макропруденційна політика / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/macro>.

92. Марценюк-Розарьонова О. В., Шмігельська В. В. Аналіз сучасного стану ринку банківських послуг в Україні та напрями його розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/45.pdf.

93. Миронов Ю. Б. Стабілізація національної економіки на основі банківського рейтингування в умовах макроекономічної нестабільності : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Львівська комерційна академія. Львів: ЛКА, 2016. 20 с. URL: <https://kerivnyk.info/myronov-aref>.

94. Миськів Г. В. Напрями вдосконалення функціонування та розвитку кредитного ринку України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/11-2015/54.pdf>.

95. Миськів Г. В. Проблеми розвитку кредитного ринку України та їх наслідки для національної економіки. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 1. С. 74-77. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20161\(117\)/sep20161\(117\)_074_MyskivH.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20161(117)/sep20161(117)_074_MyskivH.pdf).

96. Миськів Г. В. Функціонування та розвиток кредитного ринку України : дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08. Київ, 2016. 539 с. URL: <http://surl.li/lzqvkk>.

97. Мишкін Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. Київ : Основи, 1998. 963 с.

98. Міщенко В. І., Бауман О. С. Система інструментів макропруденційного регулювання та їх використання в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 4(77). С. 34-45. URL: https://npndfi.org.ua/docs/NP_16_04_034_uk.pdf.

99. Міщенко С. В. Нові тенденції в монетарній політиці і регулювання фінансових систем. *Фінанси та кредит*. 2010. № 40 (424). С. 23–29.
100. Могиліна Л. А. Науково-теоретичні основи економічної нестабільності в контексті її впливу на фінансову безпеку підприємств. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2014. Вип. 39. С. 127-134. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/53133/1/Mohylina_economic_instability.pdf.
101. Мозальова М. В. Правові проблеми функціонування кредитних спілок в Україні в умовах фінансової нестабільності. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12). С. 86-91. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Mozaleva12.pdf>.
102. Москаленко О. В., Піскунов Р. О. Компаративний аналіз категорії "системний ризик". *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів, 2015. Вип. 2 (112). С. 119-122. URL: https://www.researchgate.net/publication/367092429_Komparativnij_analiz_kategorii_sistemnij_rizik.
103. Мостовенко Н., Коробчук Т., Чиж Н. Основні тенденції розвитку сучасного ринку кредитних послуг в Україні. *Економічний форум*. 2020. № 2. С. 127-133. URL: <https://e-forum.com.ua/uk/journals/tom-10-2-2020/osnovni-tendentsiyi-rozvitku-suchasnogo-rinku-kreditnikh-poslug-v-ukrayini>.
104. Мудрак Р. П. Макроекономічна нестабільність: інфляція. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7, № 2. С. 10-17. URL: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/ujae_2022_r02_a01.pdf.
105. Мурашківська І. А. Розвиток банківського кредитування домогосподарств в Україні в умовах становлення цифрової економіки : дис. ... д-ра філософії : спец. 072 Фінанси, банківська справа та страхування . Чернігів, 2024. 249 с. URL: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/30064>.
106. Мусієць Т. В., Оглобля Я. О. Індикатори фінансової стабільності країн світу. *Інтелект XXI*. 2014. № 1. С. 16-27. URL: <https://surl.li/crpykj>.

107. Науменкова С. В., Міщенко В. І. Поняття системного ризику та підходи до визначення системно значущих банків. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 1. С. 186-196. URL: <https://surl.li/caghgp>.
108. Наумова М. А. Теоретичні аспекти дослідження соціально-економічної нестабільності на ринку праці. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 6(23). С. 200-207. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/6_23_ukr/38.pdf.
109. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/strategy-fin-literacy>.
110. НЕСТАБІЛЬНИЙ. *Словник української мови*. URL: <https://surl.li/euzchk>.
111. Огляд банківського сектору/ Національний банк України. Лютий 2023. 12 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-02.pdf?v=4.
112. Окрепкий Р. Б., Мигаль О. Ф. Реалізація концепції масової кастомізації у сфері послуг. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 25. Ч. 1. С. 182–185. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_25/1/41.pdf.
113. Олійник В. М., Остріщенко Н. Аналіз механізму кредитування банками України. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/33088/1/Oliynyk_bank%20lending.pdf.
114. Осадець О. М. Кредитні спілки на ринках фінансових послуг України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича; Львівський національний університет імені Івана Франка. Чернівці, 2019. 224 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/dis_osadets.pdf.
115. Островська Н. С. Особливості формування кредитної політики та кредитного портфеля комерційного банку в сучасних умовах. Інфраструктура

ринку. 2021. Вип. 54. С. 214-220. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/54_2021/36.pdf.

116. Павлова О. М., Данилюк Т. І., Мурзіна А. В., Держай О. Ю., Мельник О. О. Вплив діяльності лізингових та кредитних установ України на бізнес і кон'юнктуру ринку у воєнний, післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 11. С. 59-66. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.11.59>.

117. Петрук А. О. Фінансова стабільність комерційних банків з урахуванням операцій з похідними фінансовими інструментами : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування / Державний університет «Житомирська політехніка». Житомир, 2022. 335 с. URL: <https://surl.li/ecxhdk>.

118. Петрушко Я. Р. Кредитна діяльність банку та основні етапи її організації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20, ч. 2. С. 166-170. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/37.pdf.

119. Піддубна В. Г. Маркетинг банківських інновацій в умовах фінансової нестабільності : дис. ... канд. екон. наук / Вікторія Григорівна Піддубна. Одеса, 2020. 238 с.

120. Плєшакова Н. А. Фінансова стабільність у забезпеченні фінансової безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 22 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/46d/aref_Plieshakova%20N.A..pdf.

121. Полікарпова О. С. Фінансові дисбаланси та макропруденційна політика у валютному союзі. *Проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 46-52. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-4_0-pages-46_52.pdf.

122. Поліщук Є., Орел В. Глобальні тенденції розвитку кредитних спілок. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4 (20). С. 342-352. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/204770>.
123. Попело О. В., Дубина М. В. Потенціал використання технології штучного інтелекту в діяльності кредитних установ. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип 20. Т. 2. С. 232–244. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.232-244>.
124. Попело О., Жаворонок А., Космулезе К. Вплив штучного інтелекту на діяльність фінансових установ та безпеку держави. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 1(37). С. 226–239. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-226-239](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-226-239).
125. Попело О. В., Тарасенко А. В. Розвиток цифрових інновацій на ринку кредитних послуг України. *Бізнес Інформ*. 2023. № 3. С. 108–114. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-3-108-114>.
126. Попело О. В., Тарасенко О. О., Дубина М. В. Кастомізація послуг кредитних установ. *Бізнес Інформ*. 2024. № 8. С. 372–378. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-372-378>.
127. Попело О. В., Холявко Н. І., Тарасенко А. В. Світові тенденції диджиталізації ринку фінансових послуг. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 58–64. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-4-58-64>.
128. Попело О., Федішин М. Оцінка ризиків фінансової стійкості банківської галузі в умовах тривалих викликів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-183>.
129. Попельнюхов Р. В. Макроекономічна стабільність як фактор покращення інвестиційної привабливості. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.6. С. 266-275. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_6/266_Pop.pdf.
130. Попов І. В. Методичні підходи до визначення стабільності фінансової системи. *Ефективна економіка*. 2012. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1177>.

131. Посмітна М. В. Теоретико-практичні засади макропруденційної політики національного банку України. *Науковий вісник одеського національного економічного університету*. 2023. № 3-4 (304-305). С. 70-78. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/304-305/pdf/70-78.pdf>.

132. Поцелуйко І. В. Хмарні технології в цифровій економіці. *Сучасні тенденції соціально-економічних перетворень в умовах війни* : Всеукраїнська науково-практична конференція сучасні тенденції соціально-економічних перетворень в умовах війни (м. Чернігів, 21 листопада 2023 р.). Чернігів, 2023. С. 96-97.

133. Поцелуйко І. В., Решетилів Д. С. Теоретичні положення функціонування ринку кредитних послуг. *Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 45-46.

134. Приказюк Н. В., Мирончук А. М. Регулювання банківської діяльності в Україні у кризові періоди. *Бізнес-навігатор*. 2024. Вип. 2 (75). С. 174-183. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.75-30>.

135. Приказюк Н., Погибіль А. Оцінка фінансової стабільності банківської системи України на основі комплексного індикатора та таксономічного показника з урахуванням FSI. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2022. № 2(219). С. 25-33. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/219-2/4>.

136. Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / Л. Л. Гриценко, І. М. Боярко, Т. А. Васильєва та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук Л. Л. Гриценко. Суми : Сумський державний університет, 2021. 379 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83909/3/Hrytsenko_finansova_systema.pdf.

137. Про результати роботи банківської системи за 2014 рік / Національний банк України. 2015. URL: <https://bank.gov.ua/ua/archivenews/all/14311737-pro-rezultati-roboti-bankivskoyi-sistemi-za-2014-rik>.
138. Прокопенко Ж. В. Господарська діяльність небанківських фінансових установ як інституцій фінансового ринку та основа економічного зростання країни. *Ефективна економіка*. 2016. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5121>.
139. Пузирьова П. В., Марциновський В. В., Свиридов А. О. Сутність та значення макропруденційної політики у фокусі фінансової стабільності України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. № 7-8 (266-267). С. 5-11.
140. Пшик Б. І. Фінансова стабільність: сутність та особливості прояву. *Вісник СевНТУ. Сер. : Економіка і фінанси*. 2013. Вип. 138. С. 91-96.
141. Радченко Н. Г. Структурна організація механізму кредитування. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/3709/1/13.pdf>.
142. Реверчук Н. Й., Ковалюк А. О. Банківські кризи: сутність, ознаки, види та методи їх подолання. *Регіональна економіка*. 2008. № 4. С. 87-96.
143. Реформа банківського сектору 2014-2018. Основні тенденції та ризики / Democracy House. 2018. URL: <http://www.democracyhouse.com.ua/ua/2018/reforma-bankivskogo-sektoru-2014-2018-osnov>.
144. Рисін В. В. Системний ризик банківського сектора: сутність, форми та чинники. *Ефективна економіка*. 2010. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=184>.
145. Роговий А., Євтушенко Ю. Теоретичні аспекти обґрунтування сутності кредитної послуги та особливості її надання фінансовими установами. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2023. № 3(35). С. 141-151. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/293224/286125>.
146. Савіна Н. Б., Радовенчук П. В. Оцінювання макроекономічної нестабільності країни. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2023. № 4(104). С. 306-319. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/29970/1/Ve10427.pdf>.

147. Садчикова І. В., Євтушенко Ю. В., Сусленко С. В. Системні детермінанти сучасного розвитку кредитного ринку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2023. № 9. С. 206-212. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-9-206-212>.
148. Садчикова І. В., Колотило Л. Л., Волок А. Р. Формування стратегії банківських установ в Україні в умовах цифровізації фінансового ринку та макроекономічної нестабільності. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Т. 2, № 20. С. 267-278.
149. Садчикова І. Теоретичні засади обґрунтування сутності поняття «кредитний ринок». *Науковий вісник Полісся*. 2021. № 2(23). С. 105-121.
150. Садчикова І., Садчиков В. Державне регулювання кредитного ринку в умовах військового стану в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 3(31). С. 190-200. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3\(31\)-190-200](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3(31)-190-200).
151. Садчикова І., Садчиков В. Фінансові інструменти розвитку кредитного ринку України в період воєнного стану. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(25). С. 190–205. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2\(25\)-190-205](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2(25)-190-205).
152. Самко Н. Г. Фінансова стабільність як чинник розвитку національної економіки. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2014. Випуск 710-711. Економіка. С. 113-117.
153. Сегеда Л. М. Трактуювання поняття макроекономічної нестабільності. *SCIENCE, TRENDS AND PERSPECTIVES : XVII Міжнародна науково-практична конференція (18-19 травня 2020 р., Токіо, Японія)*. Токіо, 2020. С. 346-348. URL: <http://surl.li/isgjsz>.
154. Семениченко Ю. К. Використання методології системного аналізу для управління банківською діяльністю. *Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 жовтня 2010 р.)*. С. 199-201. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b89f9254-f9ca-4434-856a-01034d09bc93/content>.

155. Семениченко Ю. К. Методологія комплексного фінансово-економічного аналізу діяльності банку. *Вчені записки* : зб. наук. пр. 2010. Вип. 12. С. 166–173. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197221993.pdf>.
156. Семенов А. Ю., Пахненко О. М., Шалда А. А. Необанки в Україні: особливості, тренди та перешкоди розвитку. *Modern Economics*. 2023. № 39(2023). С. 131-137. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/neobanks-in-ukraine-features-trends/>.
157. Серед 16 найбільших банків 11 закінчили квартал із збитками. *Уніан*. 27.07.2009. URL: <http://www.unian.net/ukr/news/news/328291.html>.
158. Сікорський І. А. Формування ринку кредитних послуг комерційних банків. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2009. Т. 24. С. 347-354. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/53861/5/Sikorskyi_interbank_credit.pdf.
159. Солодка О. О. Координаційні деструкції у визначенні макроекономічної нестабільності. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 3(29). С. 37–41. URL: <http://surl.li/siftis>.
160. Стадник А. С. Вплив макроекономічної нестабільності на формування механізму державного антикризового регулювання банківської системи. *Цілі сталого розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. (5-6 квітня 2017 р.). / за ред. Т. В. Семигіної. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017. С. 73-75. URL: <http://surl.li/bmsayg>.
161. Стойка В. С. Економічна сутність банківських криз та причини їх виникнення. *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Економіка. 2016. Вип. 1(47). Том 1. С. 405–410. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10853>.
162. Стратегія макропруденційної політики / Національний банк України. 2018. 24 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_MaP.pdf.
163. Табенська Ю. В. Стійкість та надійність фінансових установ у період системної нестабільності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Економічні науки”*. 2017. Вип. 27. Ч. 3. С. 82-85.

164. Талавирия М. П., Дворник І. В., Македон Г. М. Формування макроекономічної рівноваги на ринку товарів та платних послуг. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2014. 255 с. URL: <http://surl.li/spfcrpm>.
165. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2000. 412 с.
166. Тивончук І. О., Стецюк П. І., Тивончук О. І. Фінансові кризи: аналіз причин та механізмів їх прояву. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління*. 2011. № 698. С. 112-118. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/e40ae55b-37e9-4e3b-b473-0f1c33149a7c/content>.
167. Трусова Н. В., Якушева І. Є., Радченко Н. Г. Діяльність кредитних спілок на ринку фінансових послуг: стан, тенденції, перспективи. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного. Серія «Економічні науки»*. 2021. № 1. С. 67–72. URL: <http://surl.li/jszkg>.
168. Унковська Т. Є. Системне розуміння фінансової стабільності: розв'язання парадоксів. *Економічна теорія*. 2009. № 1. С. 14-33.
169. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку : кол. монографія / за ред. М. І. Скрипниченко. Київ, 2012. 720 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/99.pdf>.
170. Фари́на О. І. Динамічні моделі оцінювання стабільності фінансової системи України : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. Київ, 2015. 22 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/aa9edad9-987f-4312-9e1f-5ada283bafdd>.
171. Федішин М. П., Солійчук А. О. Макропруденційна політика НБУ як інструмент посилення фінансової стабільності. *Часопис економічних досліджень*. 2021. № 1(1). URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1562/154-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B>

0%D1%82%D1%82%D1%96-206-1-10-20210131.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

172. Федорець М. С. Проблеми функціонування кредитних спілок у фінансово-кредитній системі України. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/v2i3/197.pdf>.

173. Філімонова О. Б. Система та механізм банківського кредитування підприємств: зв'язок і протиставлення сутності понять. *Наукові праці : науково-методичний журнал*. Вип. 263. Т. 275. Економіка. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. С. 62-69.

174. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Момот Т.В., Безугла В.О., Тараруєв Ю.О., Кадничанський М.В., Чалий І.Г. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 712 с.

175. Хмелярчук М. І. Кредитний механізм стимулювання соціально-економічного розвитку: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : УБС НБУ, 2014. 395 с.

176. Ходакевич С., Пономаренко К., Журавльов О. Розвиток небанків в Україні та світі. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 1. С. 175–184. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/167>.

177. Ходаковська В. П., Беляєв В. В. Ринок фінансових послуг: Теорія і практика: навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2002. 616 с.

178. Хринюк О. С., Дергалюк М. О. Генезис наукової думки щодо поняття «організаційно-економічний механізм». *економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. № 14. С. 267-274. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/b9b7b82c-153a-4abd-a3de-a1b94b5e755e/content>.

179. Чийпеш Н., Поцелуйко І. Сучасні тенденції інноваційного розвитку кредитному ринку України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-78>.

180. Чирак І. М. Монетарна політика за умов фінансової нестабільності (на прикладі України) : дис. ... канд. екон. наук / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2014. 274 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/784/1/dis_churak.pdf.

181. Чирак І. М. Фінансова нестабільність: природа, чинники, форми прояву та шляхи подолання. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37583>.
182. Шарко В. В. Кастомізація як напрям підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 556–558. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/116.pdf>.
183. Шевчук І. Б. Інформаційні технології в регіональній економіці: теорія і практика впровадження та використання. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2018. 448 с.
184. Шершньова З. Є., Оборська С. В. Антикризове управління підприємством : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2004. 196 с.
185. Шишкіна О. В., Дубина М. В. Гроші та кредит: теорія і практика (у схемах і таблицях) : навчальний посібник. Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2018. 572 с.
186. Шкарлет С. М., Дубина М. В. Застосування турбулентного підходу до пізнання сучасного стану ринку фінансових послуг України. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 366-372.
187. Шовкопляс Г. М., Бас К. В. Здійснення макропруденційної фінансової політики за небанківськими фінансовими установами. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві : матеріали II Інтернет-конф. (м. Харків, 29 листоп. 2019 р.)*. Харків, 2019. С. 108–112. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/bf4fdb98-c8cb-43ca-b76c-41a986514901/content>.
188. Юдіна С. В., Гуржий Т. О., Васькова К. О. Аналіз тенденцій кредитних послуг комерційних банків домогосподарствам в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 34–38. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2018/8.pdf.

189. Як енергетичні компанії використовують хмарні технології. URL: <https://cloudfresh.com/ua/cloud-blog/yak-enerhetychni-kompanii-vykorystovuiutkhmarni-tekhnologii>.
190. Якубовський О. П., Пахомова Т. І., Драгомирецька Н. М. Управління ризиками та кризами: опорний конспект дистанційного курсу. Київ : Центр дистанційного навчання НАДУ при Президентіві України, 2005. 68 с.
191. Abaidoo R., Agyapong E.K. Inflation uncertainty, macroeconomic instability and the efficiency of financial institutions. *Journal of Economics and Development*. 2023. Vol. 25, No. 2. Pp. 134-152. URL: <http://surl.li/wzsppz>.
192. Chen J. Guide to Stock Market Crashes. URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/stock-market-crash.asp>.
193. Credit Structuring: How to Design and Customize Credit Solutions and Products for Specific Needs and Objectives. FasterCapital. 20.06.2024. URL: <http://surl.li/bovema>.
194. Customized Lending & Home Financing. Bank of America. URL: <https://www.privatebank.bankofamerica.com/solutions/credit.html>.
195. Dubyna M., Bazilinska O., Panchenko O., Sadchykova I., Kozlianchenko A., Tarasenko A. The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities OF Banking Institutions. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21. URL: <https://refpress.org/ref-vol21-a220>.
196. Dubyna M., Shchur R., Shyshkina O., Sadchykova I., Panchenko O., Bazilinska O. The role of artificial intelligence in the cybersecurity system of banking institutions in the conditions of instability. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*. 2024. Vol. 102. No. 19. Pp. 6950-6965. URL: <https://www.jatit.org/volumes/Vol102No19/8Vol102No19.pdf>.
197. Dubyna M., Tarasenko A., Bilyi, M., Shpomer A., Podoliak O. The Role of Digital Technologies in Ensuring Stable Functioning of the Financial Services Market. *Pacific Business Review (International)*. November 2024. Vol. 17, Issue 5. Pp. 43-53.

198. Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools, and Systems for the Future. Group of Thirty. 2010. October. P. 96.
199. Mauricio CArdenas, Miguel Urmtia. Macroeconomic Instability and Social Progress. Reform, Recovery, and Growth: Latin America and the Middle East. University of Chicago Press, 1995. Pp. 79–114. URL: <http://surl.li/rxpyoh>.
200. Parubets O., Shyshkina O., Sadchykova I., Yevtushenko Yu., Tarasenko A., Potseluiko I. Dynamics of the Development of the Credit Services Market in the Conditions of Financial Instability: A Case of Ukraine. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. 2023. Vol. 18, No 9. Pp. 2733-2745.
201. Personalization in Banking: The Key to a Perfect Customer Experience. URL: <https://intellias.com/personalized-banking>.
202. Personalization in Financial Services: Types and Examples. Marketing Evolution. 18.02.2021. URL: <https://www.marketingevolution.com/knowledgecenter/3-examples-of-personalization-in-the-financial-services-industry>.
203. Persson M., Lantz B. Effects of customization and product modularization on financial performance. *Journal of Engineering and Technology Management*. 2022. Vol. 65. Art. 101704. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jengtecman.2022.101704>.
204. Pine B. J. Mass Customization: The New Frontier in Business Competition. Boston: Harvard Business School Publishing, 1992. 368 p.
205. Prykaziuk N., Lobova O., Motashko T., Prokofieva O., Yukhumenko V. Prospects of the post-war recovery of the financial sector of Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2023. Vol. 4. Issue 51. Pp. 53-65. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4051>.
206. Prymostka L., Krasnova I., Lavreniuk V., Prymostka O., Chepizhko O. Macroeconomic factors influencing on the reorganization of banks in the conditions of economic imbalances. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. № 4(51). Pp. 8–20. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4114>.

207. The guide to personalization in financial institutions. 2024. URL: <https://www.mastercardservices.com/en/advisors/consumer-engagement-loyalty-consulting/insights/guide-personalization-financial>.

208. The role of artificial intelligence in the cybersecurity system of banking institutions in the conditions of instability / Dubyna M., Shchur R., Shyshkina O., Sadchykova I., Panchenko O., Bazilinska O. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*. 2024. Vol. 102. No. 19. – Pp. 6950-6965. URL: <https://www.jatit.org/volumes/Vol102No19/8Vol102No19.pdf>.

209. Winter R. Mass Customization and Beyond – Evolution of Customer Centricity in Financial Services. In *Moving into Mass Customization* / Rautenstrauch, C., Seelmann-Eggebert, R., Turowski, K. (eds.). Springer, Berlin, Heidelberg. 2002. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-56192-4_12.

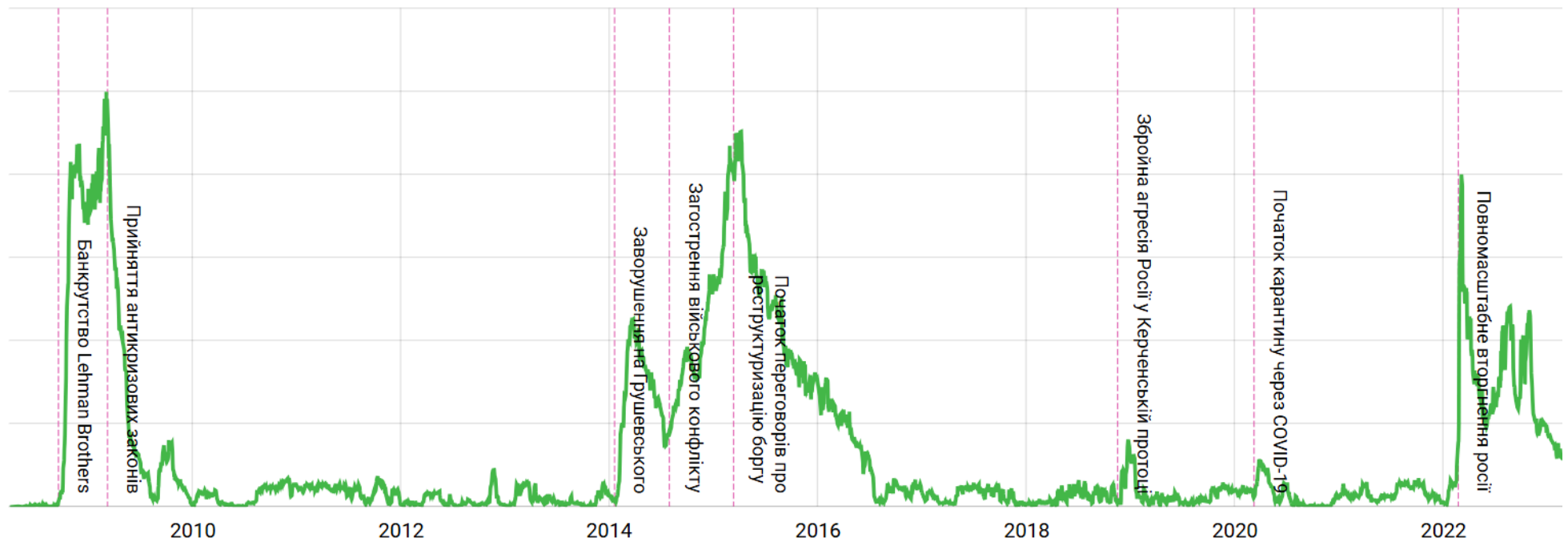
ДОДАТКИ

Інформація про обсяги банківських позик за термінами

Період	Усього	у тому числі за строками		
		до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років
залишки коштів на кінець періоду, млн грн				
2005	143 423	54 823	88 601	...
2006	245 230	86 197	159 033	...
2007	426 867	131 505	181 311	114 052
2008	734 022	222 033	278 581	233 408
2009	723 295	230 974	266 699	225 623
2010	732 823	242 772	275 605	214 446
2011	801 809	297 422	301 002	203 385
2012	815 142	344 237	294 511	176 394
2013	910 782	426 082	310 739	173 961
2014	1 020 667	413 045	390 343	217 280
2015	981 627	437 977	329 593	214 057
2016	998 682	350 475	389 798	258 409
2017	1 016 657	405 718	342 147	268 792
2018	1 073 131	491 942	336 898	244 290
2019	971 871	473 471	307 629	190 771
2020	948 386	465 744	309 305	173 337
2021	1 044 049	539 087	356 637	148 324
2022	1 007 648	526 712	332 196	148 740
2023	997 877	512 364	330 734	154 779

Джерело: складено на основі статистичних даних Національного банку

України (<https://bank.gov.ua/>)

Інформація про показники фінансової стабільності України*Рис. Б.1 – Індекс фінансового стресу*

Джерело: <https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi>

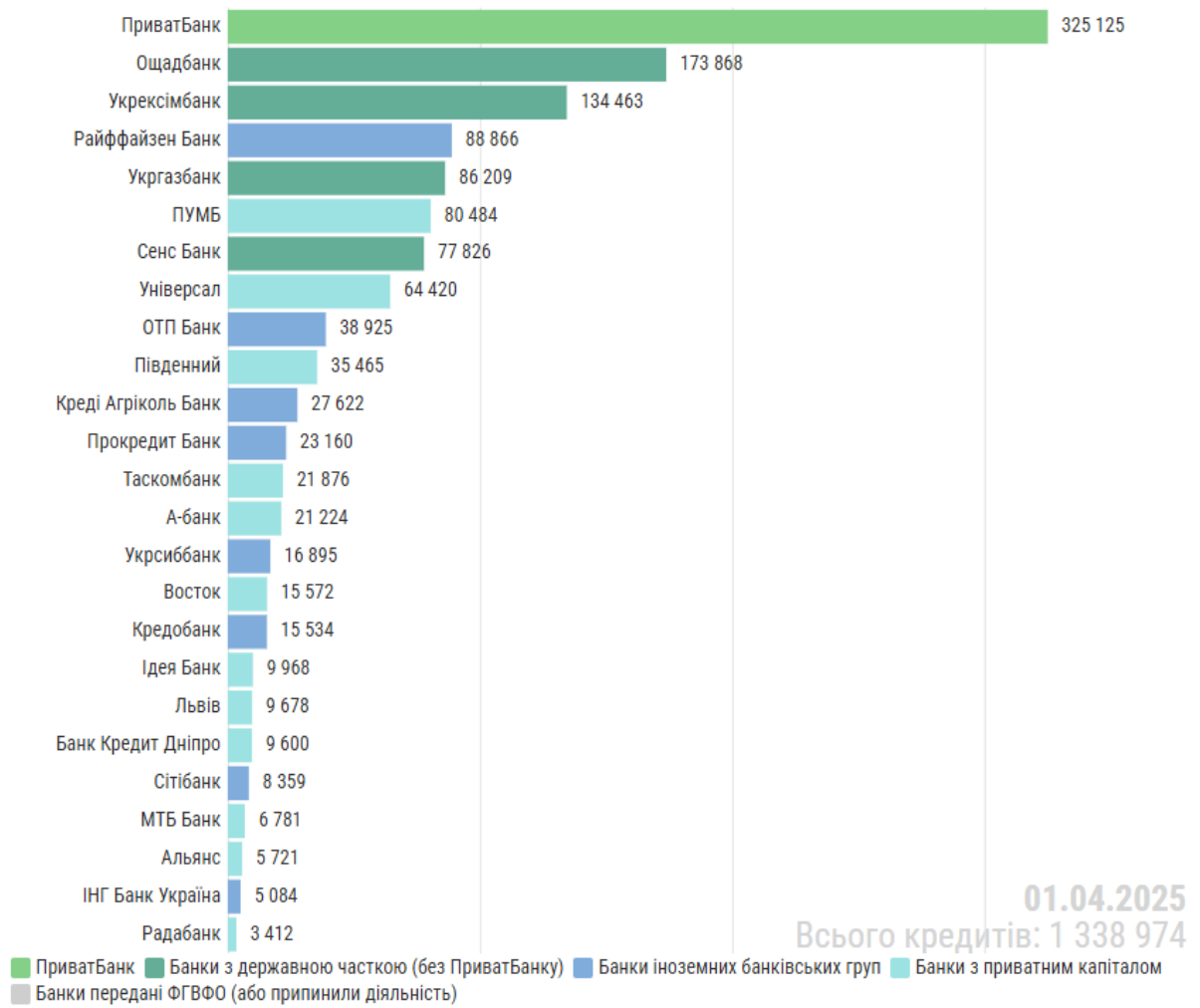

Рис. Б.2 – 25 найбільших банків за обсягом кредитного портфеля

Джерело: <https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi>

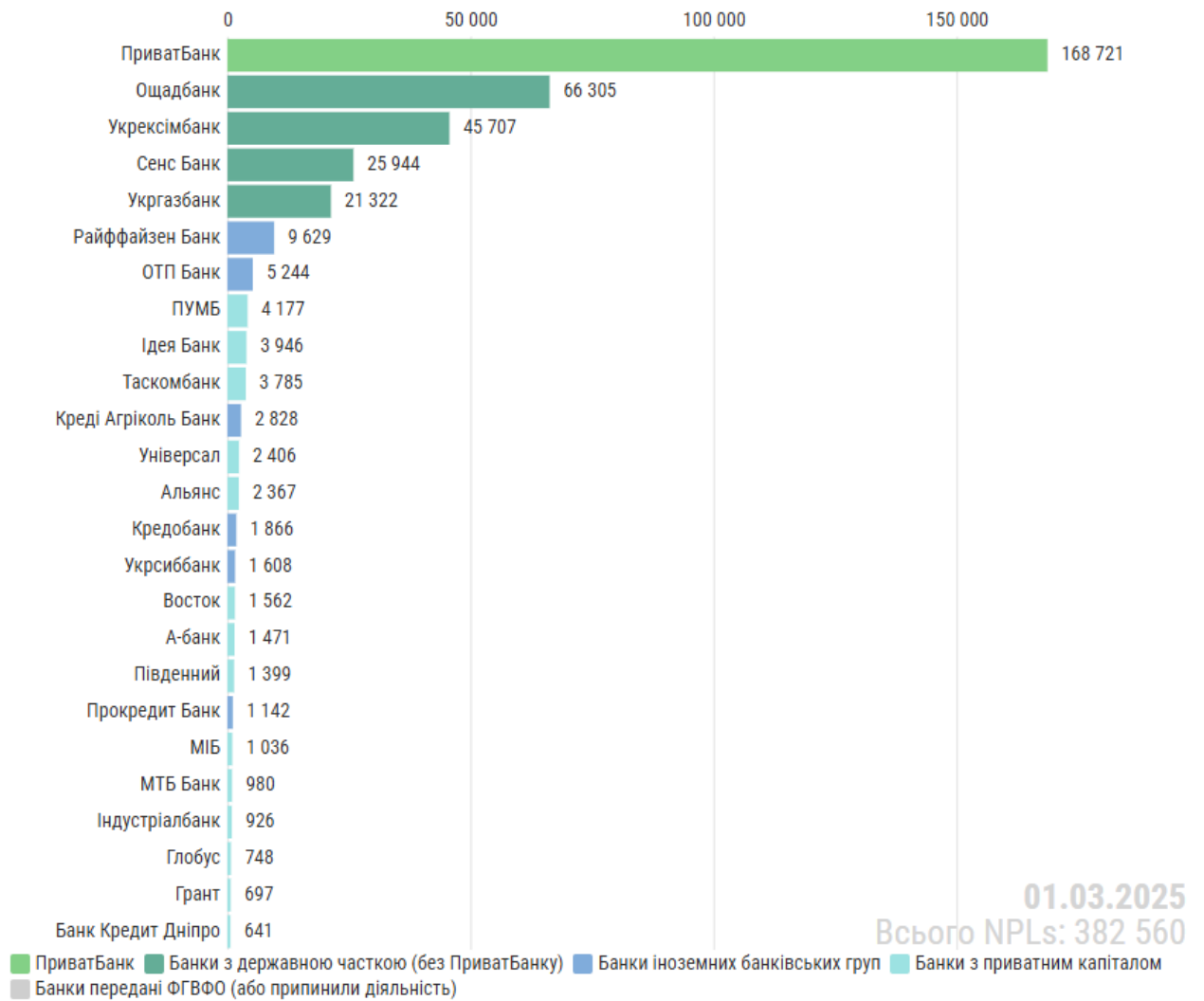

Рис. Б.3 – 25 банків за обсягом непрацюючих кредитів (NPL), млн грн

Джерело: <https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi>

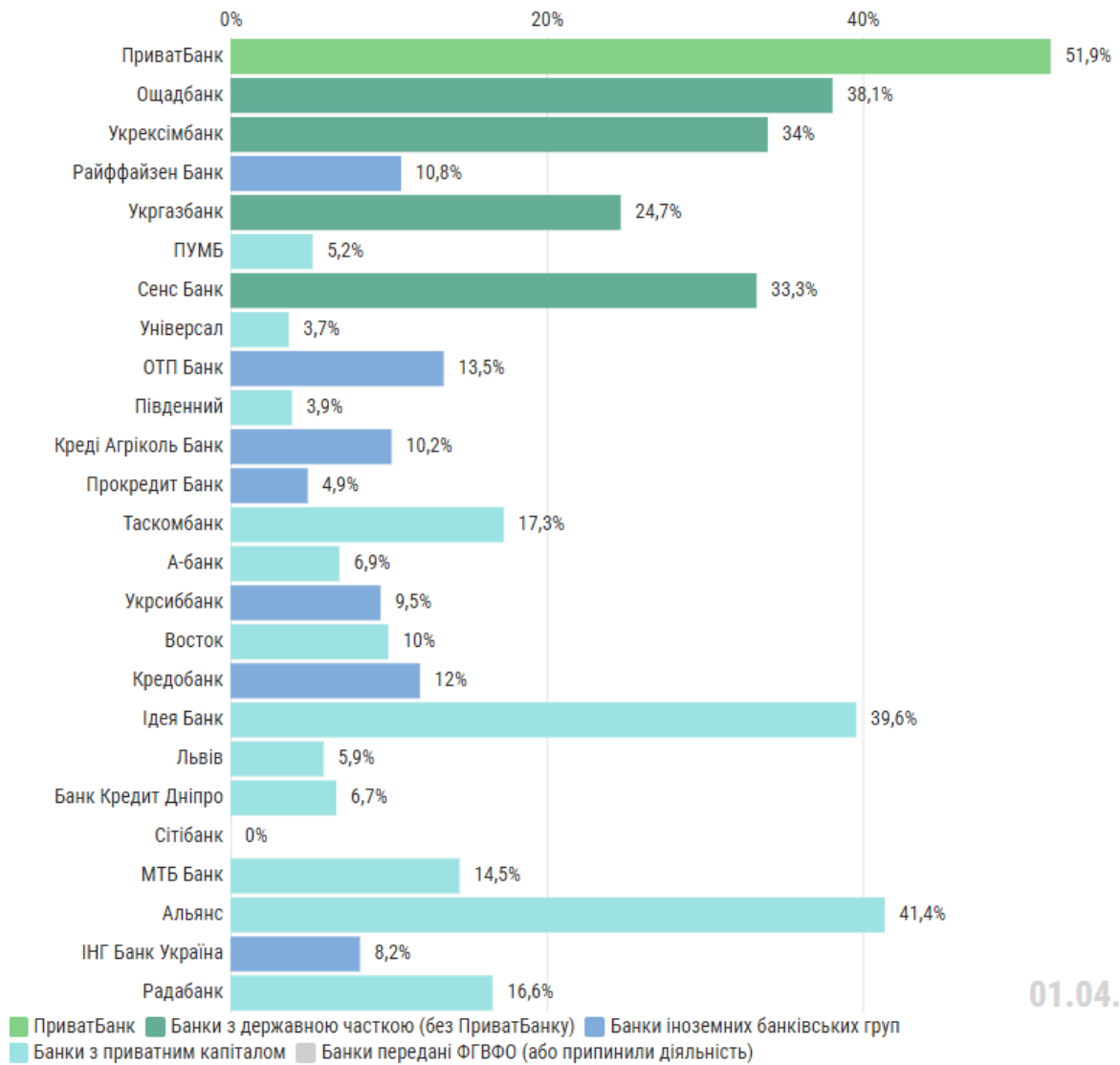

Рис. Б.4 – Частка непрацюючих кредитів (NPL) 25 банків із найбільшим обсягом кредитного портфеля, %

Джерело: <https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi>

Додаток В

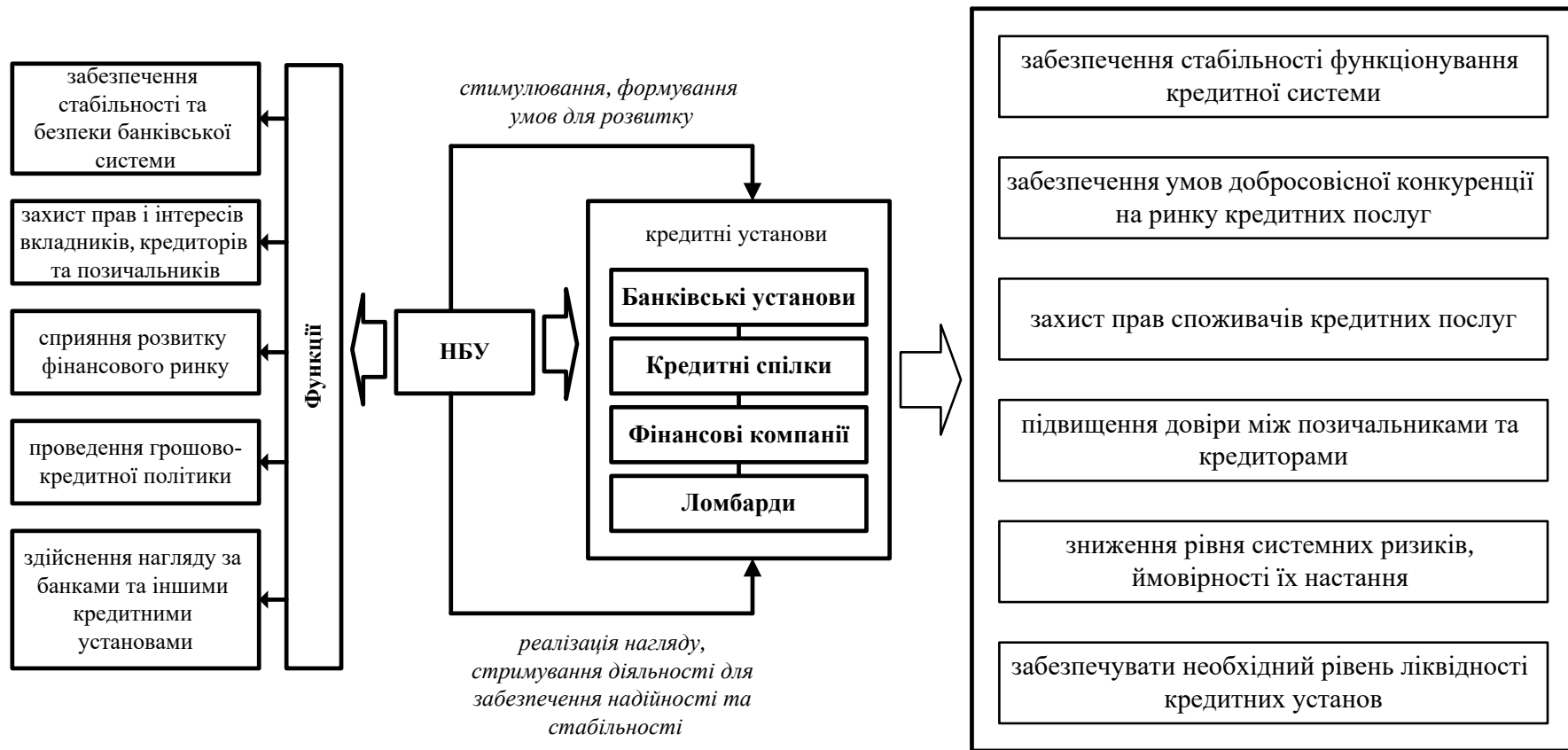

Рис. В.1 – Схема регулювання діяльності кредитних установ в Україні

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Parubets O., Shyshkina O., Sadchykova I., Yevtushenko Yu., Tarasenko A., **Potseluyko I.** Dynamics of the Development of the Credit Services Market in the Conditions of Financial Instability: A Case of Ukraine. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. 2023. Vol. 18, No 9. Pp. 2733-2745. (1,5 ум. друк. арк.). Особистий внесок: розглянуто особливості функціонування ринку кредитних послуг в умовах макроекономічної нестабільності (0,25 ум. друк. арк.).
2. Дубина М., **Поцелуйко І.** Теоретичні положення обґрунтування сутності фінансової нестабільності. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(27). С. 180–198. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2\(27\)-180-198](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-2(27)-180-198). (2,2 ум. друк. арк.). Особистий внесок: визначено та систематизовано основні підходи до розгляду сутності дефініції «фінансова нестабільність» (1,5 ум. друк. арк.).
3. Чийпеш Н., **Поцелуйко І.** Сучасні тенденції інноваційного розвитку кредитному ринку України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-78>. (0,5 ум. друк. арк.). Особистий внесок: визначено тренди інноваційного розвитку ринку кредитних послуг (0,1 ум. друк. арк.).
4. Дубина М. В., Білий М. М., **Поцелуйко І. В.** Трансформація кредитної діяльності банківських установ в умовах макрофінансової нестабільності та економічного відновлення. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 3(39). С. 182-200. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3\(39\)-182-200](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3(39)-182-200). (2,2 ум. друк. арк.). Особистий внесок: конкретизовано причини та напрямки виникнення нестабільності у функціонуванні банківських установ та її вплив на їхню кредитну діяльність (1,1 ум. друк. арк.).
5. Дубина М. В., **Поцелуйко І. В.** Сутність макроекономічної нестабільності, причини її виникнення та вплив на функціонування кредитних установ. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. <https://economyandsociety.in.ua/>

index.php/journal/article/view/5194. Особистий внесок: обґрунтовано сутність макроекономічної нестабільності та внутрішні, зовнішні причини її виникнення. (0,5 ум. друк. арк.).

6. Дубина М. В., **Поцелуйко І. В.**, Швець М. А. Теоретичні положення функціонування кредитних установ в умовах кастомізації сфери фінансових послуг. *Бізнес Інформ*. 2024. № 9. С. 342–350. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-9_0-pages-342_350.pdf. (1,04 ум. друк. арк.). Особистий внесок: виокремлено специфічні риси кредитної діяльності банківських установ, сутність та особливості кастомізації фінансових послуг. (0,5 ум. друк. арк.).

7. **Поцелуйко І. В.**, Решетилів Д. С. Теоретичні положення функціонування ринку кредитних послуг. *Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 45-46. (0,1 ум. друк. арк.) Особистий внесок: описано роль ринку кредитних послуг у економічному розвитку країни (0,05 ум. друк. арк.)

8. Дубина М. В., **Поцелуйко І. В.**, Решетилів Д. С. Фінансова нестабільність: сутність та причини виникнення. *Юність науки – 2023: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2023 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. С. 54-55. (0,1 ум. друк. арк.) Особистий внесок: обґрунтовано зміст фінансової нестабільності як економічної категорії та описано її особливості формування в межах фінансової системи країни (0,05 ум. друк. арк.)

9. Вербівський І. Р., **Поцелуйко І. В.**, Мацьків В. В. Проблеми інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств та шляхи їх подолання. *Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика* : збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і

молодих учених / ред. кол.: Н. А. Хрущ, Р. С. Квасницька, І. В. Форкун та ін. (відп. ред. Н. А. Хрущ). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 125-126. (0,1 ум. друк. арк.) Особистий внесок: виокремлення проблеми, які стримують інвестиційний розвиток сільськогосподарських підприємств (0,04 ум. друк. арк.)

10. Поцелуйко І. В. Хмарні технології в цифровій економіці. *Сучасні тенденції соціально-економічних перетворень в умовах війни* : Всеукраїнська науково-практична конференція сучасні тенденції соціально-економічних перетворень в умовах війни (м. Чернігів, 21 листопада 2023 р.). Чернігів, 2023. С. 96-97. (0,1 ум. друк. арк.).

11. Дубина М. В., **Поцелуйко І. В.**, Швець М. А. Кастомізація кредитних послуг банківських установ: сутність та особливості. *Молодіжна наука: інновації та глобальні виклики* : збірник тез за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Полтава: НУПП імені Юрія Кондратюка, 2024. С. 103-104. (0,1 ум. друк. арк.). Особистий внесок: уточнено сутність поняття «кастомізація» та визначено її специфічні риси кастомізації кредитних послуг. (0,03 ум. друк. арк.).

12. Білий М. М., **Поцелуйко І. В.** Кредитна діяльність банківських установ в умовах макрофінансової нестабільності. *Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 28 лист. 2024 р. / М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький : ЦНТУ, 2024. С. 118-121. (0,2 ум. друк. арк.). Особистий внесок: визначено напрямки трансформації кредитної діяльності банківських установ. (0,1 ум. друк. арк.).

Довідки про впровадження

БІЗНЕС-КОНСУЛЬТАТИВНА КОМПАНІЯ «ПРИВАТ КОНСАЛТ»

Юридична адреса:

вул. Фрідріха Шиллера, 1, м. Чернівці, 58059, Україна

Тел. (099) 283 28 50

<https://privat-consult.com> e-mail: privatconsulting.ua@gmail.com

від 01.05.2025 № 02/05

**Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Поцелуйка Ігоря Володимировича на тему:
«Розвиток ринку кредитних послуг України в
умовах фінансової нестабільності»**

Консалтинговим агентством «Приват Консалт» розглянуто результати наукового дослідження аспіранта спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» Поцелуйка Ігоря Володимировича та частково враховані у роботі такі з них: пропозиції щодо впровадження цифрових технологій у сферу надання фінансових послуг різним категоріям клієнтів; прикладні аспекти щодо створення персоналізованих фінансових продуктів.

Директор

Виконавець: Мельничук Н. Р.
тел. +38 (099) 413-58-18

Артур ЖАВОРОНОК

Національний університет
«Чернігівська політехніка»

від 01.05.2015 № F545-RF21-BAPP-5481

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Поцелуйка Ігоря Володимировича на тему:

«Розвиток ринку кредитних послуг України в
умовах фінансової нестабільності»

АТ «Акцент-Банк» розглянуто результати наукового дослідження аспіранта Національного університету «Чернігівська політехніка» (спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування») І.В. Поцелуйка та частково враховано їх при розробці і впровадженні заходів щодо підвищення якості надання кредитних послуг. Цікавими та практично-орієнтованими також є сформульовані здобувачем напрямки забезпечення зростання рівня фінансової грамотності користувачів кредитних послуг.

Директор
відділення А-Банку

Я.М. Чийпеш

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І
НАУКИ УКРАЇНИ

MINISTRY OF EDUCATION AND
SCIENCE OF UKRAINE

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

тел. +38(0462) 665-103;
факс +38(0462) 665-105
E-mail: cstu@stu.cn.ua
www.stu.cn.ua
Код ЄДРПОУ 05460798

CHERNIHIV POLYTECHNIC
NATIONAL UNIVERSITY

вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035,
Україна

95, Shevchenko str., Chernihiv, 14035,
Ukraine

01.05.2025 № 202/08-888/BC
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Поцелуйка Ігоря Володимировича на тему:
«Розвиток ринку кредитних послуг України в
умовах фінансової нестабільності»

Основні теоретичні та методичні положення і висновки щодо розвитку ринку кредитних послуг, що розроблені в рамках підготовки дисертації Поцелуйка Ігоря Володимировича з метою отримання ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» використані у навчальному процесі кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національного університету «Чернігівська політехніка» при розробці методичних матеріалів, а також під час проведення лекційних та практичних занять з таких навчальних дисциплін: «Гроші та кредит», «Кредитний менеджмент», «Ринок кредитних послуг».

Ректор

Олег НОВОМЛИНЕЦЬ